

ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КЛОЧАК ОЛЕГ ЗІНОВІЙОВИЧ

УДК 94 (438): 327 «1989-2004»

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ДИПЛОМАТІЯ
РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН (1989-2004 рр.)**

07.00.02. – Всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. З. Клочак

Науковий керівник: Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук,
доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Клочак О.З. Зовнішня політика і дипломатія Республіки Польща в епоху глобалізаційних змін (1989-2004 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. “Всесвітня історія”. – Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2018.

Відносно короткий в історичному плані час існування незалежної України, і, відповідно, її дипломатії, зумовлюють потребу вивчення міжнародного досвіду формування дипломатичної служби, зокрема, досвіду нашого західного сусіда – Республіки Польща.

Дана дисертація є першим дослідженням підсумкового характеру, в якому комплексно проаналізовано здобутки вітчизняної та зарубіжної, переважно польської, історіографії з питань зовнішньої політики і дипломатії Республіки Польща періоду 1989-2004 рр.

З’ясовано, що всупереч актуальності даної теми для України, вітчизняна література з цієї проблеми є нечисленною.

По суті, в українській історіографії відсутні роботи, в яких була би поставлена мета реконструювати процес розробки та реалізації зовнішньополітичного курсу Варшави періоду кінця XX – початку XXI століть.

Історіографія проблеми представлена поодинокими історіографічними розвідками, окремими історіографічними розділами дисертаційних досліджень та монографій, історіографічними оглядами у наукових статтях українських та зарубіжних науковців. Попри окремі відмінності у структурованості історіографічного процесу, концептуальні підходи дослідників до вивчення теми є доволі схожими. Комплексне осмислення наукового доробку дозволило з’ясувати

ступінь розробки проблеми, характер представленості у ньому ключових її аспектів.

Водночас, з'ясовано, що у працях дослідників країн Заходу зазначена тематика представлена достатньо широко. Інтерес науковців цих країн до цієї проблеми був детермінований, передусім, існуванням потреби у виробленні теоретичної бази для формування зовнішньополітичної стратегії їхніх держав та тактики її реалізації.

Аналізуючи науковий доробок дослідників Російської Федерації із зазначеного питання, з'ясовано, що він базується на дослідженнях за часів СРСР, збережених наукових контактах з країнами Варшавського блоку (Інститут Європи, Інститут слов'янознавства і балканістики Російської академії наук, Московський Центр Карнегі) та наявності геополітичних інтересів в Центральній Східній Європі.

Аналіз здобутків сучасної польської історіографії з даної тематики засвідчило наявність значної кількості наукових праць, у яких різною мірою висвітлюються питання трансформації внутрішньої політики, проблем євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі після набуття справжньої державної незалежності.

Разом з тим, моніторинг наявної польської наукової літератури засвідчив відсутність комплексного дослідження новітньої зовнішньої політики Польщі, а саме ретельний науковий доробок в контексті здійснення нею сучасних міждержавних відносин з провідними учасниками європейської та світової політики, у тому числі, реалізації саме стратегії вступу в структури НАТО і Європейського Союзу.

Загалом, стан наукової розробки проблеми засвідчує наявність інтересу науковців до неї. Водночас, проведений автором аналіз історіографії досліджуваного питання показав недостатній рівень і повноту джерельної бази з даної тематики в українській літературі та відсутність узагальнюючої праці у зарубіжній, чим і зумовлена підготовка презентованої дисертаційної роботи, її змістове та концептуальне наповнення.

Ураховуючи викладене, саме у пошуках архівних фактів, ретельно проаналізовано матеріали Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України від часу започаткування діяльності Посольства України в Республіці Польща, а саме з листопада 1991 року та по 2004 рік, останній рік хронологічних рамок дослідження – рік набуття Польщею членства в Європейському Союзі. Опрацьовано записи бесід, щоденники Послів, співробітників Посольства України в Республіці Польща, довідкові матеріали про країну, а також, щоденні огляди іноземної преси та інші щорічні інформаційні матеріали надані Посольством України в Республіці Польща за досліджуваний період.

Таким чином, основні результати, які характеризують особисті надбання автора, містять наукову новизну, бо *вперше* до наукового обігу залучено 40 неопублікованих вищезазначених справ-томів Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України, а також, матеріали Особистого архіву Геннадія Удовенка (1931-2013) по Республіці Польща, що зберігаються у науковій бібліотеці Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.

В рамках даного дослідження доведено, що Республіка Польща на зламі епох пройшла непростий шлях демократизації, внутрішнього реформування від основ державного устрою до найнижчих ланок суспільно-економічного життя. Загалом, за незначний проміжок часу цій країні вдалося розбудувати міцну правову державу, розвинуте громадянське суспільство, суттєво покращити економічне становище та зайняти гідне місце в сім'ї європейських народів.

Визначено, що на формування новітньої польської зовнішньої політики вплинули як внутрішні державні умови, так і міжнародні фактори, що склалися по закінченні холодної війни. Серед найбільш важливих внутрішніх умов у Польщі автором визначено – демократичні політичні перетворення і нову концепцію державної зовнішньої політики, а серед міжнародних подій – возз'єднання Німеччини, розпад Східного блоку і СРСР, прискорення європейської інтеграції та трансформація НАТО.

Систематизовано кадрову політику Міністерства закордонних справ Республіки Польща та досліджено зміни в організаційній структурі її дипломатичної служби з 1989 р.

Обґрунтовано, що визначну роль у формуванні наукового і кадрового потенціалу відіграє Польський Інститут Міжнародних Справ, який засновано у 1996 році.

Разом з тим, у контексті дослідження механізмів практичної підготовки сучасних фахівців зовнішньої політики Республіки Польща з'ясовано, що завданнями Дипломатичної Академії, функціонуючої в структурі Польського Інституту Міжнародних Справ від листопада 2005 р., є здійснення спеціалізованого навчання в рамках дипломатично-консульської аплікації, яке готує фахівців до роботи в закордонній службі та доведено, що цей навчальний заклад велике значення надає роботі над удосконаленням організаційної структури польських дипломатичних і консульських представництв.

Водночас, у даному науковому дослідженні висвітлено діяльність польської Академії Молодих Дипломатів, яка готує не лише безпосередньо фахівців, які працюють або працюватимуть в структурі МЗС, а й представників державних, громадських і бізнесових структур, які так чи інакше представляють свою країну за кордоном.

Реконструйовано діяльність міністрів закордонних справ Республіки Польща, які очолювали польське зовнішньополітичне відомство у визначеному дослідженням періоді.

Доведено, що інтеграція Польщі у західні політичні, економічні, соціальні структури та структури безпеки була основною метою усіх без винятку польських урядів починаючи з 1989 року.

У дисертації використано спеціальну термінологію, вибір якої зумовлений специфікою предмета дослідження, а саме:

- період з 1989 року по 1999 рік визначено *“епохою романтичної ініціативи”*.

До середини 1993 року зовнішня політика Польщі проводилася згідно з концепцією міністра закордонних справ Кшиштофа Скубішевського. Означала вона повну орієнтацію на Захід. Кінцева мета – інтеграція з ЄС та членство в НАТО. Це мало забезпечити успіх політичних та економічних реформ, поставити Польщу в ряд розвинених країн Заходу і гарантувати національну безпеку під американською “ядерною парасолею”. Східна політика (за яку, а точніше за відсутність якої, Кшиштоф Скубішевський був гостро критикований) теж визначалася умовами інтеграції з Європою і зводилася до того, щоб утримувати конструктивні відносини із сусідами, не дати себе втягнути у будь-які конфлікти.

- період з 1995 року по 2000 рік зазначено як період *“безпекового пріоритету”*.

Країни-члени НАТО запросили Республіку Польща до переговорів щодо дійсного членства у Північноатлантичному Альянсі. На Вашингтонському саміті НАТО у квітні 1999 року Польща однією з перших постсоціалістичних країн (разом з Чеською Республікою і Угорщиною) була офіційна прийнята до Альянсу. Водночас, у цей період, країни ЄС акцептували пропозицію Європейської Комісії, яка відкрила полякам шлях до переговорів стосовно реальної перспективи членства в Європейському Союзі.

- період з 2000 року по 2004 рік є останніми хронологічними рамками дослідження і епохальним успіхом зовнішньої політики Республіки Польща від 1989 року, довершеною *“європейською інституалізацією”*.

Встановлено, що сама перспектива була дуже важливим фактором, що ініціювала в Польщі цілу низку необхідних економічних реформ, трансформацію громадянського суспільства, переорієнтацію роботи управлінського апарату до європейських стандартів тощо. Безперечно, проведення тих реформ було необхідним навіть без перспективи членства, а просто з метою утворення багаторинкової, демократичної країни, але така мета, як членство в НАТО та ЄС, прискорила і значно полегшила їх проведення.

Виокремлено три аспекти публічної дипломатії Полонії (діаспори), що виходять за межі польської традиційної дипломатії: *релігійний*,

пропагандистський та геостратегічний. У цьому контексті, зроблено акцент на визначальній ролі найвидатніших представників польського народу закордоном в успішному прозахідному інтеграційному процесі Республіки Польща.

Будуючи незалежну Польщу, уряд Тадеуша Мазовецького на початку 90-х зміг використати потенціал польської діаспори. Ян Новак-Єзьоранський, Єжи Гедройц, Збігнєв Бжезінський відіграли величезну роль у становленні демократичної Польщі. Новак-Єзьоранський представляв Леха Валенсу під час передвиборчих дебатів у 1995-му. Але пізніше зміг переступити через свою особисту неприязнь до Александра Квасневського та разом з ним лобіювати вступ Польщі до НАТО. Так зробив і Єжи Гедройц – не відчуваючи симпатії до президента Квасневського, разом з ним брав участь у процесах польсько-українського примирення. Поляки мають одну річ, якої бракує українцям – вміння осягати надпартійного компромісу заради майбутнього країни. Речником компромісу заради успішної прозахідної інтеграції його рідної Батьківщини був і Папа Римський Іван Павло II. А останній президент Польщі у вигнанні Ришард Качоровський усе своє активне життя до останнього подиху формував позитивний імідж про свій край за кордоном, традиційно наголошуючи на історичній та ментальній приналежності Польщі до великої європейської сім'ї.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її матеріали і висновки можуть бути використані в майбутніх наукових дослідженнях закордонної політики Варшави, а також у навчальному процесі України та інших держав, зокрема, при розробці навчальних посібників та курсів з історії сучасної зовнішньої політики Республіки Польща. Матеріали дослідження можуть знайти застосування у роботі зовнішньополітичних відомств України при плануванні політики щодо окремих країн (перш за все, щодо Республіки Польща та решти країн Європейського Союзу).

Ключові слова: Республіка Польща, зовнішня політика, дипломатія, міжнародні відносини, глобалізаційні процеси.

ABSTRACT

Klochak O. Foreign Policy and Diplomacy of the Republic of Poland in Period of Globalization Changes (1989-2004). - Qualification scientific study on the rights of a manuscript.

Thesis for a candidate degree in history, specialty 07.00.02 “World History”. – Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine; Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2018.

Relatively short period of the existence of an independent Ukraine, and, accordingly, its diplomacy, determines the need to study international experience of the diplomatic service formation, in particular, the experience of our western neighbor – the Republic of Poland.

The current thesis is the first research, which comprehensively analyzes the achievements of domestic and foreign, mainly Polish, historiography of foreign policy and diplomacy of the Republic of Poland during the period between 1989-2004.

It has been found out that, despite the relevance of this topic for Ukraine, there is a lack of investigations dedicated to the issue.

In fact, there are no studies aiming at reconstructing the process of development and implementation of the foreign policy of Warsaw for the period between the late XX and early XXI centuries in the Ukrainian historiography.

The historiography of the problem is represented by separate historiographical investigations, separate historiographic sections of dissertations and monographs, historiographic reviews in scientific papers of Ukrainian and foreign researchers. Despite some differences in the historiographical process structuring, the conceptual approaches of researchers are quite similar. Comprehensive analysis of scientific developments allowed us to determine the degree of the problem development as well as the nature of its key aspects.

On the contrary, Western scientists have paid significant attention to the topic. Their interest was mainly caused by the need for both the theoretical foundation of the foreign policy strategy formation for their states and the tactics of its implementation.

Analyzing the studies on the subject conducted by the researches from the Russian Federation, we ascertained that for the most part they are based on researches of the USSR period, on scientific contacts with institutions of Warsaw Pact countries (Institute of Europe, Institute of Slavic and Balkan Studies of the Russian Academy of Sciences, Carnegie Moscow Center) and its geopolitical interests in Central and Eastern Europe.

The analysis of the accomplishments of the contemporary Polish historiography on this subject has shown the existence of a large number of scientific works, which, to a certain extent, cover issues of the domestic policy transformation, the problems of Euro-Atlantic and European integration of Poland after gaining state independence.

At the same time, the analysis of available Polish scientific literature revealed a lack of comprehensive studies of the latest foreign policy of Poland. There is an insufficient amount of thorough scientific investigations in the context of the implementation of modern interstate relations with leading stakeholders of European and world politics, including the implementation of the strategy of joining NATO and the European Union.

In general, the state of scientific development of the problem shows the presence of the scientific interest to it. At the same time, the author's analysis of the historiography of the investigated issue showed an inadequate level and completeness of the source base on this topic in Ukrainian scientific literature and the absence of holistic foreign works, which called forth the commencement of the present thesis and its conceptual content.

Taking into account all mentioned above, in search of essential facts we have scrutinized the archival materials of the Sectoral State Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine from the beginning of the Embassy of Ukraine in the Republic of Poland work, i.e from November 1991, till 2004, the last year of the chronological framework of the study – the year when Poland became the full-

fledged member of the European Union. The recordings of the talks, diaries of the Ambassadors, employees of the Embassy of Ukraine in the Republic of Poland, reference materials about the country, as well as daily reviews of the foreign press and other annual information materials provided by the Embassy of Ukraine in the Republic of Poland for the investigated period have been thoroughly processed.

Thus, the main results that characterize the author's personal assets include the scientific *novelty* of the research, inasmuch as 40 unpublished aforementioned volumes of the Sectoral State Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, as well as materials of the Personal Archive of Hennadii Udovenko (1931-2013) related to the Republic of Poland, kept in the scientific library of the Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, were included in the scientific circulation.

In the frameworks of the study, it has been proved that the Republic of Poland, being at the turn of the epoch, passed the problematic path of democratization, internal reform from the foundations of the state system to the lowest levels of social and economic life. In general, for a short period, this country managed to build a robust legal state, developed civil society, significantly improved the economic situation and took a worthy place in the family of European nations.

In course of the research, we found out that the formation of the latest Polish foreign policy was influenced both by internal conditions and international factors that had been formed after the end of the Cold War. The author identified the following most critical internal conditions in Poland as democratic political transformations and a new concept of state foreign policy. The unification of Germany, the collapse of the Eastern bloc and the USSR, acceleration of European integration and the transformation of NATO have been determined as the key international factors.

The personnel policy of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland has been systematized, and changes in the organizational structure of its diplomatic service since 1989 has been researched.

The author has substantiated that the Polish Institute of International Affairs, which was founded in 1996, played a prominent role in shaping the scientific and human potential.

Having analysed the mechanisms of practical training of modern foreign policy specialists of the Republic of Poland, it has been found out that the principal task of the Diplomatic Academy, which has been functioning in the structure of the Polish Institute of International Affairs since November 2005, is the implementation of specialized training for the applicants of diplomatic and consular foreign services, and improvement of the organizational structure of the Polish diplomatic offices.

At the same time, this research studies the activities of the Polish Academy of Young Diplomats, which provides training not only for employees of Ministry of Foreign Affairs but also for the state, public and business agents who represent their country abroad.

The activities of the Polish Ministers who were at the head of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, in the researched period have been reconstructed.

It has been proved that the integration of Poland into Western political, economic, social and security structures was the primary goal of all the Polish governments since 1989.

A particular terminology has been used in the dissertation. Its choice has been predetermined by the specifics of the subject of the study, namely:

- The period from 1989 to 1999 is defined as an *“era of a romantic initiative”*.

By the middle of 1993, Polish foreign policy was conducted under the concept of the Foreign Minister Krzysztof Skubiszewski, which meant the full orientation towards the West. The ultimate goal of the concept was integration with the EU and membership in NATO that would result in the success of political and economic reforms and guarantee national security under the American “nuclear umbrella”. Eastern politics (for the absence of which, Krzysztof Skubiszewski was sharply criticized) was also determined by the conditions of integration with Europe and came to maintaining constructive relations with its neighbors and avoiding being drawn into any conflicts.

- The period from 1995 to 2000 was marked as a period of “*security priority*”.

NATO member states invited the Republic of Poland to negotiate its membership in the North Atlantic Alliance. At the Washington Summit in April 1999, Poland was officially included into the Alliance as one of the first post-socialist countries (along with the Czech Republic and Hungary). At the same time, during this period, the EU countries accepted the proposal of the European Commission, which opened Poles the way for the negotiations of their prospects for the EU membership.

- The period from 2000 to 2004 is the last chronological framework of the study and was an epoch-making success of the Polish foreign policy since 1989 may be characterized as the period of the perfect “*European institutionalization*”.

It is necessary to point out that the very prospect of the EU membership was a crucial factor in Poland that induced a range economic reforms, the transformation of civil society, the adjustment of the managerial apparatus to the European standards, etc. Undoubtedly, these reforms were necessary even without the prospect of membership, in order to create a democratic country with a market economy. However, the intention to join NATO and the EU membership has accelerated and significantly facilitated the reforms.

The author has singled out three aspects of the Polish diaspora public diplomacy that go beyond the borders of traditional diplomacy, in particular, *religious*, *propagandistic* and *geostrategic* factors. In this context, the emphasis has been placed on the determining role of the most prominent representatives of the Polish people abroad in the successful pro-Western integration process of the Republic of Poland.

Building an independent Poland, in the early 90's the government of Tadeusz Mazowiecki was able to use the potential of the Polish diaspora. Jan Novak-Jezioransky, Jerzy Giedroyc, Zbigniew Brzezinski played a significant role in the establishment of a democratic Poland. Novak-Jezioransky represented Lech Walesa during the 1995 pre-election debate. Later on, he was able to overcome his enmity to Aleksander Kwasniewski and started lobbying Poland's entry to NATO. Jerzy Giedroyc also, without cherishing feeling for President Kwasniewski, participated with him in the processes of Polish-Ukrainian reconciliation. Thus the ability of Poles to achieve

a party-to-party compromise for the future of the country is the feature that Ukrainians lack. The Pope John Paul II was also the spokesman for the compromise for the successful Western integration of his homeland. Moreover, the last president of Poland in exile, Ryszard Kachorovsky, for all his active life did his utmost to form a positive image of his country abroad, traditionally emphasizing on Poland's historical and mental unambiguous belonging to a large European family.

The practical value of the current study is that its materials and conclusions can be used in future scientific researches of the foreign policy of Warsaw, as well as in the educational process in Ukraine and other states, in particular, when developing manuals and courses on the history of contemporary foreign policy of the Republic of Poland. Materials of the research can also be utilized in the work of the foreign policy departments of Ukraine when planning policies, particularly for the Republic of Poland and some other countries of the European Union.

Keywords: Republic of Poland, foreign policy, diplomacy, international relations, globalization processes.

ANOTACJA

Kloczak O. Polityka zagraniczna i dyplomacja Rzeczypospolitej Polskiej w okresie zmian globalizacyjnych (1989-2004). – Kwalifikacja pracy naukowej na prawach rękopisu.

Praca dyplomowa do uzyskania stopnia naukowego kandydata nauk historycznych w specjalności 07.00.02 “Historia Świata» – Akademia Dyplomatyczna Ukrainy przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych Ukrainy; Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy. – Kijów, 2018 r.

Stosunkowo krótki, historyczny okres istnienia niepodległej Ukrainy i jej dyplomacji, wymaga porównania międzynarodowych doświadczeń w zakresie głębokiego wglądu w służbę dyplomatyczną i doświadczenia naszych najbliższych zachodnich sąsiadów, a w szczególności takich jak Rzeczpospolita Polska.

Proponowana praca dyplomowa jest pierwszym podsumowującym projektem badawczym, który zawiera kompleksową analizę krajowej oraz zagranicznej – głównie polskiej – historiografii dotyczącej polityki zagranicznej i dyplomacji naszego zachodniego sąsiada w latach 1989-2004.

W trakcie badań stwierdzono, że pomimo wielkiego znaczenia dla Ukrainy zrozumienie transformacji polityki zagranicznej i dyplomacji Polski, literatura krajowa nie opisuje kompleksowo tych tematów.

W efekcie oznacza to, że w ukraińskiej historiografii zabrakło informacji, które mogłyby posłużyć do wyznaczenia kierunku badań nad procesem rekonstrukcyjnym i realizacją zewnątrzno-politycznego kursu Warszawy na przełomie końca XX i początku XXI wieku.

Tematyczne problemy porównawcze zostały przez autora opisane na podstawie pojedynczych opracowań historiograficznych, wyodrębnionych rozdziałów różnych prac dysercyjnych i monografii, oraz specjalistycznych artykułów autorstwa ukraińskich i zagranicznych naukowców.

Pomimo pewnych różnic w przeprowadzaniu historiograficznego procesu – w tym różnic w jego strukturze – koncepcyjne podejście do tematów badawczych są dość podobne dla wszystkich naukowców. Kompleksowe zrozumienie wyników badań naukowych pozwoliło wyjaśnić stopień zaawansowania i charakter międzynarodowych działań w ich najważniejszych, kluczowych aspektach.

Jednocześnie wykazano, że wyniki przedstawione w pracach badaczy obu krajów, dotyczące tematyki międzynarodowej, charakteryzują się bardzo szerokim spectrum.

Odniesienie tych naukowców do problemu było stymulowane potrzebą wypracowania teoretycznej bazy, niezbędnej dla formowania zewnętrznej, politycznej strategii tych państw oraz taktyki realizacji wypracowanych założeń.

Analizując osiągnięcia naukowe badaczy z Federacji Rosyjskiej w tej dziedzinie, okazało się, że są one oparte na badaniach przeprowadzanych jeszcze za czasów ZSRR i są wynikiem kontaktów naukowych z krajami i instytucjami Układu Warszawskiego (Instytut Europy oraz Instytut Sławistyki i Bałkanistyki Rosyjskiej Akademii Nauk, Carnegie Moscow Center) i zależności interesów geopolitycznych Europy Środkowej i Wschodniej.

Analiza osiągnięć współczesnej polskiej historiografii, wykazała obecność znacznej liczby prac naukowych, które w różnym stopniu podkreślały kwestie transformacji polityki wewnętrznej, problemu polskiej integracji euroatlantyckiej i europejskiej po odzyskaniu realnej państwowej niezależności.

Monitorowanie bieżącej, polskiej literatury naukowej, wykazało brak kompleksowego badania współczesnej polskiej polityki zagranicznej, a mianowicie gruntownego wkładu naukowego w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych z czołowymi uczestnikami polityki europejskiej i światowej, w tym realizacji strategii wejścia w struktury NATO i Unii Europejskiej.

Ogólnie jednak stan zasobów naukowych poświęconych temu problemowi świadczy o dużym zainteresowaniu naukowców tematem.

W trakcie badań autor przeprowadził analizę pytań testowych do historiografii. Wykazały one niewystarczający stopień i braki w zasobach bazy źródłowej oraz

niekompletność w literaturze ukraińskiej. Stwierdził brak dokumentacji uogólniającej zagraniczne działania dyplomatyczne, a to wpłynęło na charakter przedstawianej przez autora semantycznej i pojęciowej treści w przedstawianej pracy dysercyjnej.

Biorąc pod uwagę, że autor poszukiwał faktów archiwalnych, musiał on starannie analizować materiały Archiwum Państwowego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy już w momencie uruchomienia Ambasady Ukrainy w Polsce, a mianowicie w listopadzie 1991 roku i aż do 2004 r – ostatniego w ramach przygotowań, roku wstąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Badaniom poddano m.in plany spotkań, plany dniowe ambasadorów, oraz współpracowników Ambasady Ukrainy i Polski, materiały informacyjne o krajach, a także codzienne przeglądy zagranicznej prasy, oraz inne materiały informacyjne, jakie zostały przypisane ambasadzie Ukrainy i Polski związane ze statutową działalnością placówek dyplomatycznych.

Wobec tego, główne rezultaty badawcze, jakie charakteryzują również osobisty stosunek autora do tematu, niosą ze sobą zupełnie nowe, naukowe spojrzenie na problem. *Po raz pierwszy* do obiegu literatury naukowej włączono 40 nieopublikowanych Tomów szczególnego znaczenia, będących dotychczas w zasobach Państwowego Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy, a także materiały dotyczące Polski pochodzące z prywatnego archiwum Gienadija Udowenki (1931-2013), które znajduje się obecnie w zbiorach Biblioteki Naukowej Akademii Dyplomatycznej Ukrainy przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych Ukrainy.

W trakcie badań wykazano, że Polska na przełomie wieków, przeszła przez bardzo skomplikowany i niełatwy szlak demokratyzacji i reform, nie tylko dotyczących sfer rządowych, ale również fundamentów życia społecznego i gospodarczego.

W krótkim czasie ten kraj zbudował silne państwo prawa z podlegającym transformacji społeczeństwem obywatelskim, co pozwoliło mu znacznie poprawić sytuację gospodarczą i zająć należne miejsce w rodzinie narodów europejskich.

Stwierdzono, że na formowanie nowoczesnej, polskiej polityki zagranicznej wpłynęły wewnętrzne, państwowotwórcze procesy oraz wydarzenia zewnętrzne, które miały miejsce po zakończeniu zimnej wojny.

Najważniejsze, wewnętrzne zapisy prawne Polski, wyznaczały kierunki działań związane z demokratyzacją życia politycznego oraz nową koncepcją państwowej polityki zewnętrznej. Były one możliwe dzięki historycznym wydarzeniom jakie towarzyszyły tym przemianom: zjednoczenie Niemiec, rozpad Bloku Wschodniego i ZSRR, przyspieszenie eurointegracji i transformacja NATO.

W tej pracy naukowej usystematyzowano również politykę kadrową polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych i dokonano zmian w organizacji struktury jej służby dyplomatycznej po roku 1989.

Potwierdzono też, że istotną rolę w formowaniu naukowego i kadrowego zaplecza odegrał Instytut Spraw Międzynarodowych założony w roku 1996.

W kontekście badania mechanizmów praktycznego przygotowania współczesnych specjalistów zajmujących się zewnętrzną polityką Polski, udowodniono że zadania Akademii Dyplomatycznej, funkcjonującej w strukturze Instytutu Spraw Międzynarodowych od listopada 2005 roku, spełniają oczekiwania w ramach aplikacji dyplomatyczno-konsularnej, której zadaniem było przygotowywanie fachowców do pracy z służbie zagranicznej. Udowodniono też, że ta instytucja ma bezpośredni wpływ na udoskonalanie struktury organizacyjnej polskich, dyplomatycznych i konsularnych przedstawicielstw.

Równolegle do opisywanych działań, uruchomiono Akademię Młodych Dyplomatów, która przygotowywała fachowców, którzy pracowali lub pracować mieli w strukturze MSZ jako przedstawiciele państwowych, społecznych czy biznesowych środowisk, którzy w ten czy inny sposób reprezentują swój kraj za granicą.

Autor wykazuje w Dysertacji wyraźne zmiany rekonstrukcyjne w działalności poszczególnych ministrów spraw zagranicznych Polski, którzy reprezentowali interesy swojego kraju w okresie objętym badaniem.

Dowiedziano, że integracja Polski z zachodnimi strukturami politycznymi, ekonomicznymi, socjalnymi i strukturami bezpieczeństwa, była głównym celem działań wszystkich bez wyjątku krajowych instytucji od roku 1989.

W Dysertacji wykorzystano specjalistyczną terminologię, której wybór został zdeterminowany specyfiką przedmiotu badań, w tym między innymi:

- wydarzenia od 1989 do roku 1999 określono “*Epoką romantycznej inicjatywy*”.

Do połowy roku 1993, zewnętrzna polityka Polski była zgodna z koncepcją Ministra Spraw Zagranicznych, Krzysztofa Skubiszewskiego. Wyznaczała ona nową orientację na Zachód. Celem końcowym miała być integracja z Unią Europejską i członkostwo w NATO. Ten cel determinował wszystkie polityczne i ekonomiczne reformy, które miały pozycjonować Polskę w rzędzie rozwiniętych krajów Zachodu i gwarantować miały bezpieczeństwo narodowe pod amerykańskim “jądrowym parasolem».

Wschodnia polityka (za której realizację – a właściwie za jej brak – był ostro krytykowany Krzysztof Skubiszewski), ukształtowana była poprzez porozumienia integracyjne z Europą i sprowadzała się w zasadzie do utrzymania konstruktywnych kontaktów sąsiedzkich oraz unikaniu jakichkolwiek konfliktów z nimi.

- wydarzenia z lat 1995-2000 zaznaczono jako czas “Priorytetu bezpieczeństwa”.

Kraje funkcjonujące w strukturze NATO zaprosiły Polskę do rozmów na temat jej członkostwa w Bloku Północnoatlantyckim. Na waszyngtońskim szczycie NATO, w kwietniu 1999 roku, Polska jako jeden z pierwszych postsocjalistycznych krajów (razem z Czechami i Węgrami) została oficjalnie przyjęta do wspólnoty. Jednocześnie, kraje Unii Europejskiej w swoich działaniach zagranicznych akcentowały wyraźnie propozycję Komisji Europejskiej, która otwarła Polakom drogę do negocjacji i w realnej perspektywie przystąpienie do UE.

- czas od 2000 roku, po rok 2004, jest ostatnim chronologicznym okresem pracy badawczej, która opisuje epokowy sukces polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej zaczynający się w 1989 roku, a uwieńczony kompletny “*Europejską instytucjonalizacją*”.

W trakcie badań ustalono, że już sama perspektywa członkostwa w europejskiej wspólnocie była dla Polski bardzo ważnym elementem inicjującym reformy ekonomiczne, transformację budującą społeczeństwo obywatelskie czy preorientację państwowego aparatu dostosowującą go do europejskich standardów. Potrzeba takich reform była bezdyskusyjna, nawet w przypadku, gdyby nie była wyznaczana perspektywą członkostwa w strukturach europejskich. Wiązała się bezpośrednio z

demokratyzacją kraju oraz liberalnymi mechanizmami wolnorynkowymi. Perspektywa członkostwa w UE i NATO jedynie przyspieszyła i uprościła drogę polskich reform.

W pracy dysertacyjnej wyodrębniono trzy aspekty publicznej dyplomacji Polonii (diaspory), która wychodzi poza granice tradycyjnych, polskich działań międzynarodowych: *religijny*, *propagandowy*, *geostrategiczny*. W tym kontekście postawiono szczególny akcent na nadzwyczajną rolę w procesie integracyjnym Polski, najbardziej znanych oraz wpływowych przedstawicieli narodu, żyjących poza granicami kraju.

Budujący niezależną Polskę, urząd Tadeusza Mazowieckiego, na początku lat 90-tych, miał szansę wykorzystania potencjału polskiej diaspory. Jerzy Giedroyc oraz Zbigniew Brzeziński odegrali wielką rolę w odtwarzaniu demokratycznej Polski. Jan Nowak Jeziorański – mimo niechęci, czy wręcz wrogości do kandydata na urząd prezydenta – przedstawiał Lecha Wałęsę podczas przedwyborczych debat w roku 1995. Później przemógł swoją niechęć również w stosunku do Aleksandra Kwaśniewskiego i razem z nim lobbował wstąpienie Polski do NATO. Tak samo postępował Jerzy Giedroyc – nie czujący sympatii do prezydenta Kwaśniewskiego – razem z nim brał udział w procesach polsko-ukraińskiego zbliżenia. Polacy posiadają cechę, której brak Ukraincom – umiejętność zawierania ponadpartyjnych kompromisów gdy chodzi o przyszłość kraju. Rzecznikiem kompromisu i zwolennikiem prozachodniej integracji jego ojczyzny był Ojciec Święty, Jan Paweł II. Ostatni prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie, Ryszard Kaczorowski, całe swoje aktywne życie poświęcał tworzeniu pozytywnego wizerunku kraju poza jego granicami, tradycyjnie głosząc historyczną i mentalną przynależność Polski do wielkiej europejskiej rodziny.

Praktyczne znaczenie niniejszej Dysertacji polega na tym, że może ona być wykorzystana w przyszłych naukowych badaniach zagranicznej polityki Warszawy, a także w akademickim procesie edukacyjnym Ukrainy i innych państw. Osobno również może być wykorzystana w trakcie zajęć poświęconych historii współczesnej zewnętrznej polityki Polski. Materiały badawcze mogą również służyć w pracach zewnątrzno-politycznych, odpowiednich instytucji Ukrainy, przy planowaniu polityki

odnoszącej się do poszczególnych krajów (przede wszystkim do Polski oraz pozostałych krajów Unii Europejskiej).

Słowa kluczowe: Rzeczpospolita Polska, polityka zewnętrzna, dyplomacja, międzynarodowe stosunki, procesy globalizacyjne.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Основні наукові результати дисертації викладено у публікаціях:

1. Клочак О.З. Польська дипломатія Кшиштофа Скубішевського (1989-1993 рр.): традиції, новаторство, здобутки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. Вип. 16. С. 318-325.
2. Клочак О.З. Публічна дипломатія Папи Івана Павла II та його роль у зламі комуністичної системи у Центральній та Східній Європі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. Вип. 22. С. 206-208.
3. Клочак О.З. Освітні пріоритети підготовки фахівців дипломатичної служби Республіки Польща (2002-2012 рр.). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2011. Вип. 19. С. 285-290.
4. Клочак О.З. Глобальна трансформація та її вплив на зміни основних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща після 1989 року. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 33. С. 232-236.
5. Клочак О.З. Зовнішньополітична стратегія Республіки Польща за каденції міністра закордонних справ Броніслава Геремека (1997-2000 рр.). *Збірник наукових праць «Гуржіївські історичні читання»*. 2012. Вип. 5. С. 312-314.
6. Клочак О.З. Прискорення євроінтеграційних процесів та їх вплив на формування новітньої польської зовнішньої політики (1990-1993 рр.). *Збірник наукових праць «Гуржіївські історичні читання»*. 2013. Вип. 6. С. 380-381.

7. Клочак О.З. Сучасна дипломатична служба Республіки Польща: модель та інновації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 37. С. 245-252.

8. Клочак О.З. Анджей Олеховський: авторитет від дипломатії і бізнесу: польський і міжнародно-політичний вимір. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20. С. 218-222.

9. Клочак О.З. Ян Новак-Єзьоранський та Ришард Качоровський: прозахідні речники польського компромісу. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2014. Вип. 21. С. 235-240.

10. Kloczak, O. Globalna transformacja i reorientacja polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku. *The scientific method*. 2018. Vol. 2, No. 18. S. 5-13.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Клочак О.З. Структурна трансформація дипломатичної служби Республіки Польща в нових геостратегічних умовах (1989-2004 pp.). *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 квітня 2011 р., м. Луганськ). Луганськ, 2011. С. 395-404.

2. Клочак О.З. Роль Дипломатичної Академії та Академії Молодих Дипломатів у підготовці фахівців дипломатичної служби Республіки Польща. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*: статті та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 жовтня 2011 р., м. Луцьк). Луцьк, 2011. С. 23-26.

3. Клочак О.З. Трансформація польської зовнішньої політики через призму істотно нових відносин з об'єднаною Німеччиною. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 жовтня 2012 р., м. Луцьк). Луцьк, 2011. С. 113-116.

4. Ключак О.З. Глобальна трансформація НАТО в 1989-1991 роках як основа початку формування євроатлантичної політики Республіки. *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (3-4 квітня 2012 р., м. Луганськ). Луганськ, 2012. С. 238-241.

5. Ключак О.З. Внутрішні умови формування новітньої польської зовнішньої політики після 1989 року. *«Одеські читання: актуальні проблеми історії, археології та етнології»*: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (16-17 березня 2012 р., м. Одеса). Одеса, 2012. С. 492-495.

6. Ключак О.З. Нова концепція зовнішньої політики Республіки Польща 1989 року та її значення для процесів державотворення. *«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»*: Матеріали Криворізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 листопада 2012 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2012. С. 27-29.

7. Ключак О.З. Пам'яті Кшиштофа Скубішевського: дипломат, який керувався ініціативою, а не директивою. *«Актуальні проблеми зовнішньої політики України»*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (7 грудня 2012 р., м. Чернівці). Чернівці, 2012. С. 89-91.

8. Ключак О.З. Розпад східного блоку і СРСР як один з ключових факторів впливу на формування новітньої зовнішньої політики Республіки Польща. *Дні науки історичного факультету-2012*: Матеріали V Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Вип. 5, част. 4 (12-13 квітня 2012 р., м. Київ). Київ, 2012. С. 25-26.

9. Ключак О.З. Особливості міжнародної стратегії Республіки Польща за каденцій міністра закордонних справ Влодзімежа Цімошевича (2001-2005 рр.). *«Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність»*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (4 квітня 2013 р., м. Миколаїв). Миколаїв, 2013. С. 124-126.

10. Клочак О.З. Адам Ротфельд: дипломат-миротворець. *«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»*: Матеріали Дніпропетровської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 лютого 2013 р., м. Дніпропетровськ). Частина 1. Дніпропетровськ, 2013. С. 11-13.

11. Клочак О.З. Доктрина Ежи Гедройца: концепция, объединившая народы. *«Глобалистика 2013»*: Материалы III Международного научного конгресса (23-25 октября 2013 г., Москва). Москва, 2013. С. 247-249.

12. Клочак О.З. Збігнєв Бжезінський: політик, який завжди називає речі своїми іменами. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (15 листопада 2013 р., м. Чернівці). Чернівці, 2013. С. 16-19.

13. Клочак О.З. Ян Новак-Єзьоранський: прозахідний голос польської інтеграції (історико-інституційний контекст). *Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія і сучасність*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів до 40-річчя історичного факультету (30 квітня 2015 р., м. Миколаїв). Миколаїв, 2015. С. 332-335.

14. Клочак О.З. Ришард Качоровський: прозахідний речник польського компромісу (історико-дипломатичний контекст). *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (14-15 травня 2015 р., м. Дніпродзержинськ). Дніпродзержинськ, 2015. С. 34.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	26
Вступ	28
Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	37
1.1. Історіографія проблеми	37
1.2. Джерельна база дослідження	54
Розділ 2. Трансформація зовнішньої політики Республіки Польща в сучасних глобалізаційних умовах	61
2.1. Внутрішні умови формування новітньої зовнішньої політики Республіки Польща	61
2.2. Міжнародні фактори, що вплинули на новітню польську зовнішню політику	70
Розділ 3. Переорієнтація дипломатії Республіки Польща на зламі епох	92
3.1. Переформатування зовнішньополітичного відомства Республіки Польща після 1989 р.	92
3.2. Сучасна дипломатична служба Республіки Польща: модель та інновації	104
3.3. Роль Польського Інституту Міжнародних Справ, його структурного підрозділу – Дипломатичної Академії Республіки Польща та Академії Молодих Дипломатів у підготовці фахівців зовнішньої політики	121
Розділ 4. Зовнішня політика і дипломатія Республіки Польща: від євробезпеки до євроінтеграції (історико-дипломатичний контекст)	136
4.1. Епоха романтичної ініціативи (1989-1995 рр.)	136
4.2. Безпековий пріоритет (1995-2000 рр.)	165
4.3. Європейська інституалізація (2000-2004 рр.)	183

Розділ 5. Публічна дипломатія закордонних поляків на

благо Вітчизни	194
5.1. Релігійний аспект через призму паломницької дипломатії Папи Римського Івана Павла II	195
5.2. Інтеграційна пропаганда в журналістській та громадській активності Яна Новака-Єзьоранського та Єжи Гедройця	203
5.3. Геостратегічний фокус у життєдіяльності Збігнева Бжезінського та Ришарда Качоровського	214
Висновки	225
Список використаних джерел і літератури	235
Додаток.....	269

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМД – Академія Молодих Дипломатів

АТР – Азіатсько-Тихоокеанський регіон

ГДА МЗС України – Галузевий державний архів МЗС України

ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку

ЄС – Європейський Союз

ЗЄС – Західноєвропейський союз

КДР – Комітет допомоги розвитку

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

МЗС – Міністерство Закордонних Справ

НАН України – Національна академія наук України

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НБСЕ – Нарада з безпеки і співробітництва в Європі

НДР – Німецька Демократична Республіка

ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ПНР – Польська Народна Республіка

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РЕВ – Рада економічної взаємодопомоги

РП – Республіка Польща

СДПН – Соціал-демократична партія Німеччини

СДРП – Соціал-демократична партія Республіки Польща

СЛД-ПСП – уряд Союзу Демократичної лівиці та Польської селянської партії

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Амарики

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦЄІ – Центральноевропейська ініціатива

ЦК ПОРП – Центральний комітет Польської об'єднаної робітничої партії

ЦСЄ – Центрально-Східна Європа

ASEAN – Асоціація держав Південно-Східної Азії

DGAP – Німецьке товариство з питань зовнішньої політики

IREX – Програма міжнародного обміну

MERCOSUR – економічний союз держав у Південній Америці

NAFTA – Північноамериканська угода про вільну торгівлю

PAUCI – Фундація польсько-української співпраці

PHARE – програма фінансування пріоритетних завдань на допомогу країнам-кандидатам з Центральної та Східної Європи у підготовці до вступу в ЄС

TACIS – програма технічної допомоги новим незалежним державам Східної Європи і Центральної Азії (колишні республіки Радянського Союзу, крім країн Балтії) у перехідний період

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Після розпаду соціалістичного табору Республіка Польща (РП) по-новому відкрилася світові, приєдналась до Світової Організації торгівлі, набула членства в НАТО, Європейському союзі і сьогодні йде в авангарді політичних та економічних перетворень у центрально-східному регіоні Європи.

Зовнішньополітичні успіхи Польщі є результатом злагодженої діяльності усіх гілок державної влади та вражають своєю масштабністю перемог, бо досягнуті завдяки послідовності, продуманості, жорсткості, і, водночас, вмінню знаходити компромісні рішення, здавалось, у неможливих для розв'язання міжнародних і внутрішніх ситуаціях. В організації та провадженні зовнішньої політики Польщі значну роль відіграють її дипломатична та консульська служби.

Враховуючи викладене, надзвичайно корисним для України є досвід організації дипломатичної діяльності Республіки Польща.

Без сумніву, основою стратегії розвитку України на наступні десятиріччя є підвищення її економічного потенціалу, залучення до європейських структур на рівні повноправного партнера. У цьому контексті історичний досвід трансформації зовнішньої політики і дипломатії Республіки Польща в епоху глобалізації є показовим для України.

Як і свого часу в Польщі, сучасні процеси державотворення України все ще відбуваються в період кардинальних політичних та економічних зрушень в українському суспільстві та історичних змін в системі міжнародних відносин. Їх характерною ознакою є перехід від ери конфронтації, військово-політичного та ідеологічного протистояння між блоками до періоду суперництва інтересів на міжнародній арені і, водночас, співробітництва і відкритості. Реалізація Україною свого потенціалу безпосередньо залежить від її активного і повномасштабного входження до світового співтовариства та від активності і вправності дій її дипломатії.

Відносно короткий в історичному плані час існування незалежної України і, відповідно, її дипломатії, певною мірою зумовлюють потребу вивчення міжнародного досвіду формування дипломатичної служби, зокрема, і досвіду нашого західного сусіда – Республіки Польща.

Потреба дослідження зазначених питань також посилюється відсутністю як в українській, так і у зарубіжній історіографії комплексних ретельних вивчень з даної проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відображає один із напрямів науково-дослідницької роботи кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, зокрема, «компаративний аналіз дипломатичних служб країн Європейського Союзу» та є складовою частиною наукової теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в загальноєвропейських історичних процесах: пошуки цивілізаційного вибору» (державний реєстраційний номер 16БФ046-01).

Метою дисертаційної роботи є історична реконструкція на основі різноманітних джерел механізму вироблення та реалізації зовнішньополітичного курсу Варшави (1989-2004 рр.) через дипломатичні засоби.

Для досягнення поставленої мети в дисертації були визначені наступні дослідницькі **завдання**:

- проаналізувати стан і ступінь дослідження проблеми в історіографії, визначити рівень і повноту джерельної бази;
- з'ясувати діяльність польської дипломатії на початковому етапі незалежності;
- систематизувати кадрову політику та дослідити зміни в організаційній структурі дипломатичної служби Республіки Польща з 1989 р.;
- розкрити систему підготовки дипломатичних кадрів МЗС Республіки Польща;

- реконструювати діяльність міністрів закордонних справ Республіки Польща, які очолювали зовнішньополітичне відомство Республіки Польща у визначеному дослідженням періоді;

- дослідити діяльність відомих закордонних представників польського народу, які сприяли прозахідному інтеграційному успіху Республіки Польща.

Об'єктом дисертаційного дослідження є Республіка Польща в глобалізаційних процесах на зламі епох.

Предметом дисертації є зовнішня політика і дипломатія Республіки Польща у період з 1989 по 2004 роки.

Хронологічні межі дослідження визначені відповідно до поставленої мети і завдань дисертаційної роботи.

1989-2004 роки свідомо обрані автором з наступних міркувань. Нижня межа – 1989 р. – обумовлена виходом Польщі з соціалістичного табору: Ради Економічної Взаємодопомоги та Організації Варшавського Договору. Ця дата позначено частково демократичними виборами до Сейму та Сенату на основі порозуміння Круглого Столу (квітневої поправки до Конституції 1952 року), що започаткувало обмеження керівної ролі Польської об'єднаної робітничої партії (далі – ПОРП) і створення уряду з більшістю представників «Солідарності» (з все ще часткою ПОРП); подальшими змінами до Конституції 1952 року в частині запровадження ринкової економіки і зміни назви держави та її символів; врешті-решт – прогресуючим розпадом комуністичної партії, що призвело до її саморозпуску в січні 1990 року. Результат виборів 1989 року дозволив сформувати парламент, який представляв конфігурацію достатньої більшості для визначення подальшого політичного та інтеграційного вектору.

Верхня межа – 2004 р. – обумовлена вступом Республіки Польща 1 травня 2004 р. до Європейського Союзу в результаті докладання значних і системних дипломатичних зусиль.

Для надання роботі логічної завершеності сучасний стан теж брався до уваги. Адже, зважаючи на постійний процес демократизації країн Східної Європи,

він актуальний для дослідження. Тому матеріали розділів інколи виходять за зазначені часові рамки.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Республіки Польща, країни Європейського Союзу та його сусідів, а також частково Сполучені Штати Америки.

Теоретико-методологічна база дослідження ґрунтується на принципі історизму, системності та формальної логіки.

Вибір методології та методів дослідження обумовлені науковою і прикладною доцільністю, необхідністю досягнення основної мети та розв'язання поставлених завдань. В основу вивчення теми покладені наукові методи і принципи, що притаманні теорії всесвітньої історії з властивими їй специфічними особливостями.

В дослідженні використовуються загальнонаукові, порівняльні та соціологічні методи з елементами функціонального, порівняльного, логіко-аналітичного та критичного аналізу. Автор дослідження опирається на методи політичного аналізу, класифікації, проблемно-історичного та проблемно-хронологічного розгляду подій та явищ через науково-пізнавальний метод досліджуваної проблематики.

Системний підхід розглядається ключовим методологічним механізмом дослідження з притаманним йому системно-структурним, системно-аналітичним, системно-функціональним аналізом і методами розкриття специфіки трансформаційних перетворень, інтеграційних процесів на європейському континенті та участі в ньому Республіки Польща.

У роботі використано порівняльно-історичний (розділи 2, 3), порівняльно-правовий (для співвідношення норм польського законодавства, що закріплюють основні способи (прийоми) правового регулювання з правовими нормами законодавства інших держав (розділ 3), структурний метод дослідження і методи системного аналізу (розділи 4, 5).

Порівняння підходів до формування і зміни структури зовнішньополітичної служби Республіки Польща у різні часові періоди дозволило прослідкувати вплив

внутрішніх та зовнішніх факторів на вироблення ліній зовнішньої політики держави, у тому числі дослідити їх в контексті зміни міжнародно-політичної ситуації.

Використання вищезгаданого інструментарію вимагало від автора дослідження критичного і всебічного аналізу джерельної бази, особливо польських джерел, без ідеологічних штампів і стереотипів, якими часто супроводжується тематика європейської інтеграції в українських наукових працях.

Використання зазначених методів дозволило забезпечити науковість процесу розв'язання поставлених завдань та достовірність зроблених висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає насамперед у постановці та розробці теми як цілісної наукової проблеми, критичному аналізі широкого кола джерел, що раніше недостатньо використовувались в українській історіографії. Дана дисертація є першим дослідженням підсумкового характеру, в якому комплексно проаналізовано здобутки вітчизняної та зарубіжної, переважно польської, історіографії зовнішньої політики і дипломатії Республіки Польща періоду 1989-2004 рр., окреслено питання, що потребують подальшого осмислення.

Основні результати дослідження містять наукову новизну та характеризують особисті надбання здобувача.

Вперше:

- здійснено комплексний аналіз зарубіжної та української історіографії з проблемних питань сучасної дипломатії Польщі;
- досліджено діяльність міністрів закордонних справ Республіки Польща, які очолювали її зовнішньополітичне відомство у визначеному дослідженням періоді;
- виокремлено три виміри публічної дипломатії Полонії (діаспори), що виходять за межі польської традиційної дипломатії та, у цьому контексті, зроблено акцент на визначальній ролі найвидатніших представників польського

народу за кордоном в успішному прозахідному інтеграційному процесі Республіки Польща.

Уточнено:

- специфіку дослідження історіографії зазначеної теми, стан і повноту наукового її вивчення, систематизацію, класифікацію та репрезентативність джерельного комплексу з теми;

- особливості зовнішньої політики Польщі в досліджуваний період;

- парадигму спадкоємності та дотримання консенсусу польських органів влади нової посткомуністичної ери щодо обраної державної геостратегії, що є безапеляційною основою зовнішньополітичного успіху Республіки Польща.

Набули подальшого розвитку:

- теоретико-методологічні засади дослідження історіографії зазначеної теми;

- наукові знання про організаційно-функціональну перебудову зовнішньої політики та дипломатії Республіки Польща в умовах глобалізації.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у тому, що її матеріали та висновки можуть бути використані у майбутніх наукових дослідженнях закордонної політики Варшави, а також у навчальному процесі України та інших держав, зокрема, при розробці навчальних посібників та курсів з історії сучасної зовнішньої політики Республіки Польща. Матеріали дослідження можуть застосовуватися у роботі зовнішньополітичних відомств України при плануванні політики щодо окремих країн (перш за все, щодо Республіки Польща та решти країн Європейського Союзу).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації заслухані й обговорені на засіданнях кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України, кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України та були оприлюднені на 27 наукових конференціях, зокрема: Міжнародній конференції «20 років українсько-польських відносин:

випробування часом та спільна перспектива на майбутнє» (м. Київ, 22 жовтня 2010 р.), II Міжнародній науковій конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (м. Рівне, 8-9 грудня 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна зовнішня політика України в контексті суспільної модернізації: засади, пріоритети та шляхи практичного здійснення» (м. Київ, 28 квітня 2011 р.), Міжнародній конференції «Євроінтеграційний поступ України під час головування Польщі в ЄС: очікування та перспективи на майбутнє» (м. Київ, 21 листопада 2011 р.), II та III Міжнародній науково-практичній конференції «Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин» (Луганськ, 12-13 квітня 2011 р.; 3-4 квітня 2012 р.), Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу» (м. Луцьк, 13-14 жовтня 2011 р.; 11-12 жовтня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ, 15 травня 2012 р.), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Бердянськ, 22 вересня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн» (м. Київ, 18-19 жовтня 2012 р.), II Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 20 жовтня 2012 р.), X Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 25 жовтня 2012 р.), IV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Одеські читання: актуальні проблеми історії, археології та етнології» (м. Одеса, 16-17 березня 2012 р.), I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Кривий Ріг, 24 листопада 2012 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 7 грудня 2012 р.), V Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету-2012» (м. Київ, 12-13 квітня 2012 р.),

Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність» (м. Миколаїв, 4 квітня 2013 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.), III Міжнародному науковому конгресі «Глобалістика – 2013» (м. Москва, 23-25 жовтня 2013 року), VII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 15 листопада 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів до 40-річчя історичного факультету «Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія і сучасність» (м. Миколаїв, 30 квітня 2015 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (м. Дніпродзержинськ, 14-15 травня 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Молоді дослідники – регіонам» (м. Вологда, Російська Федерація, листопад 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Україна–Польща: 25 років дипломатичних відносин» (м. Київ, 12 грудня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній дистанційній конференції «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика» (м. Суми, 26 жовтня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 24 листопада 2017 р.).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено у 10 публікаціях, 9 з яких у наукових фахових виданнях, визначених переліком ДАК України, та 1 стаття в закордонному журналі (Республіка Польща), що входить до міжнародних науково-метричних баз. 24 публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій, у тому числі, що проходили за кордоном (Російська Федерація), додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

Структура та зміст дисертації підпорядковані меті та науковим завданням дослідження з урахуванням вимог до оформлення історіографічних праць. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, поділених на 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, і додатку. Загальний обсяг

роботи – 274 сторінки, з них 207 сторінок основного тексту, 9 сторінок – вступ, 10 сторінок – висновки. Список використаних джерел і літератури міститься на 34 сторінках і налічує 393 найменування. Додаток – 6 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Аналіз літератури демонструє відсутність усесторонніх наукових розробок за даною тематикою у вітчизняній історичній науці. Польські дослідники лише розпочали вивчати дане питання, враховуючи, що воно на пряму продиктоване нещодавніми історичними подіями періоду кінця вісімдесятих років минулого сторіччя, що суттєво вплинули на подальший хід розвитку міжнародних відносин.

За географічним критерієм історіографію з теми розділено на чотири складових: українська, американсько-європейська, російська та польська.

Українська історіографія. Всупереч актуальності даної теми для України, вітчизняна література з цієї проблеми є нечисленною.

Теоретичним підґрунтям наукової роботи стали праці відомих науковців, таких як Б. Гуменюк, В. Циватий, Л. Чекаленко, В. Капелюшний, В. Мордвінцев, С. Пронь, П. Сардачук, О. Сагайдак, Л. Алексієвець, С. Віднянський, Л. Зашкільняк, А. Кудряченко, О. Машевський, М. Литвин, Ю. Макар, А. Мартинов, С. Троян, А. Киридон, Т. Герасимчук, Д. Васильєв, Б. Забарко, Є. Камінський, Г. Шманько, Є. Кіш, Н. Бокало, С. Трохимчук, О. Власюк, П. Грицак, Г. Зеленько, Л. Жванко, М. Микієвич, О. Ковальов, В. Копійка, В. Яровий та інші.

Ідеї та концепти учених склали теоретичне підґрунтя авторського підходу до вивчення засад зовнішньої політики Польщі, у першу чергу, аналізу парадигми східної політики Польщі, вказуючи як на її історичну традицію, так і новації, зумовлені геополітичними процесами кінця XX – початку XXI ст.

Безперечно, внесок кожного із авторів є далеко неоднаковим, проте лише за умови їх комплексного використання, опрацювання та аналізу вдалося досягти реалізації поставлених завдань.

По суті, в українській історіографії відсутні роботи, в яких була б поставлена мета реконструювати процес розробки та реалізації зовнішньополітичного курсу Варшави періоду кінця XX – початку XXI століть.

Історіографія проблеми представлена поодинокими історіографічними розвідками, окремими історіографічними розділами дисертаційних досліджень та монографій, історіографічними оглядами в наукових статтях українських та зарубіжних науковців. Попри окремі відмінності у структурованості історіографічного процесу, концептуальні підходи дослідників до вивчення теми є доволі схожими. Комплексне осмислення наукового доробку дозволило з'ясувати ступінь розробки проблеми, характер представленості у ньому ключових її аспектів.

З урахуванням динаміки і широти проблематики досліджень у межах означеного періоду виокремлено два історіографічні етапи. Упродовж *першого* з них, що тривав протягом 90-х рр. XX ст., мали місце лише поодинокі спроби аналізу окремих аспектів налагодження міждержавної взаємодії у світлі трансформації геополітичного простору Європи. За умов дефіциту конкретно-історичних досліджень і так званого «методологічного шоку», історіографічні студії мали здебільшого характер бібліографічно-анотаційних оглядів.

Перші наукові праці українських істориків, предметом дослідження яких стали питання посткомуністичного розвитку країн Центрально-Східної Європи, у тому числі Польщі, реалізації ними міждержавних відносин та вироблення стратегії інтеграції у НАТО та ЄС, з'являються лише з середини 1990-х рр. XX ст. Серед них заслуговують на увагу дослідження Б. Забарка [170], Є. Камінського [182], Г. Шманька, Є. Кіш [269].

У наукових розвідках вчених проаналізовано наслідки розпаду СРСР для регіону ЦСЄ, визначено перші кроки керівництва країн колишнього соціалістичного табору на шляху державної розбудови, а також висвітлено реакцію світової громадськості та міжнародних інституцій на ці події. У другій половині 90-х рр. XX ст. кількість праць, опублікованих українськими науковцями, суттєво зростає. Дослідження відзначаються ґрунтовним аналізом

проблеми реалізації країнами Центрально-Східної Європи стратегії інтеграції у НАТО і ЄС, здійснення відносин між ними, співробітництва з Україною. Значним внеском у вивчення питання падіння комуністичного режиму в країнах регіону, виконання ними складних внутрішніх трансформацій та пошуку нових зовнішньополітичних орієнтирів, стала наукова розвідка львівських істориків Н. Бокало та С. Трохимчука «Проблеми і перспективи демократизації в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі Вишеградської четвірки)» [147]. У ній на основі ґрунтовного фактологічного аналізу зарубіжної літератури автори систематизують чинники, які спричинили кардинальні перетворення у Центрально-Східній Європі, а також визначають особливості перебігу процесів демократизації для кожної з країн Вишеградського об'єднання – Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини.

Наприкінці 1990-х рр. в історіографічному осмисленні проблеми розпочався *другий* етап, побудований на аналізі новітніх праць, підготовлених на сучасних теоретико-методологічних засадах. Автори вийшли на якісно вищий рівень критичного осягнення історіографічного процесу, пов'язаного з дослідженням відносин двох держав, урізноманітнилися підходи та методи наукового пізнання, більш об'єктивними стали оцінки. Суттєво збільшилося число науковців, які долучилися до історіографічного вивчення проблеми, чому сприяло розширення масштабів і географії досліджень, оформлення нових наукових центрів, зокрема створення академічного Інституту всесвітньої історії, низки кафедр всесвітньої історії. Відчутно зросла історіографічна складова в тематиці наукових конференцій та круглих столів. Ознакою етапу стало розширення спектру досліджуваних сюжетів. Окрім того, що звернення до історіографії проблеми стало ознакою більшості конкретно-історичних досліджень, побачила світ низка історіографічних праць.

Визначення місця країн Центрально-Східної Європи в політиці впливових європейських держав і США, а також НАТО і Європейського Союзу, стало предметом дослідження у праці В. Вакулича «Відносини «США-ЄС» і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі» [149]. Як зазначає

автор, після розпаду СРСР вирішення проблем його колишніх сателітів стало одним із першочергових завдань для усього трансатлантичного простору: перебуваючи перед загрозою поширення хаосу в центрі Європи, США та держави Європейського Союзу намагалися діяти разом. З метою уникнення ситуації неконтрольованого перебігу подій у регіоні ЦСЄ, сторони погодилися на здійснення спільної політики, суть якої визначалася положеннями «Трансатлантичної декларації». З розширенням кордонів НАТО і ЄС на Схід дослідження проблеми євроатлантичної та європейської інтеграції (насамперед її польського досвіду) отримало в Україні нове підґрунтя. Її розробкою були зайняті такі дослідники і науковці, як О. Власюк [155], П. Грицак [164], Г. Зеленько [171], М. Микієвич [213]. Проблема формування та реалізації стратегії європейського вибору країнами Центрально-Східної Європи визначається предметом дослідження у науковій публікації О. Ковальнової «Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу» [206]. В ній авторка детально характеризує процес п'ятого (тоді ще нереалізованого) розширення ЄС, виділяє його основні етапи та їх особливості. Важливе місце в публікації відводиться аналізу документів, які були прийняті інституціями ЄС у ході здійснення переговорів із представниками країн-претендентів на членство у структурі. Аналізуючи досвід європейської інтеграції країн ЦСЄ, О. Ковальова переконана у його важливості для України, європейський вибір якої дослідниця вважає безальтернативним [206, с. 20]. Глибокий різнорівневий аналіз процесу європейської інтеграції зроблено у монографії В. Копійки «Європейський Союз: досвід розширення і Україна» [207]. Автор здійснює історичний екскурс у період становлення Європейського Співтовариства і прослідковує процес його трансформації до сучасного стану.

Окреме місце у праці відводиться питанню «східного розширення» ЄС та відносинам Євросоюзу з Україною і Росією. Звернення до першоджерел нормативно-правової бази ЄС надає науковій розвідці дослідника особливої цінності.

Звернення до проблем євроатлантичної та європейської інтеграції обумовлює необхідність вивчення досвіду польсько-українських відносин у контексті вступу Польщі в структури НАТО та ЄС. Дослідженням взаємозв'язку між динамікою реалізації Польщею стратегії та інтеграції і характером її взаємин із Україною займалися Т. Герасимчук [161], В. Моцок [215], Д. Васильєв, Л. Чекаленко [152].

Окремо варто зазначити, що до кінця 1990-х рр. історіографічні праці з проблеми українсько-польських взаємин означеного періоду були відсутні. Збільшення упродовж наступних років кількості історіографічних праць за тематикою дозволило згрупувати їх за формально-видовим і тематичним критеріями.

Напрацювання з проблеми, насамперед польських науковців, проаналізовано у роботах М. Геника [159; 160]. Дослідження В. Моцока містить огляд історіографії політичної взаємодії. У доробку В. Гевко історіографія проблеми представлена окремим розділом підготовленої у співавторстві з Л. Алексієвець монографії, історіографічними статтями за тематикою [157; 158]. Ґрунтовним дослідженням українсько-польських відносин кінця ХХ – початку ХХІ ст. є монографія Л. Стрільчук [234], у якій розкрита й історіографія теми.

Ряд аспектів історіографії сучасних взаємин України та Польщі розглянуто в дисертаційних працях І. Афанасьєва, О. Бабак, С. Бочарова, Н. Буглай, Н. Медведчука та інших науковців.

У контексті концептуально подібних наукових досліджень необхідно відзначити дисертаційну працю Н. Буглай «Польща в реалізації євроінтеграційного курсу України: міжрегіональне співробітництво (1999 – 2008 рр.)» [387] та докторську роботу цього ж автора «Формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща (1995-2005 рр.)» [388], присвячену комплексному дослідженню процесу формування зовнішньополітичної стратегії та реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща у 1995-2005 рр. в контексті її внутрішньополітичного розвитку і нового геополітичного становища

в Європі та світі. Обрані для конкретно-історичного аналізу хронологічні рамки проблеми стали важливими, багато в чому доленосними, з точки зору реалізації пріоритетних внутрішньо- і зовнішньополітичних завдань Польщі після зміни політичного режиму і в процесі переходу від тоталітарно-комуністичної системи до плюралістичної парламентської демократії європейського зразка.

В даній науковій роботі особлива увага приділена складному процесу реалізації ключових завдань зовнішньої політики Республіки Польща, пов'язаних із її вступом до Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу. На основі конкретно-історичного аналізу процесу євроатлантичної і європейської інтеграції Польщі в контексті здійснення НАТО і ЄС політики розширення на схід, детально висвітлюється переговорний процес та особливості й основні етапи приєднання РП до цих організацій. Також з'ясовуються рушійні сили польських інтеграційних процесів, таких як успішна постсоціалістична трансформація і політична консолідація польської еліти та суспільства, глобалізація, цивілізаційна спорідненість та спільні інтереси з країнами НАТО і ЄС. Розкриваються різнопланові механізми, задіяні з обох сторін у процесі інтеграції та співвідношення й взаємозв'язок внутрішніх польських національних інтересів та зовнішніх політичних процесів, розкривається суттєва роль польсько-американських відносин у повноцінному «поверненні» Польщі до європейського і світового співтовариств. Успішна євроатлантична й європейська інтеграція Республіки Польща, як свідчать матеріали дослідження, сприяли посиленню її позицій на міжнародній арені та забезпечили їй мир і безпеку, призвели до демократичних змін у законодавчій сфері країни, підвищили її макроекономічну стабільність, поліпшили ситуацію в соціальній сфері.

Разом з тим, велика увага приділена східному напрямку зовнішньої політики Республіки Польща, зокрема особливостям і етапам розвитку добросусідських відносин з Україною, які саме у досліджуваний період вийшли на рівень стратегічного партнерства, а також із Білоруссю, Литвою і Російською Федерацією, ролі, проблемам та перспективам транскордонної співпраці та діяльності єврорегіонів у поглибленні й вдосконаленні їхнього співробітництва.

Варто відзначити і наукову роботу С. Бочарова «Польща на шляху до Європейського Союзу: внутрішньополітичний та міжнародний виміри (1989-2004 рр.)» [386], де ґрунтовно розкрито стратегію й особливості процесу формування та розвитку білатеральних відносин Польщі із сусідніми державами, особливо з країнами Вишеградської групи та охарактеризовано ефективні напрями, форми, види і значення їх міждержавної взаємодії на шляху до європейської інтеграції.

Загалом, проаналізований у дисертаційному дослідженні досвід формування та розвитку зовнішньої політики Республіки Польща, є важливим для розуміння сутності складних й багатопланових трансформаційних процесів, що відбувалися в Центральній-Східній Європі в посттоталітарну добу, та їх впливу на проходження даних процесів в Україні. Вивчення польського досвіду реалізації зовнішньополітичних пріоритетів, зокрема європейської та євроатлантичної інтеграції, має також велике практичне значення для України, що визначила стратегічною метою своєї зовнішньої політики вступ до ЄС та НАТО, і на цьому шляху розглядає сусідню Польщу одним із головних стратегічних партнерів.

Ще одним масштабним внеском у розробку даної теми є історіографічні дослідження Н. Чорної [268], в тому числі дослідження нею різних аспектів реалізації новітньої зовнішньої політики Республіки Польща [264-267]. І, звичайно, дисертація зазначеного автора на тему «Історіографія українсько-польських взаємин 1990-х – 2014 рр.» [392].

Дисертація присвячена дослідженню історіографії українсько-польських відносин 1990-х – 2014 рр. Увагу приділено роботам українських, польських, російських, а також деяких західних науковців. З'ясовано теоретико-методологічні основи дослідження, визначено ступінь наукової розробки проблеми, здійснено класифікацію джерельного комплексу. Вивчено здобутки науковців в обґрунтуванні концептуальних засад українсько-польських взаємин. Проаналізовано праці, присвячені історичним передумовам становлення та основним етапам розвитку сучасних міждержавних відносин. Виявлено підходи до пояснення обумовленості стосунків сторін політикою «великих держав».

Визначено внесок дослідників в осмислення політичної, торговельно-економічної, соціокультурної складової взаємин України та Польщі, транскордонного співробітництва між ними. З'ясовано ступінь осмислення співпраці двох держав у контексті процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Вивчено погляди науковців щодо місця і ролі Польщі у відносинах України з ЄС та НАТО.¹

Вітчизняні науковці, які досліджують міжнародні відносини у Центрально-Східній Європі, акцентують увагу на оцінках окремих аспектів зовнішньої політики Польщі. Зокрема, щодо сусідських відносин із Україною. Так, О. Бабак у своїй дисертації на тему «Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х – початок 1990-х років)» [384] з використанням архівних та опублікованих документів і матеріалів, дослідила ставлення Республіки Польща до здобуття Україною незалежності, її розбудови та входження до європейських та євроатлантичних структур. На конкретних прикладах висвітлено підтримку представниками Польщі України в міжнародних організаціях, намагання Республіки Польща стати визнаним регіональним лідером у Центрально-Східній Європі. Показано взаємозалежність політичного й економічного співробітництва двох держав, процес зародження та розвитку їх стратегічного партнерства. У зазначеній науковій роботі розглянуто питання впливу національних меншин на формування політики Республіки Польща на міжнародній арені, а також підкреслено внесок української меншини у Польщі та польської – в Україні щодо налагодження плідного діалогу держав, подолання стереотипів і упередженості в їх взаєминах.

А от І. Афанасьєв у своїй науковій роботі «Польсько-українські відносини 1991-2000 рр.: політична та економічна взаємодія» [381] з використанням архівних і літературних матеріалів розглянув перебіг польсько-українських політичних і економічних відносин останнього десятиліття минулого століття, проаналізував стан дослідження теми в українській і зарубіжній літературі, а також джерела (документи українських міністерств та неурядових організацій, міждержавні угоди). У зазначеній дисертації охарактеризовано внутрішні та

¹ URL: https://www.archeos.org.ua/wp-content/uploads/.../Чорна_автореф.doc

зовнішні причини й наслідки важливих подій, виокремлено основні тенденції, проаналізовано взаємодію політичних і економічних компонентів відносин.

У кандидатській дисертації Н. Медведчук на тему «Українсько-польське співробітництво в гуманітарній сфері: кінець 80-х – 90-ті роки XX століття» [389] на підставі комплексного аналізу архівних матеріалів, опублікованих джерел, періодики, вітчизняної та зарубіжної наукової літератури дослідив українсько-польське співробітництво у гуманітарній сфері як складову частину двосторонніх міждержавних і регіональних зв'язків кінця 1980-1990 рр. На підставі переосмислення попереднього досвіду співпраці обох держав розглянуто правові та політичні передумови її формування, встановлено основні етапи розвитку і визначено складники, якими є науково-освітні та культурно-мистецькі стосунки, співробітництво у сфері молодіжної політики, охорони здоров'я, галузях спорту та туризму. З'ясовано, що протягом досліджуваного періоду відбулося оновлення змісту традиційних і становлення цілком нових форм, видів і напрямків українсько-польських контактів у гуманітарній сфері. У міжнародному аспекті висвітлено організаційні засади двостороннього культурного партнерства, стратегічною метою якого є входження України та Польщі до єдиного європейського духовного простору.

Слід зазначити й доробок О. Панаріної, яка у своїй дисертації «Польсько-німецькі відносини в контексті європейських інтеграційних процесів» [390] здійснила комплексний аналіз проблеми становлення та розвитку польсько-німецьких відносин за нових умов, пов'язаних із завершенням «холодної війни». Досліджено концептуальну базу, зміст і форми польсько-німецьких відносин за умов посилення європейської інтеграції. Визначено етапи становлення та розвитку польсько-німецького співробітництва, з'ясовано роль і значення Німеччини в євроінтеграційній політиці Республіки Польща. Виявлено пріоритети Польщі та Німеччини в європейській політиці, досліджено питання польсько-німецького співробітництва в рамках європейської політики безпеки. Розглянуто польський та німецький підходи до східного виміру зовнішньої політики Європейського Союзу. Проведено дослідження можливостей співробітництва в

трикутнику Польща-Німеччина-Україна в процесі реалізації Україною свого зовнішньополітичного курсу, спрямованого на європейську інтеграцію.

Детально висвітлив польсько-білоруські відносини у своїй науковій роботі «Польсько-білоруські відносини (1991-2004 рр.)» О. Боряняк [385]. У зазначеній дисертації запропоновано систематизований історіографічний аналіз проблеми, опрацьовано польські та білоруські джерела, які вперше введено в науковий обіг. Вивчено геополітичні аспекти польсько-білоруських відносин, з'ясовано вплив на двосторонні відносини розширення НАТО на Схід, євроінтеграційних прагнень Республіки Польща та чинників економічного співробітництва й енергетичної безпеки. Відображено вплив національних меншин і найпоширеніших віровизнань обох країн на розвиток польсько-білоруських відносин. Зазначено, що дослідження є першою спробою аналізу, систематизації та узагальнення значного фактологічного матеріалу з польсько-білоруських двосторонніх відносин 1991-2004 рр.

Слід визнати, що зазначені автори у своїх дисертаційних роботах розглядали дане питання з міжнародно-правових позицій. Однак, ролі дипломатичної служби Республіки Польща у вказаному контексті відводилася опосередкована роль. Окрім того, автори залишили поза увагою значне коло джерел, що ставить під сумнів їх висновки в цілому. У вищезазначених дисертаціях причини та процес вироблення зовнішньополітичних курсів фактично залишилися поза увагою авторів.

Американо-європейська історіографія. У працях дослідників країн Заходу зазначена нами тематика представлена достатньо широко. Інтерес науковців цих країн до проблеми був опосередкований, передусім, існуванням потреби у виробленні теоретичної бази для формування зовнішньополітичної стратегії їхніх держав та тактики її реалізації. За критерієм предмету дослідження ці роботи, у свою чергу, теж можна поділити на декілька підгруп.

До *першої підгрупи* автором були віднесені роботи, де міститься ґрунтовний аналіз характеру наявних локальних та потенційних глобальних протистоянь.

Вивчення процесу інтеграції Польщі у структури НАТО і ЄС передбачає необхідність звернення до здобутків західної історіографії. Беззаперечним авторитетом у дослідженні проблем посткомуністичного розвитку країн Центрально-Східної Європи є праця американського історика П. Вандича «Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення» [151].

Серед причин падіння комунізму в країнах ЦСЄ історик називає такі, як заперечення національної традиції і культурно-релігійної спадщини, наруга над свободою та непридатність існуючого режиму до реформування [151, с. 334].

Одними із найбільш важливих у світлі геополітичних трансформацій Європейського континенту є праці американського політолога, державного діяча та одного з провідних ідеологів зовнішньої політики США З.К. Бжезінського [145].

Відповідно до запропонованої ним доктрини, зміни в Європі створили виключно сприятливі перспективи для Польщі: у ситуації, коли з втратою України та Білорусі, Росія зміщується на Схід, а Європа внаслідок об'єднання Німеччини відходить на Захід, Польща отримує можливість заповнити утворену між ними порожнечу і набути ролі регіонального лідера. Традиційно високі оцінки польсько-американському альянсу у Збігнева Бжезінського поєднуються із пророкуванням геополітичного впливу польсько-українському союзу [145].

Деякі аспекти розвитку Європи у посткомуністичну добу розглянуто у праці П. Джонсона «Сучасність. Світ з двадцятих по дев'яності роки» [167]. Аналізуючи проблеми глобального розвитку сучасної цивілізації, автор зосереджується на вивченні трансформаційних процесів, які відбулися на рубежі 80-90-х рр. XX ст. у країнах Центрально-Східної Європи. Здійснений дослідником аналіз політичного, економічного та соціального розвитку кожної країни регіону на момент набуття справжньої державної незалежності дозволив визначити їх відсталість та неадекватність рівню Західної Європи.

Певну наукову цінність для дослідження проблеми європейської інтеграції становлять такі наукові праці, як «Абетка законодавства Європейського

співтовариства» (К.-Д. Боршарт) [148], «Творення політики в Європейському Союзі» (В. Волес та Г. Волес) [156], «Право Європейського Союзу» (А. Татам) [235], «Нарис історії Європейського Союзу» (Ф. Тоді) [236], «Трансформація та інтеграція. Формування майбутнього Центрально-Східної Європи» (Дж. Ітвелл та М. Еллан) [181].

До *другої підгрупи* автором включені дослідження, присвячені аналізу окремих епізодів трансформації зовнішньої політики Польщі, зокрема, історичних аспектів польсько-німецьких відносин. Зазначені наукові дослідження здійснювали Д. Бінген [275], Х.-А. Якобсен, М. Томала [302], К. Маліновські [326], А. Хайніч [297], М. Столарчик [356] та інші науковці.

Практично усі дослідники акцентують увагу на механізмі реалізації прозахідного зовнішньополітичного курсу Республіки Польща.

Третя з виділених автором підгруп включає праці, присвячені аналізу державної діяльності політичних лідерів Польщі та автобіографічні матеріали про видатних представників польського народу, де міститься багато джерельних фактів.

Російська історіографія. Аналізуючи науковий доробок дослідників Російської Федерації із зазначеного питання, автор підкреслив, що слід враховувати їхній доробок за часів СРСР, а також збережені наукові контакти з країнами Варшавського блоку (Інститут Європи, Інститут слов'янознавства і балканістики, Інститут Карнегі тощо) та наявність геополітичних інтересів у Центрально-Східній Європі.

Спеціальними дослідженнями з історіографії розвитку сучасної Польщі та її зовнішньої політики свого часу займалися відомі російські історики Манусевич О.Я. (Очерки по истории Польши. Москва, 1952. 407 с.) та Костюшко І.І. (Из истории советско-польских отношений. Польское бюро ЦК РКП(б), 1920-1921 гг. Москва, 2005. 143 с). Традиційно можна виокремити і напрацювання з досліджуваної тематики когорти істориків Московського державного інституту міжнародних відносин (МДІМВ) та Московського державного університету (МДУ). Історіографічними оглядами позначені роботи

Н. Аладьїної, Д. Буданової, А. Беспалова, П. Корзуна, Р. Рибіна, Д. Сергєєва, Є. Трещенкова та ін. На жаль, деяким із них властива анотаційна репрезентація доробку українських і зарубіжних авторів з окремих проблем дослідження.

Слід зазначити, що перші наукові публікації російських істориків, присвячені проблемам регіону після його виходу зі сфери впливу офіційної політики Москви, з'явилися на початку 90-х рр. ХХ ст. У цей час позицію російської наукової історичної думки щодо подій у Центрально-Східній Європі найбільш вагомо було репрезентовано у працях В. Мусатова (*Восточная Европа: процесс перемен. Новая и новейшая история*. 1991. №2. С. 69-74), Б. Філіппова [245]. Різні аспекти суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку країн регіону, особливості їх зовнішньої політики зазнали наукового висвітлення у публікації О. Богомолова та С. Глінкіної [146].

Серйозним здобутком російської полоністики є праці О. Майорової [212]. У статті «Роль і місце Польщі в сучасній Європі (дискусії в польському суспільстві)» [211] науковцем було проаналізовано зміни, що відбулися у зовнішній політиці країни після здобуття нею справжньої державної незалежності. Як зазначає дослідниця, одним із результатів зовнішньополітичних трансформацій у Польщі стало посилення її геополітичної ваги на Європейському континенті.

Високим науковим рівнем та детальним аналізом дослідження проблеми взаємовідносин Польщі з НАТО відзначається публікація Д. Сергєєва «Польща: чотири роки в НАТО» [231]. У ній увага автора зосереджується на висвітленні позитивних наслідків, яких зазнала країна від приєднання до Альянсу: польському керівництву вдалося досягти значних успіхів у розбудові національних військово-політичних структур та посиленні позиції в міжнародній політиці. А вже у своїй дисертації на тему «Польща в системі європейської безпеки» Д. Сергєєв надає серйозну увагу аналізу специфіки співробітництва Польщі з державами-членами НАТО та країнами, які не є її учасниками (насамперед, Росією та Україною) [391].

Вагомим доробком у дослідженні проблем, які поставали перед усіма учасниками розширення НАТО і Європейського Союзу на Схід, стали праці В. Позднякова та С. Ганжі [219], Л. Глухарьова [162], І. Іванова [179], Б. Філіппова [245]. В них проаналізовано структурні зміни, які відбулися в НАТО та ЄС у процесі їх підготовки до прийому нових членів, з'ясовано місце країн-учасниць об'єднань у цьому процесі, а також визначено особливості реалізації інтеграційної стратегії Польщею.

В контексті загальних аспектів проблеми євроатлантичної та європейської інтеграції особливої уваги заслуговують такі праці російських науковців, як «Європа: вчора, сьогодні, завтра» (за загальною редакцією М. Шмельова) [169], «Глобалізація: процес і розуміння» (А. Уткін) [243], «Росія і Захід: історія цивілізацій» (А. Уткін) [244]. А також роботи російських «зубрів»-міжнародників: проф. Г.Л. Бондаревського, В.І. Катамідзе та Є.М. Примакова.

Слід сказати і про чисельні статті російських політологів, аналітиків та оглядачів у друкованих засобах масової інформації Російської Федерації. Велика кількість актуальних публікацій із зазначеної проблематики міститься на шпальтах російських періодичних видань: «Международная жизнь», «Зарубежное военное обозрение», «Мировая экономика и международные отношения», «Новая и новейшая история», «Свободная мысль», «США – экономика, политика, идеология», «Современная Европа».

Польська історіографія. Аналіз здобутків сучасної польської історіографії з даної тематики засвідчив наявність значної кількості наукових праць, у яких різною мірою висвітлюються питання трансформації внутрішньої політики, проблем євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі після набуття справжньої державної незалежності.

У дослідженнях польських авторів історіографічні сюжети представлені здебільшого бібліографічними оглядами (В. Балюк, Є. Браткевич, А. Джевільський, Р. Зємба, Л. Осінська, Й. Соха, А. Тошь, К. Федорович, К. Чорнік та ін.). Аналізуючи студії щодо сучасних стосунків України та Польщі, дослідники звертають увагу на найбільш актуальні їх аспекти, зокрема, стосовно російського

чинника. Більш предметно історіографія проблеми розкрита в монографії К. Єндрашик, окремий розділ якої містить аналіз здобутків польської та української історичних шкіл.

Разом із цим, моніторинг наявної польської наукової літератури засвідчив відсутність комплексного дослідження новітньої зовнішньої політики Польщі, а саме ретельний науковий доробок у контексті здійснення нею сучасних міждержавних відносин із провідними учасниками європейської та світової політики, у тому числі реалізації саме стратегії вступу в структури НАТО і Європейського Союзу.

Власне, проблема реалізації Польщею інтеграційної стратегії найбільш ґрунтовної розробки зазнала у середовищі польських науковців. Авторами перших праць, присвячених вивченню політичної та економічної трансформації в Польщі наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст., були такі вчені, як С. Белень [273], А. Міцевські [328], М. Морачевські [330], Е. Новак [334], Й. Фішер [288].

У наукових розвідках дослідників проаналізовано перебіг подій 1989-1991 рр. у регіоні Центрально-Східної Європи та визначено місце в них Польщі, спрогнозовано перспективу зростання її геополітичного впливу через активізацію участі у здійсненні європейської політики. Ґрунтовним дослідженням проблеми ліквідації комуністичного режиму в Польщі відзначається праця Е. Внук-Ліпінські «Зміна системи» [368]. В ній автор детально аналізує специфіку системних трансформацій у країні і зазначає, що Польща стала першою серед країн Центрально-Східної Європи, в якій комуністичний режим увійшов у кризу легітимності. Серед причин цього науковець називає «деідеологізацію» комунізму, вибір Кароля Войтили Папою Римським, посилення дисидентського руху та запровадження в країні воєнного стану. Одним із напрямків політики розбудови «нової Польщі» проголошено запровадження змін в її економіці, відомої як «шокова терапія». В опублікованій ініціатором та виконавцем системи економічних реформ Лешеком Бальцеровичем монографії «Соціалізм, капіталізм, трансформація: нариси на рубежі століть», автор аналітично висвітлив специфіку

польського варіанту економічних реформ, зазначив його основні проблеми та методи їх розв'язання [143].

Низка наукових праць провідних польських істориків і політологів стосується дослідження проблеми зовнішньополітичної діяльності Польщі, передусім вибору нею нових орієнтирів та шляхів їх досягнення.

Значним внеском у розвиток історіографії з питань зовнішньої політики Республіки Польща є робота польського дослідника Анджея Йозефа Мадери «Польська закордонна політика. Центральна-Східна Європа. 1989-2003» [323]. Автор детально висвітлює тенденцію формування основних засад та геополітичних аспектів зовнішньої політики Польщі після здобуття суверенності в 1989 році.

У публікаціях А. Бромке [278], Р. Война [369], А. Луббе [321], Б. Рихловські [345] проаналізовано процес налагодження відносин Польщі з державами, які здійснюють визначальний вплив на хід європейської і світової політики – Німеччиною, Францією та США.

Дослідження проблеми залежності процесів євроатлантичної і європейської інтеграції Польщі від характеру розгортання її відносин із провідними учасниками міжнародних відносин продовжено у працях Й. Бауха [271], Б. Керські [305], Б. Козель [309], Й. Кранз [312], П. Мадайчик [322]. У них науковці доводять наявність прямого зв'язку між характером співробітництва Польщі з країнами-лідерами євроатлантичного простору та її успіхами на шляху інтеграції в НАТО і ЄС. Фактично впродовж усього періоду підготовки Польщі до вступу в НАТО і ЄС цей процес перебував під загрозою зриву, незмінним джерелом якої була зовнішня політика Росії, спрямована на недопущення розширення кордонів європейських і євроатлантичних інституцій на Схід та вступу в них колишніх кремлівських сателітів.

Зважаючи на значення «російської реакції» для реалізації Польщею інтеграційної стратегії, дослідження проблеми стало особливо значущим для польських дослідників.

У наукових працях, авторами яких є А. Магдзяк-Мішевська [324], Р. Піпес [338], Е. Стадтмуллер [351], політика Росії відносно країн Центрально-Східної Європи, у першу чергу щодо Польщі, зазнала детального аналізу. Упродовж останнього десятиліття польські науковці з особливою активністю досліджували проблеми інституціоналізації відносин Польщі з євроатлантичними та європейськими структурами.

У вивчення процесу «східного розширення» кордонів НАТО і ЄС внесок зробили М. Венерська [367], С. Козей [310], Ч. Мойсєвіч [329]. Наукова цінність їхніх публікацій полягає у визначенні основних етапів інтеграції Польщі у НАТО і ЄС, їх особливостей та характерних рис. Комплексним дослідженням проблеми європейської інтеграції Польщі характеризується монографія колективу польських дослідників «Переговори про членство: Польща на дорозі до Європейського Союзу» (за редакцією А. Бегай) [333].

Відповідно до хронологічних рамок праці, відносини Варшави з Брюсселем досліджено протягом 1988-2000 рр. Серйозного значення надано аналізу основних документів, підписаних сторонами в процесі реалізації стратегії інтеграції, відносин між ними. Автори праці аргументовано доводять, що членство Польщі в ЄС матиме однозначно позитивний вплив на її місце в міжнародній політиці, сприятиме її економічному розвитку, соціальному благополуччю та безпеці. Зі вступом Польщі до НАТО і ЄС у коло дослідницьких інтересів потрапили питання адаптації країни до нових умов державної розбудови, а також здійснення нею політики в рамках інтеграційних об'єднань.

Окремі аспекти проблеми пристосування офіційної Варшави до членства в євроатлантичних та європейських структурах досліджувалися такими істориками, як Р. Купецькі [316], Д. Валецька [150], П. Турчинські [364], С. Цьок [280]. Окрім огляду системних перетворень у Польщі протягом 2004-2005 рр., динаміки економічних та соціальних змін у ній, публікації містять суспільні оцінки першого року членства країни у Євросоюзі. Певне місце у польській науковій літературі відведено дослідженню проблеми здійснення польсько-українських відносин у контексті євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі.

Найбільш ґрунтовно проблеми двостороннього співробітництва вивчено у працях В. Гілла, Н. Гілла «Стосунки Польщі з Україною у 1989-1993 роках» [291], Б. Кіселя «Шляхи включення Польщі та України до загальноєвропейського процесу: проблеми і перспективи» [306], А. Крамаревського, С. Пірозкова «Стосунки польсько-українські: погляд з України» [311]. Попри вузькі хронологічні рамки, дослідження відзначаються високим науковим рівнем та змістовним аналізом проблеми.

Таким чином, стан наукової розробки проблеми засвідчує наявність інтересу науковців до неї. Водночас, проведений автором дисертації аналіз історіографії досліджуваного питання показав недостатню висвітленість даної тематики в українській літературі та відсутність узагальнюючої праці з неї у зарубіжній.

У вітчизняній та зарубіжній історичній науці досі відсутні комплексні історіографічні дослідження з новітньої зовнішньої політики Республіки Польща, чим і зумовлена підготовка презентованої дисертаційної роботи, її змістове та концептуальне наповнення.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельну базу, в залежності від інформативності та походження, виокремлено на дві основні групи: архівні (неопубліковані) та наративні (опубліковані).

Найціннішими і вперше залученими до української історичної науки є 40 неопублікованих справ (томів) Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України, від часу започаткування діяльності Посольства України в Республіці Польща (з листопада 1991 року та по 2004 рік), останній рік хронологічних рамок дослідження – рік набуття Польщею членства в ЄС.

Відтак, ураховуючи викладене, у пошуках архіфактів **вперше** до наукового обігу залучено неопубліковані документи Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України, які ще не були об'єктом

історіографічного аналізу. Матеріали, керуючись зазначеними хронологічними рамками дослідження, класифіковано за наступними критеріями:

- започаткування діяльності Посольства України в Республіці Польща;
- записи бесід, щоденники Посла України в Республіці Польща;
- записи бесід, щоденники співробітників Посольства України в РП;
- звіти і плани роботи Посольства України в Республіці Польща;
- огляди польської преси;
- огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення;
- довідковий матеріал про Республіку Польща;
- довідки по країнах (загальні).

Водночас, автором даного дослідження був здійснений запит до Бюро інформації Міністерства закордонних справ Республіки Польща щодо надання можливості дослідження архівних матеріалів за зазначений період, а саме з 1989 по 2004 рік. Проте отримано офіційну відповідь, що архіви польського МЗС публічно відкривають лише через тридцять років.

До наукового доробку було залучено і матеріали з Особистого архіву Геннадія Удовенка (1931-2013) по Республіці Польща, що зберігаються у науковій бібліотеці Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.

Друга група проаналізованих документів складається з наративних (опублікованих) джерел.

Автором ретельно опрацьовані різні міждержавні документи, що розкривають відносини між Україною та Республікою Польща, адже двостороннє співробітництво ґрунтується на основних засадах діючих міжурядових та міжвідомчих угод, а також інших договірно-правових актів, укладених за результатами дво- та багатосторонніх переговорів, і які охоплюють усі напрями українсько-польських відносин.

Основні засади нової стратегічної моделі міждержавних українсько-польських відносин вперше було сформульовано у проголошених Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет України від 16 липня

1990 р. та Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленому всенародним референдумом 1 грудня 1991 року.

Започаткування офіційних відносин між незалежною Україною та демократичною Республікою Польща ознаменував підписаний 18 травня 1992 р. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво в ході першого візиту українського Президента Леоніда Кравчука до Варшави. На сьогодні договірно-правова база між Україною та РП налічує понад 100 міжнародних договорів, що регулюють більшість сфер українсько-польської співпраці, а також понад 450 двосторонніх домовленостей між суб'єктами адміністративно-територіального устрою обох країн.

Окрему групу джерел, використаних автором під час дослідження, становили публікації мемуарного характеру, монографії, статті.

Унікальність спогадів як історичних джерел полягає в тому, що їх автори є безпосередніми свідками подій.

Важливим першоджерелом є спогади Зленка Анатолія Максимовича «Дипломатія і політика» [172]. У ґрунтовних мемуарах Анатолія Зленка наданий унікальний матеріал, який стосується формування дипслужби незалежної України і вироблення засад її зовнішньої політики, здійснення зовнішньополітичного курсу на найважливіших напрямках. Зокрема на європейському і євроатлантичному, переговорах та зустрічах із главами держав і керівниками зовнішньополітичних відомств провідних держав світу, у тому числі й Республіки Польща, високими посадовими особами впливових міжнародних організацій, а також врегулювання проблем, вирішальних для забезпечення життєво важливих національних інтересів України, зміцнення її державності та позицій на міжнародній арені.

Окремо слід відзначити друге розширене видання двотомника «Впровадження до аналізу закордонної політики РП» під редакцією польського науковця Ришарда Стемпловскі [355]. Його робота значуща своїм неабияким фактичним та теоретичним матеріалом. Ришард Стемпловскі фахово резюмує, що перш ніж приступити до аналізу трансформації зовнішньої політики Польщі і

написання її історії, необхідно зібрати дані та попередньо їх опрацювати. Надзвичайно корисним є формування календаря подій. Хоча ця форма не є історично узгодженим синтезом, а виступає скоріше гіпотезою автора у дослідженні зазначеного періоду, однак обробка матеріалу через вибір та актуальність події є своєрідною науковою новизною. Календар має сприяти конструюванню подій та аналізу політики, відтак, повинен бути свідомою гіпотезою науковця, разом із тим, у довільній формі авторської конструкції.

Ще хочеться відзначити видану у 2010 році академічну монографію польського історика Ришарда Земби «Головні вектори закордонної політики Польщі після холодної війни» [376]. Даний доробок можна віднести до кола фундаментальних – за широтою залучених джерельних матеріалів, повнотою висвітлених питань та глибиною узагальнень.

Актуальною для розуміння особливостей діяльності дипломатичної служби Польщі в контексті організації структур через призму історії польської дипломатії є робота польського науковця Кшиштофа Щепаніка «Дипломатія Польщі. 1918-2005. Структури організаційні» [359]. Автор, поруч із теоретичними узагальненнями та науковим аналізом, цитує масу документів, які ще не потрапили до наукового обороту, наводить багато нових фактів і даних.

Важливими для розкриття теми дисертації та розуміння проблем, що аналізуються, стали також монографії авторитетних польських науковців та спеціалістів у галузі міжнародних відносин Романа Кужняра [317], Аркадіуша Жуковські [382] та Євгеніуша Новорита [336].

Для розуміння причин також проведено дослідження документів неурядових організацій, передусім – матеріали Варшавського Центру Європейської інформації [118-120], Фундації імені Стефана Баторія (Варшава) [88], економічної фундації «Солідарність» із Польщі [103], а також низки інших польських громадських організацій, зокрема, Асоціації Підтримки Неурядових Ініціатив [51], Товариства Карпатського Євросереєону тощо [52; 93]. Варто відзначити і доробок Донецького молодіжного дебатного центру за сприяння PAUCI [50].

У хронологічних рамках наукової роботи автором проведено моніторинг статей по темі в польських засобах масової інформації: в журналах «Zbiór dokumentów» Міністерства закордонних справ Польщі, «Polski Przegląd Dyplomatyczny» та «Roczniki Polskiej Polityki Zagranicznej». Також проаналізовано публікації в газетах «Газета виборча» (Gazeta Wyborcza), «Життя Варшави» (Życie Warszawy), «Політика» (Polityka), «Річ Посполита» (Rzeczpospolita), «Справи міжнародні» (Sprawy Międzynarodowe), матеріали програм Першого польського радіо та провідних каналів телебачення Польщі на тематичних сайтах мережі Інтернет.

Разом із тим, опрацьовано статті вітчизняних друкованих засобів масової інформації на дану тематику: чисельні публікації газет «Дзеркало тижня» та «Високий замок», інформаційні матеріали українських та польських громадських організацій, інтернет-сторінки урядових установ Республіки Польща, в той же час регулярно моніторилися офіційні сайти Уряду, Парламенту та Міністерства закордонних справ Республіки Польща.

Водночас з'ясовано, що важливі питання, пов'язані з розширенням на Схід кордонів НАТО і ЄС, висвітлено на сторінках збірників наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка), «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки й знахідки» (Інститут історії України НАН України), «Вісників Дипломатичної академії» (Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України), аналітичного щоквартальника «Розширення ЄС», а також фахових видань, що публікуються низкою університетів України. При цьому, про зростання в Україні наукового та суспільного інтересу до проблем євроатлантичної та європейської інтеграції автор даного дослідження пересвідчився у появі великої кількості публікацій на сторінках популярних друкованих видань, зокрема таких, як «Зовнішні справи», «Людина і політика», «Нова політика», «Політика і час», «Політична думка», «Стратегічна панорама», «Сучасність».

При підборі джерел та визначенні ступеню їхньої репрезентативності враховувалося те, що у формуванні зовнішньополітичного курсу Польщі провідна роль належить виконавчій гілці влади цієї країни. Курс Варшави спрямовувався, передусім, зовнішньополітичними програмами та стратегіями, які розроблялися радниками президента з питань міжнародних відносин та періодично корегувалися відповідно до ситуації у світі та всередині самої Польщі.

Основу джерельної бази наукової роботи становили нормативно-правові акти Республіки Польща, нормативні документи, що забезпечують діяльність Міністерства закордонних справ Республіки Польща, а саме: Положення про державну службу, Положення про дипломатичну службу, Розпорядження та Укази Міністра закордонних справ, стенографічні звіти Міністрів закордонних справ Республіки Польща у Сеймі, бюлетені парламентських комітетів, стенограми урядових засідань, наукові праці Польського Інституту Міжнародних Справ (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych) тощо.

Ця підгрупа джерел всебічно відображає всі сторони зовнішньополітичної діяльності Республіки Польща та поруч із законодавчими нормативними документами є базовим джерелом з теми. Їхній аналіз дозволяє врахувати весь спектр думок, що існував, відстежити точки зору та аргументи окремих політиків щодо проблеми у досліджуваний період та виявити її найбільш суперечливі моменти.

При написанні дисертації використовувались також навчальні та довідкові матеріали.

У дисертаційному дослідженні чимало матеріалів використано з особистого архіву автора, який неодноразово брав участь у конференціях, семінарах із питань європейської та євроатлантичної інтеграції, транскордонного співробітництва, проблематики гендерної рівності, які проходили за кордоном, зокрема, у Польщі.

Варто підкреслити, що зазначена джерельна база допомагає реконструювати події та розширити уявлення про дану проблематику, однак, посилаючись на них, слід враховувати й суб'єктивну точку зору кожного автора.

Таким чином, вирішення поставлених дослідницьких завдань визначило необхідність використання автором значної кількості джерельних матеріалів різноманітного характеру і походження.

Багато матеріалу було почерпнуто із аналітичних робіт, офіційних виступів, заяв, інтерв'ю вітчизняних та польських політичних діячів, високопосадовців, аналітиків, які є надзвичайно цінними першоджерелами для аналізу причин реалізації тих чи інших політичних заходів.

У роботі над дисертацією проаналізовано та використано різноманітні за змістом, нормою та характером матеріали, архівні й оприлюднені, що дало можливість поглиблено і незаангажовано провести дане дослідження.

РОЗДІЛ 2.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ УМОВАХ

Зазвичай, у мирний час держави такої величини як Польща, формують свою зовнішню політику під збалансованим впливом внутрішніх і міжнародних (зовнішніх) умов. Геополітична позиція Польщі формувалася через демократичні реформи на фоні глибокої трансформації усієї міжнародної, особливо східноєвропейської системи. Наприкінці 80-х років минулого століття для Польщі виникла сприятлива ситуація для творення суверенної зовнішньої політики, яка відображала національні прагнення, і, водночас, пришвидшувала зміни у стрімко мінливому міжнародному середовищі.

У наукових дослідженнях належить однаковою мірою враховувати як внутрішні державні умови формування польської зовнішньої політики, так і міжнародні фактори, що склалися по закінченню холодної війни [274; 313; 319; 382]. Серед найбільш важливих внутрішніх умов у Польщі слід відзначити демократичні політичні перетворення і нову концепцію державної зовнішньої політики, а серед міжнародних подій – возз'єднання Німеччини, розвал Східного блоку і Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), прискорення європейської інтеграції та трансформація Організації Північноатлантичного договору – НАТО (North Atlantic Treaty Organization).

2.1 Внутрішні умови формування новітньої польської зовнішньої політики

Демократичні політичні перетворення. Суспільно-політична система держави є однією з основних об'єктивних внутрішніх умов, через яку здійснюється закордонна політика. Насамперед, важливо через позицію народу та за посередництвом політичних партій і громадських організацій виробити механізм забезпечення потреб та інтересів нації. Власне, цим механізмом і

керуються державні органи влади, котрі формують зовнішньополітичну мету країни. Розробляються адекватні для цієї цілі засоби і методи, громадськості озвучуються прийняті рішення, які переростають у чіткий меседж для міжнародного середовища.

Демократичні перетворення у суспільно-політичній системі Польщі розпочалися навесні 1989 року. Так, у період з 6 лютого по 5 квітня відбувся Круглий Стіл між представниками правлячої Польської об'єднаної робітничої партії (читай – комуністичної), її ідеологічних союзників та представниками демократичної опозиції, об'єднаної рухом «Солідарність». Перемовини дали початок впровадженню плюралізму у політичній устрій країни, а результатом стало формування 12 вересня 1989 року першого після II світової війни уряду з більшості політиків демократичної опозиції на чолі з Тадеушем Мазовецьким.

Системна трансформація Польщі здійснювалася через реалізацію амбітної програми демократичних змін у країні, широке пропагування поваги до основних свобод та прав людини, поглиблення і розширення започаткованих раніше ринкових реформ в економіці, а також через акценти на тісну співпрацю із західними державами.

За реального соціалізму польська державна закордонна політика змушена була зважати як на геополітичну залежність від СРСР, так і поділ Європи на два ворожі між собою політично-військові блоки. Крім того, державні справи були мотивовані та керовані марксистсько-ленінською ідеологією. На початку трансформації польське суспільство та його еліта відверто побоювалися, чи не чинитиме перешкод на шляху демократичних перетворень головний тогочасний союзник Польщі – Радянський Союз. То були радше перебільшені страхи, оскільки в СРСР із 1985 року розпочалася так звана «перебудова», а лідер Комуністичної Партії Радянського Союзу (КПРС) Михайло Горбачов весною 1987 року навіть визнав право союзних держав на свободу вибору політичної системи. І все ж сумніви поляків були виправданими, бо усе це радянське «нове мислення» кардинально відрізнялося від західних демократичних цінностей.

Розвитку політичного плюралізму в Польщі слугувало те, що перший «не комуністичний» уряд почав впроваджувати очікувану польським народом закордонну політику. Її суть зводилася до переорієнтації зовнішньополітичного вектору в бік західних країн, що поділяють демократичні цінності, за що поляки і віддали свої голоси у червні 1989 року на парламентських виборах, масово голосуючи за рух «Солідарність».

Польща першою серед країн Східної Європи почала перехід від авторитарної системи реального соціалізму до побудови демократії на основі суспільної ліберальної думки. Майже все довелося будувати з нуля: нові державні установи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, ринкову економіку. Варто зазначити, що цим перетворенням позиціонувала навіть реформаторська частина представників комуністичної партії, а певні ринкові реформи в економіці почалися ще за попереднього уряду Мечислава Раковського: засновувалися компанії з іноземними інвестиціями, ставали вільними ціни у сільському господарстві [376, с. 16]. В той же час розпочаті реформи ускладнювалися через внутрішню економічну кризу, брак власного капіталу, високі соціальні видатки, розчарування широких верств населення, які або втратили роботу, чи не змогли впоратися з новими суспільно-економічними умовами, наприклад, через розформування радгоспів. Відтак, усі ці фактори підвищили попит на іноземну допомогу і консультації експертів із західних країн.

Перший демократичний уряд Т. Мазовецького змушений був звернутися по зовнішню допомогу. Західні країни, хоча і оголосили політичну підтримку, запустивши програми технічної допомоги (наприклад, PHARE – Poland and Hungary Assistance for Reconstructing of their Economies), серед яких зниження зовнішнього боргу, однак очікування поляків від нового «плану Маршалла» виявилися досить мізерними.

Політична реформа в Польщі тривала надто повільно. Додатково запровадилася шокова терапія польської економіки, так званий план Бальцеровича. У 1992 році з'явилися перші ознаки росту економіки, а в період

1993-1997 років Польща вже стала лідером економічних перетворень у Центрально-Східній Європі [376, с. 16].

Ці економічні здобутки стали ймовірними через консенсус основних політичних сил країни, що означало: в середині 90-х років минулого століття Польща серйозно претендує на членство в НАТО та Європейському Союзі.

Нова концепція державної зовнішньої політики. У роки реального соціалізму, з жовтня 1956 року, Польська Народна Республіка (ПНР) була зобов'язана дотримуватися трьох доктринальних принципів у засадах своєї зовнішньої політики:

- принципу соціалістичного інтернаціоналізму, тобто єдності, дружби, взаємної підтримки та тісної співпраці з соціалістичними країнами, головним чином із країнами Варшавського договору і Ради економічної взаємодопомоги;

- принципу солідарності з народами, які борються за національне і соціальне визволення, серед яких країни третього світу, що намагаються звільнитися від колоніальної та неокolonіальної залежності;

- принципу мирного співіснування з країнами іншої суспільно-політичної системи (капіталістичної) [374, с. 35-39].

Ці засади визначали також вектори міжнародної заангажованості ПНР.

На практиці, особливо з початку 70-х років, порядок правил був дещо іншим. На другому місці, після тісного співробітництва із соціалістичними країнами, акцент наголошувався на принципі мирного співіснування. Тільки тоді, коли напружилися відносини із західними країнами (зокрема, на початку 80-х), комуністична влада Польщі віддавала пріоритет взаємозв'язкам із країнами, що розвиваються.

Наприкінці останньої декади 80-х років двадцятого століття, особливо після Осені Народів, Польща опинилася у новій міжнародній ситуації. Зважаючи на нові реалії після холодної війни та демократизацію Європи, необхідно було ставити нові ключові цілі у своїй зовнішній політиці. На підставі аналізу діяльності прем'єр-міністрів Республіки Польща, у тому числі міністрів закордонних справ, програмних документів та коментарів політиків, у перші роки

перехідного періоду (1989-1992) можна визначити нові завдання польської зовнішньої політики на шляху демократизації:

- пошук нової міжнародної оборонної системи, яка б гарантувала національну безпеку Польщі;
- дипломатичну підтримку поточних внутрішніх політичних реформ країни, передусім, перехід економіки на ринкові механізми, відтак, її безумовного розвитку;
- підтримки і зміцнення міжнародного авторитету Польщі та поляків, які першими в радянському блоці розпочали будівництво демократичного суспільства.

Вказані новітні засади зовнішньої політики Польщі не йшли ні в яке порівняння з попередніми. Підвищення планки завдань та компетенції зовнішньополітичних цілей, у тому числі нових ідей, думок і концепцій, стало реальною необхідністю для функціонування держави. З'явилася величезна потреба приєднання країни до міжнародних ініціатив, самобутньої дипломатичної полеміки на міжнародних переговорах та практичної реалізації напрацювань – укладення двосторонніх та багатосторонніх угод конструктивного співробітництва.

У 1989-1992 роках було здійснено переорієнтацію напрямів польської зовнішньої політики. Центральноєвропейські країни, що розбудовували свою незалежність, прикладалися до ліквідації Варшавського договору, а політики-опозиціонери, керуючись ідеалами неолібералізму, в зовнішній політиці почали відкидати існуючу парадигму здійснення безпеки їх країн та закликали до перспективи співпраці з потужним прозахідним військовим альянсом – НАТО [343].

У той же час йшли пошуки нових гарантій безпеки та економічних можливостей для розвитку послідовної польської політики, спрямованої на контакти і співробітництво з демократичними західними країнами, їх багатосторонніми та інтеграційними структурами [317, с. 44-48]. Проте протягом вищезгаданого періоду не було жодних шансів на приєднання Польщі та інших

центральноєвропейських демократій до цих структур, у тому числі й до НАТО, позаяк, існувала істотна дилема довести свою державну самодостатність. У цій ситуації Польща в перші роки трансформації жила із суб'єктивним відчуттям країни «сірої зони», а, зважаючи на проблеми безпеки, покладала великі надії на Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка до 1995 року називалася Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ).

На початку 90-х років західні держави Європи почали визнавати важливість НБСЄ. Польща та інші країни східного блоку зайняли аналогічну позицію. У перших програмних заявах членів польського уряду домінувала ідея плюралістичної системи колективної безпеки в Європі, в якій НБСЄ була однією з ключових елементів майбутньої європейської системи безпеки – оминаючи перспективу розширення НАТО, Європейського співтовариства і Західноєвропейського Союзу в центрально-східному європейському векторі [342; 348; 378].

У 1991-1992 роках Польща, шукаючи своє місце у глобальному світі, чітко визначилася із західним вектором зовнішньої політики, тобто євроатлантичним напрямком, який почав переважати у міжнародній діяльності країни. У рамках цієї опції істотне значення мало формулювання перспективи приєднання до Європейського Союзу і НАТО, відтак, формування партнерських відносин із Німеччиною та Сполученими Штатами Америки (США).

Допоміжний характер, особливо перед інтеграційними процесами з НАТО та Європейським Союзом, мала співпраця з центральноєвропейськими країнами перехідної економіки, що суб'єктивно і функціонально була пов'язана зі своїми західними сусідами. В результаті у зоні контакту між колишнім Сходом і Заходом за участю Польщі було створено кілька субрегіональних угруповань – Вишеградську групу, Раду держав Балтійського моря, Центральноєвропейську ініціативу. Концепція західної зовнішньої політики керувалася тезою «повернення Польщі до Європи», тобто прагненням належності країни до західної (середземноморської) цивілізації.

Другим основним напрямком зовнішньої політики Польщі став східний вектор, який спершу характеризувався процесом ліквідації існуючої імперської залежності від СРСР, а пізніше базувався на новітній історичній розбудові договірно-правової бази у двосторонніх відносинах із східними сусідами.

Фактором, що перешкоджав розвитку чіткої концепції східної політики, була внутрішня криза в СРСР і прогресуючий процес розпаду імперії. Це викликало серйозне занепокоєння на Заході і, звичайно ж, у Польщі. Польські політики уважно стежили за політичною ситуацією в Москві, особливо за боротьбою між реформаторськими силами на чолі з Михайлом Горбачовим і прихильниками старого порядку. Ні в кого не було впевненості, хто остаточно переможе, тим більше, що радянська влада залишалася в руках комуністів. Враховуючи, що в рамках Східного блоку відносини все ще існували, Польща, яка першою розпочала системні перетворення, власну зовнішню політику змушена була здійснювати досить обережно.

Сформований у вересні 1989 року уряд Тадеуша Мазовецького запровадив прагматичну політику щодо СРСР. Декларуючи дотримання союзницьких зобов'язань, він доводив необхідність встановлення з Радянським Союзом рівноправних, партнерських і добросусідських відносин, беручи до уваги принципи поваги суверенітету і невтручання у внутрішні справи сторін [63, с. 25-26].

Польща відкрито не піднімала питання розпуску Варшавського договору і виведення радянських військ з її території. Однак була об'єктивно зацікавлена у поступовому внутрішньому і зовнішньому розпаді радянської імперії, відтак, сприяла дезінтеграції СРСР.

Враховуючи емансипаційні прагнення народів СРСР, навесні 1990 року у Варшаві було сформульовано тимчасову концепцію «двовекторності», яка передбачала підтримку рівноправних відносин із Москвою, як з центром, так і з окремими радянськими республіками [346, с. 21-22]. Слід ще раз підкреслити, що польська зовнішня політика характеризувалася надзвичайною обережністю. Так, коли Литва 11 березня 1990 року оголосила про свою незалежність, польська

влада обмежилася жестами підтримки, але офіційного визнання литовському уряду не виголосила [373, с. 235-236].

Більш визначеною, але не зовсім вдалою спробою практичного застосування нової східної доктрини став візит міністра закордонних справ Польщі Кшиштофа Скубішевського до Радянського Союзу в жовтні 1990 року. Метою візиту було створення політичної основи налагодження дружніх відносин із Росією, Україною та Білорусією, які після проголошення суверенітету виходили на міжнародну арену.

Польща не мала узгодженої політики по відношенню до концепції розпаду Радянського Союзу. Двовекторність призводила до проблеми, через яку Варшава не знала, як однозначно себе вести. Не розуміла, як розглядати й економічну блокаду, розпочату Москвою після проголошення прибалтійськими республіками своєї незалежності, особливо в січні 1991 року, коли радянська влада вдалася до силового втримання Литви, Латвії та Естонії. Польща обмежилася тільки підтвердженням легальності влади тих країн і закликом до мирного врегулювання кризи.

Під час державного перевороту в Москві 19-21 серпня 1991 року польська влада вела себе вкрай обережно, а президент Лех Валенса виявляв високу запобігливість. Він підтримував зусилля Михайла Горбачова врятувати Радянський Союз майже до самого кінця його президентства і намагався реагувати на ці події, як і США, що доводило про націленість нової влади Польщі на прозахідний курс. Та з початку 1990 року через концептуальну слабкість польська східна політика втратила свій сенс.

Недостатність нових ініціатив і дій польської дипломатії з дезінтегруючим СРСР значною мірою підтверджувала неодноразово сформульоване антикомуністичною опозицією звинувачення, що у східній польській політиці відсутня самодостатня концепція. Це аргументували через розмите бачення розвитку подій у СРСР. Слід відзначити, що провідні західні країни теж не мали повної картини про події, що відбувалися в СРСР, тож вели з Москвою вкрай обережну політику. Їх побоювання базувалися на тому, чи не виникнуть на

території СРСР важкі конфлікти, чи все буде спокійно із потужним ядерним арсеналом, відтак, безапеляційно покладалися на реакцію Москви у процесах розпаду імперії. Польські лідери повністю адаптувалися під стратегію Заходу стосовно Радянського Союзу, чи то б пак під її відсутність, як стверджує багато істориків.

Однак, фактично – хоча про це публічно ніде не сказано – польська еліта, як і з «Солідарності», так і посткомуністична, визнали Росію головним супротивником Польщі, а Україну розглядали як стратегічного партнера. Білорусь трактувалася як держава, з якою потрібно тісно співпрацювати з метою зміцнення її суверенітету і демократії. Щоб запобігти імперським амбіціям Росії або їх послабленню, Варшава прагнула повної незалежності України й Білорусі. Польськими правими пропагувалися антиросійські настрої і місіонерська регіональна позиція до своїх східних сусідів. Іншими були настрої у представників польського бізнесу, культури, які намагалися вибудувати реальні, взаємовигідні, навіть приязні відносини із колегами з Російської Федерації, незважаючи на різні національні інтереси по обидва боки кордону [323, с. 87-88].

Головною причиною торговельного краху між Польщею і Росією стало запровадження ринкової економіки восени 89-го, особливо впровадження 1 січня 1991 року різниці в обміні валюти. Це спричинило до розвалу Ради економічної взаємодопомоги, а в польсько-радянських стосунках до росту взаємного боргу. Обидві держави не змогли дійти порозуміння стосовно валютної різниці. Єдиним економічним успіхом Польщі тоді стала домовленість про гарантії постачання нафти і газу з Радянського Союзу.

На порозі трансформації польська дипломатія звела до мінімуму діяльність на одному із трьох існуючих напрямків зовнішньої політики: майже згорнула співпрацю з країнами Азії, Африки і Південної Америки. Регресії польської участі у міжнародному житті в цьому напрямку слугувало й започаткування дипломатичних відносин із одіозним Чилі та Південною Африкою, де було повалено режим апартеїду, а також із Ізраїлем, що, без сумніву, применшувало польську позицію у співпраці з арабськими країнами [376, с. 22].

Отже, Польща, зберігаючи поодинокі вже напрацьовані міжнародні контакти, насамперед шукала шляхи до співпраці з країнами Заходу та державами, що швидко розвивалися і з якими можна було б налагодити взаємовигідне економічне співробітництво.

2.2. Міжнародні фактори, які вплинули на новітню польську зовнішню політику

Возз'єднання Німеччини. Наприкінці вісімдесятих років минулого століття Польща, в рамках своєї «відкритості на Захід», започатковує політику зближення з Федеративною Республікою Німеччина (ФРН). Підтвердженням цього став візит федерального канцлера Гельмута Коля до Польщі. 9 листопада 1989 року керівники урядів обох країн Тадеуш Мазовецький і Гельмут Коль взяли участь у спільній месі німецькою і польською мовами в містечку Кжижова, що в Нижній Сілезії. В кінці урочистої літургії обидва прем'єр-міністри публічно обійнялися, що стало своєрідним символом історичного примирення двох народів.

Результатом візиту став пакет підписаних 11 угод та інших домовленостей глав обох урядів. Зокрема, в ході візиту Г.Коль були підписані: Угода про молодіжні обміни; Договір про співробітництво в галузі науки і техніки; Договір про співробітництво в галузі охорони здоров'я та медичних наук; Договір про заохочення і взаємний захист капіталовкладень; Угода про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища; Договір про заохочення співпраці для підприємств сільського і лісового господарства та харчової промисловості; Угода про взаємне заснування та діяльність інститутів у галузі культури та науково-технічної інформації; Протокол стосовно консультацій міністрів закордонних справ та міністерств; Угода про відновлення правових відносин у цивільних і кримінальних справах; Протокол про завершення переговорів з питань, пов'язаних із відкриттям Генерального консульства ФРН в Кракові і ПНР в

Гамбурзі; Двосторонні дипломатичні ноти про взаємообмін військовими аташе [275, с. 249].

Політичною цінністю була, перш за все, Спільна заява від 14 листопада 1989 року [302, с. 358-365] – найбільш повна декларація в історії двосторонніх відносин із 1970 року, що складалася з 78 пунктів, яка включала всі складні питання широкого співробітництва між Федеративною Республікою Німеччина та Польщею. Основою для подальшого розвитку польсько-німецьких відносин у цьому документі стало підтвердження, що обидві сторони розглядають Угоду 1970 року як сталу основу їхніх відносин (пункт 4), а також, що непорушність кордонів, повага територіальної цілісності і суверенітету усіх країн в Європі є одними з основних умов миру (пункт 61). Проте Польщу тривожила відсутність згоди канцлера Г.Коля на вихід за рамки жорстких положень Угоди 1970 року, у тому числі включення в Заяву так званої формули меж, схваленої в Бундестазі резолюцією 8 листопада 1989 року. В ній стверджувалося, що польський народ має право на життя в кордонах, які не оскаржуватимуться німцями в контексті територіальних претензій ні нині, ні в майбутньому.

Спільна заява регулювала непрості реалії, які протягом тривалого періоду обтяжували двосторонні відносини: питання німецької меншини в Польщі, використання німецьких назв в польських населених пунктах, проблеми по догляду за військовими похованнями і увічнення місць німецького антинацистського руху опору в Польщі. Крім того, уряд ФРН підтримав розпочаті економічні та фінансові зміни в Польщі і заявив про підтримку нових реформ. ФРН зобов'язалася надати негайну допомогу, незалежно від результатів переговорів у Варшаві з Міжнародним валютним фондом на тему коригування програми (пункт 24), а також перемовин про заборгованість перед Паризьким клубом (пункт 26). Було відновлено так звані Гарантії Гермеса для спільно визначених і випробуваних проєктів (пункт 33). Федеральний уряд Німеччини фінансово підтримав польські гарантії на шляху фінансових реформ в понад 3 млрд. німецьких марок. З виділених коштів 500 млн. німецьких марок повинні використатися для стабілізації польського злота. Водночас уряд ФРН

відмовився від погашення більшої частини з мільярда доларів кредиту від 1975 року (так званого кредиту Jumbo («гігантська» позика). На 760 млн. німецьких марок були повністю анульовані кредитні та процентні зобов'язання, а 570 млн. німецьких марок вирішено покласти в злотих на рахунок Фонду польсько-німецької співпраці, створеного для фінансування спільних проектів у Польщі (пункти 30-31) [326, с. 283-284].

Згідно з офіційною позицією Варшави і Бонна приїзд канцлера до Польщі мав стати поворотним пунктом у двосторонніх відносинах. За словами експерта з німецької проблематики Артура Хайніча, який у 1983 році був уповноважений опозицією вести таємні переговори з представниками уряду ФРН, не можна занадто перебільшувати значення візиту канцлера Німеччини. Наприкінці 1989 року ще не дійшло до радикальних змін на міжнародній арені. Надалі були дві німецькі держави, а також біполярна, хоча і вже хитка, міжнародна система, що постала в Європі після Другої світової війни. В результаті обидва перемовники були обмежені у своїх словах і справах: Г. Коль не міг говорити в цілому по Німеччині, а Т. Мазовецький не мав права вільно висловлювати свою думку із-за допоки членства у східному блоці – Варшавському договорі [297, с. 50-54].

Саме тоді візит канцлера Німеччини перервався у зв'язку з динамічними подіями у Німецькій Демократичній Республіці (НДР). Увечері 9 листопада східнонімецька влада вирішила відкрити кордон із ФРН, що викликало так зване повалення Берлінського муру. Канцлер Г.Коль, аби стати на чолі стрімкого процесу возз'єднання Німеччини, перервав візит до Польщі і відправився в Берлін. Коли через два дні його повернення до Польщі продовжувати (до 14 листопада) свій візит, аналітики підкреслили помітну зміну клімату в зустрічах. Польські політики і громадськість були здивовані швидкими темпами розвитку відносин між двома німецькими державами та свідомо переймалися подальшим розвитком подій на німецько-польському кордоні.

Політики по обидва боки кордону стверджували, що без «Солідарності» і демократичних змін у Польщі, започаткованих Круглим Столом навесні

1989 року, не було б можливим об'єднання Німеччини. Ця точка зору обґрунтовується тим, що рух «Солідарність» інспірував польські прагнення формувати свою власну долю. Опозиційний рух надихнув не лише поляків, а й заохотив інші народи до аналогічних прагнень, включаючи право німців на самовизначення. Вже з часу нелегальної діяльності після воєнного стану, введеного в 1981 році, польська опозиція розглядала актуальність німецького питання, серед яких закритість кордонів по річках Одра і Ниса Лужицька. Позиція політичної опозиції абсолютно відрізнялася від поглядів прокомуністичної влади: в об'єднанні Німеччини опозиціонери бачили не загрозу, а можливість звільнитися від радянської протекції, зруйнувати своєрідну стіну, що відокремлювала Польщу від решти Європи. Німецька єдність трактувалася як проблема сучасної європейської політики, а не як питання невизначеного майбутнього [362, с. 49-60].

У заяві Громадського комітету «Солідарність» від 24 квітня 1989 року було визначено «право народів на самовизначення», з одним суттєвим застереженням про «непорушність усіх державних кордонів в Європі». Власне, останній постулат не давав полякам спокою, чи об'єднана Німеччина визнаватиме раніше затверджені НДР (в 1950 р.) і ФРН (у 1970 р.) межі польського західного кордону по річках Одра та Ниса Лужицька, відтак, виявлялася обережність у підтримці німецьких зусиль до об'єднання. Тим часом, зважаючи на те, що влітку 1989 року збільшилася кількість громадян НДР, які втікали до ФРН через територію Польщі за посередництва посольства ФРН у Варшаві, польська влада жодним чином не перешкоджала опору німців на шляху до свободи.

У колах польської інтелігенції та нового владного середовища хоча й визнавалася можливість становлення «великої Німеччини», однак ніхто не очікував, що це відбудеться так стрімко. Відразу ж із поваленням у листопаді 1989 року Берлінської стіни, уряд Тадеуша Мазовецького змушений був швидко й чітко визначитися зі своєю позицією щодо німецького питання. Офіційна позиція базувалася на трьох постулатах.

По-перше, наголошувався акцент на праві народів, включаючи право німецького народу на суверенітет і самовизначення в контексті об'єднання двох держав.

По-друге – скасування поділу на Східну і Західну Німеччину сприймалося як пряма причина подолання розколу Європи на два протиборчих блоки.

По-третє – стверджувалося, що через об'єднання Німеччини Захід впритул приблизиться до Польщі, а остання у свою чергу стане ближчою до Західної Європи із взаємно підтвердженим кордоном по Одрі і Нисі Лужицькій. Власне, Польща мала б бути сусідом країни, яка безпосередньо є частиною західних структур. Перед польським урядом постав надзвичайно серйозний виклик зробити усе, щоб західний кордон Польщі не став новою завісою поділу Європи.

Уряд Т.Мазовецького, перший серед урядів країн Варшавського договору, визнав право німців на возз'єднання за умови, що об'єднана Німеччина не представлятиме загрози для жодної із країн в Європі [362, с. 53-55; 357, с. 72-74; 351, с. 13; 331, с. 102-120]. Таким чином на практиці було підтверджено тезу, якою давно оперували західнонімецькі політики, про тісний зв'язок між прагненням свободи в країнах Центральної та Східної Європи і розв'язанням німецької проблеми. Поляки, які першими пішли по шляху до свободи, власне, й торували шлях до возз'єднання Німеччини.

З самого початку демократичних змін у Польщі розпочався малоочікуваний процес швидкого об'єднання Німеччини. Менш ніж за два місяці з моменту формування уряду Т. Мазовецького через шалений суспільний тиск на владу НДР стосовно відкриття 9 листопада 1989 року кордону із Західним Берліном та ФРН, одіозний берлінський мур впав. Після цієї події процес об'єднання країн розвивався надзвичайно швидко. Німецькі політики, особливо канцлер ФРН Г. Коль, в один голос підкреслювали, що істотним каталізатором для об'єднання двох німецьких держав стала політична перемога руху «Солідарність» у Польщі.

3 жовтня 1990 року за згодою (договір має назву «Два плюс чотири») чотирьох держав (Великобританії, Франції, СРСР і США), відповідальних за цілісність Німеччини, у тому числі через їх відмову від прав до Німеччини,

відбулося офіційне приєднання східних німецьких земель до ФРН. Вперше в історії єдина німецька держава утворилася мирним способом.

Ця подія визначила існуючі зовнішні кордони. Німеччина прийняла зобов'язання скоротити свій військовий потенціал та залишатися членом західних структур, НАТО і Європейського співтовариства, що розширилися до західного кордону Польщі. Тож у центрі Європи утворилася велика німецька держава, а вектор її майбутньої зовнішньої політики у кінцевому рахунку не був суттєво змінений [356, с. 196-206; 370, с. 137-160]. Цей факт спричинив нові істотні умови формування польської зовнішньої політики, а також міжнародної політики інших сусідів Німеччини.

Польща сприйняла мирне возз'єднання Німеччини. Однак передусім була стурбована тим, щоб нова німецька держава однозначно визнала укладені Потсдамською конференцією 1945 року кордони по річках Одра і Ниса Лужицька. Для польських національних інтересів сумніви щодо цього принципового питання мали серйозне підґрунтя. Відносини із Західною Німеччиною під час холодної війни мали невдалий досвід. ФРН відкрито ставила питання про польсько-німецький кордон, а після підписання в грудні 1970 року підстави нормалізації взаємних відносин інтерпретували як тимчасове рішення, типу *modus vivendi*. Другою причиною, що викликала сумніви, була позиція Гельмута Коля, який у своєму плані об'єднання Німеччини від 28 листопада 1989 року ігнорував питання кордонів. Тому Польща й домогалася чіткого остаточного визнання об'єднаної Німеччини по Одрі і Нисі Лужицькій з обов'язковим засвідченням цього у відповідному правовому міжнародному договорі.

Об'єднання Німеччини також викликало стурбованість і з приводу неврегульованого статусу німецької меншини в Польщі, особливо майнових претензій виселених із Польщі на вимогу Потсдамської угоди німців. Проблему ще підсилювала неоднозначна інтерпретація історії польсько-німецьких відносин, а саме причини початку Другої світової війни і німецька окупація польських земель.

У Польщі, як і в інших країнах, що в минулому зазнали страждань і кривди з боку німців, мали місце сильні побоювання щодо майбутнього напрямку зовнішньої політики об'єднаної Німеччини. Стурбованість із цього питання спостерігалася і в самій Німеччині. Існували побоювання, що об'єднана держава відмовиться від курсу на європеїзацію, а повернеться до політики експансії в напрямку Центральної Європи, відповідно, до відомої в минулому концепції будівництва німецької *Mitteleuropy* [270, с. 65-81; 298, с. 45-51; 308; 379, с. 130-131; 372, с. 411-422].

Через негативне минуле підозра до Німеччини конкурувала у польській політиці з проголошеним урядом Тадеуша Мазовецького гаслом «повернення Польщі до Європи» та твердженням, що найкоротша дорога до європейських та євроатлантичних структур лежить через Німеччину.

У 1989 році новий польський уряд, як і більшість тодішніх урядів у Європі, не сподівалися швидкого об'єднання двох німецьких держав. Також не очікувалося, що після візиту канцлера Г.Коля до Польщі можуть виникнути непорозуміння між Польщею і ФРН. Тим більше, велику стурбованість польської влади викликав оголошений два тижні пізніше (28 листопада 1989 року) план з 10-ти пунктів щодо адаптації до розподілу Німеччини та Європи. План Г. Коля вказував на необхідність відкритості Європейського співтовариства для країн Центральної та Східної Європи, підвищення ролі НБСЄ, створення нових інститутів співробітництва, підкреслював роль у галузі роззброєння, а також відзначав потребу формування нового порядку в Європі [362].

Зокрема, йшлося про створення конфедераційних структур ФРН і НДР, що сприятимуть створенню єдиної німецької держави. Але, по суті, применшувалося питання кордонів із сусідами майбутньої німецької держави. Що спричинило бурхливу реакцію як польських, так і європейських фахівців-міжнародників. Польський уряд відреагував на це критично. Що, можливо, й призвело до того, що представники Вільної Демократичної та Соціал-демократичної партій Німеччини (СДПН), аби дистанціюватися від попереднього схвалення цього плану з 10 пунктів, звернули увагу на відсутність в ньому 11 пункту, в якому б йшлося

про кордони по Одрі і Нисі Лужицькій. 30 листопада 1989 року фракція СДПН в бундестазі внесла пропозицію поділу зазначеного плану на дві складові: відмова від модернізації ракет середньої дальності й остаточне визнання польського західного кордону.

В період з вересня 1989 по лютий 1990 року відсутність однозначних заяв із уст Гельмута Коля щодо західного кордону Польщі призвела до негайного зменшення підтримки поляками ініціатив канцлера. Кількість людей, не згодних із позицією німецького керівника, збільшилася на 33% (з 18% до 51%), і, водночас, симпатія знизилася з 18% до 12%.

Ставлення польського суспільства до Німеччини змінювалося в процесі об'єднання. Більшість поляків підтримувала процес об'єднання в стадії обговорення або маніфестацій, допоки не відчулося близькості процесу і витікаючих, відтак, наслідків. Ситуація змінилася, коли наприкінці 1989 року процес об'єднання значно прискорився. Посилилося відчуття ймовірної загрози. Наприклад, у жовтні 1990 року аж 64% поляків заявили, що об'єднання Німеччини викликає в них страх і побоювання [361, с. 489].

Поляки із сумнівом поставилися до цього історичного процесу, який, на їхню думку, був радше неминучим. Згідно з опитуваннями Центру вивчення громадської думки при Комітеті з питань радіо і телебачення в листопаді 1989 року тільки 22% поляків вважали, що об'єднання Німеччини відбудеться у найближчому майбутньому. У березні наступного року лише 13% опитаних мали думку, що це буде корисно і для Польщі. Водночас 69% бачили в об'єднанні загрозу для польських кордонів.

Однак, за даними дослідження, проведеного 8-9 жовтня 1990 року, буквально через кілька днів після офіційного возз'єднання Німеччини, вже 29% дорослих поляків визнали цей факт вигідним для Польщі, але ще 50% опитуваних бачили в ньому загрозу для польських кордонів. У наступних місяцях, як писала «Газета виборча» від 24 жовтня 1990 року, відсоток опитуваних респондентів, які відчували загрозу від об'єднання Німеччини, знизився. Про це свідчать соціальні дослідження від 11-12 березня 1991 року. Відповідь на

питання, чи сприятливі наслідки об'єднання Німеччини для Польщі, була рівнозначною – по 39% анкетованих (такі дані подає «Gazeta Wyborcza» від 2 квітня 1991 року).

Вираженими противниками возз'єднання Німеччини були представники польського правого націоналістичного крила і деякі активісти із допоки ще провладної ПОРП. Тодішній перший секретар ЦК ПОРП Мечислав Раковський заявляв, що німецьке об'єднання не сумісне з національними інтересами Польщі [361, с. 492-494].

Політики з табору «Солідарності», хоча і були стурбовані подіями, але не реагували так енергійно, як суспільство. До кінця не є достеменним, чи у цьому контексті вони просто були здивовані шаленим темпом об'єднавчого процесу, або, можливо, свідомо проводили своєрідну тактику заспокоєння громадськості.

Виступаючи 7 грудня 1989 року у польському сеймі, міністр закордонних справ Кшиштоф Скубішевський сказав, що «ні завтра, ні післязавтра об'єднання Німеччини не відбудеться». Він зазначив, що всі страхи і тривоги, пов'язані з цим питанням, є необґрунтованими. Закликав бути пильними, спокійно спостерігати за подальшим розвитком подій. Крім того, підкреслив, що процес об'єднання не може бути приватною справою німців, бо включає в себе три питання: взаєморозуміння між двома німецькими державами, порозуміння чотирьох країн, відповідальних за Німеччину, та згода усіх європейських держав [361, с. 492]. 7 лютого 1990 року на зустрічі з журналістами К.Скубішевський запевнив, що Польща не втратить на об'єднанні німців [361, с. 493].

Пізніше у двосторонніх перемовинах К. Скубішевський підкреслював, що відправною точкою для німецької єдності є остаточне визнання польського західного кордону по річках Одра і Ниса Лужицька. Він також резюмував, що найперше має відбутися об'єднання Європи і тільки після цього возз'єднання Німеччини.

Польща задекларувала і свою позицію щодо членства об'єднаної Німеччини в НАТО. Польський уряд був категорично проти пропозиції Радянського Союзу, щоб об'єднана Німеччина стала нейтральною. Натомість активно виступав за

майбутнє німецької держави в структурах НАТО. Безапеляційно висловився у цьому контексті Кшиштоф Скубішевський 7 лютого 1990 року під час виступу в офісі Німецького товариства з питань зовнішньої політики (DGAP – Deutsche Gesellschaft für Politik Auswartige) в Бонні. Він чітко аргументував, що нейтралізація Німеччини в майбутньому може призвести до ізоляції об'єднаної країни, а довільна її діяльність, як свідчить минуле, може створювати величезну загрозу для інших країн. На практиці такий підхід міг би призвести до ерозії НАТО і втрати впливу Сполучених Штатів на Європу, чому поляки були категорично проти.

Враховуючи викладене, вирішення існуючих проблем з об'єднаною Німеччиною та налагодження через порозуміння істотно нових польсько-німецьких відносин мали безперечну рацію у трансформації польської зовнішньої політики до нових глобалізаційних умов.

Розпад східного блоку і СРСР. Трансформація Польщі після Круглого Столу стала одним із основних каталізаторів тотальних змін на сході континенту. Поляки, змінюючи свою суспільно-політичну систему, давали імпульс глобальним перетворенням в НДР та інших країнах східного блоку, відкривали шлях демократичним цінностям та зміні системи влади у Центральній та Східній Європі [353, с. 97-98; 363, с. 41-61].

Польські зміни на декілька місяців випередили крах реального соціалізму в інших центральноєвропейських державах. Лише в Угорщині в економіці вже поступово впроваджувалися ринкові реформи. Натомість політичний перелом у державах східного блоку відбувся у листопаді-грудні 1989 року і характеризувався поступовим приходом демократичних сил до влади в НДР, Чехословаччині, Угорщині, Болгарії та Румунії. Цей швидкий трансформаційний процес названо Осінню Народів. Він був мирним в усіх країнах, за винятком Румунії, де почалися збройні сутички між демонстрантами і силами внутрішньої безпеки, що призвело до понад 1100 вбитих та втричі більше поранених. У Польщі зміна влади відбулася в результаті компромісу між правлячою владою та демократичною опозицією. Подібна модель системної зміни використана і в

Угорщині, де був організований круглий стіл опозиції, а пізніше «трикутний стіл», і в період з 13 червня по 18 вересня 1989 року опозиція разом із правлячою партією та громадськими організаціями погоджували програму реформ [376, с. 24].

Без сприятливого розвитку подій в СРСР, починаючи з весни 1985 року, прихід до влади опозиційних сил у країнах Центральної Європи був би неможливим. Ініціатива керманича Радянського Союзу Михайла Горбачова щодо «перебудови» власних внутрішніх економічних і національних проблем, дозволила здійснити демократичні перетворення і центральноєвропейським союзникам.

Зміна керівництва в цих країнах означала не тільки вибір нової внутрішньої політики, але й переорієнтацію державної зовнішньої політики. Обираючи орієнтацію на зближення або навіть інтеграцію із Заходом, ці країни поставили під сумнів важливість двосторонніх союзницьких відносин із Радянським Союзом, потребу членства у багатосторонніх структурах східного блоку, а саме в рамках Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Хоча нові демократичні держави Центральної Європи не припинили жодних договірних стосунків, але вочевидь ставало зрозумілим, що в динамічних внутрішніх і міжнародних змінах потреби у цих системах немає.

Коли на початку 1991 року Радянський Союз за участю дев'яти діючих членів, Югославії та Німеччини спробував перебудувати РЕВ у міжнародну Організацію економічного співробітництва із консультаційними повноваженнями, європейські країни не зацікавилися нею. Тож у результаті 28 червня 1991 року в Будапешті ця організація була розпущена рішенням Виконавчого Комітету і через 90 днів формально перестала існувати. Країни Центральної Європи, включаючи Польщу, в черговий раз відкинули пропозицію утворення на її місці нової економічної організації за участю Радянського Союзу, а пізніше Російської Федерації.

Незважаючи на те, що декілька років до цього, 25 квітня 1985 року, Варшавський договір був подовжений, у нових умовах Угорщина серйозно

задалася ціллю його розформування. У травні 1990 року угорський уряд навіть загрожував, що покине альянс в односторонньому порядку. Польща та Чехословаччина підійшли до цього постулату обережно. Першим кроком стала пропозиція розформувати військову структуру блоку. Для Польщі ця справа мала два важливих контексти. Передусім, зважаючи на неоднозначну позицію канцлера Німеччини Гельмута Коля про остаточне визнання кордону по Одрі і Нисі Лужицькій, важливо було не поспішати з ліквідацією існуючої форми імперської залежності від СРСР. По-друге – Польща, як і західні держави, вважала, що необхідно привести до повної адаптації Договір про звичайні збройні сили в Європі, підписаний 19 листопада 1990 року в Парижі. Цим Договором для кожної країни НАТО і Варшавського договору були визначені максимально рівні для наявності п'ять категорій звичайних озброєнь. Варшава розуміла, що для того, аби був кворум для виконання зазначених зобов'язань державами-членами Варшавського договору, необхідно зберегти його політичну структуру [376, с. 25].

Після збройної інтервенції радянських військ (сил загону міліції особливого та спеціального призначення) на ініціативу прибалтійських республік здобути незалежність, міністри закордонних справ Польщі, Чехословаччини та Угорщини на зустрічі в Будапешті виступили з пропозицією розпустити військову структуру Варшавського договору до 1 липня 1991 року, а решту органів - до кінця 91-го. Радянський Союз вирішив «рухатися вперед» і запропонував прискорити процес. В результаті було прийнято рішення розформувати військову структуру Варшавського договору до 31 березня 1991 року. Натомість політичний союз припинив існування 1 липня 1991 року після рішення Консультаційного політичного комітету держав Варшавського договору на засіданні у Празі. Польщу на даному форумі представляв президент Лех Валенса. Ця дата ознаменувала формальне закінчення існування східного блоку.

Для деяких колишніх союзників Радянського Союзу серйозною проблемою була ліквідація іншої форми залежності від Москви – розташування радянських військ на їх території. Це стосувалося НДР, Чехословаччини, Угорщини та Польщі. Для НДР ця проблема вирішилася 12 вересня 1990 року договором про

остаточне врегулювання Німеччини, де зазначалося про виведення радянських військ із східних німецьких земель до кінця 1994 року. Фактично цей процес був завершений раніше – 31 серпня 1994 року. Останній радянський солдат покинув територію Угорщини та Чехословаччини в червні 1991 року. Питання виводу радянських військ із Польщі було більш складним, зважаючи на подальше перебування великих радянських військових частин в об'єднаній Німеччині та через складності у двосторонніх переговорах Польщі з СРСР. Врешті-решт у вересні 1993 року Польща стала вільною від армії колишнього Радянського Союзу.

Одним із основних факторів, що визначили польську зовнішню політику, був розвал СРСР. Це явище почалося на заключному етапі реформ Михайла Горбачова, в ході яких проявився сильний націоналізм. Першими республіками, які оголосили про виведення радянських військ, були Литва (11 березня 1990 року), Естонія (30 березня 1990 року), Латвія (4 травня 1990 р.) та Грузія (9 квітня 1990 року). Перші три з них були країнами, які в 1940 році були приєднані до Радянського Союзу. Їх повернення на міжнародну арену в якості незалежних держав надихнуло інші радянські республіки йти своїм шляхом.

Михайло Горбачов, намагаючись врятувати Радянський Союз, запропонував новий формат федерації з союзними республіками. Його політичні опоненти, які виступали за збереження статус-кво, 19 серпня 1991 року здійснили переворот і усунули Генсекретаря КПРС від влади. Хоча путч через три дні й зазнав краху, а він повернувся у статус президента СРСР, розвал імперії був неминучим.

Найбільш серйозною подією у цьому контексті став Акт проголошення незалежності України, який 1 грудня 1991 року підтвердив народ на Всеукраїнському референдумі, таким чином від'єднавшись від Радянського Союзу. Шляхом України пішли всі республіки за винятком Росії, яка засвідчила свою суверенність лише декларацією 12 червня 1990 року. 25 грудня 1991 року СРСР припинив своє існування. Михайло Горбачов передав владу, в тому числі ключі від потужного ядерного арсеналу, президентові Росії Борису Єльцину. Росія стала правонаступницею Радянського Союзу, спадкоємицею укладених

СРСР міжнародних угод та місця постійного члена Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН), а також пострадянського ядерного арсеналу. В останній стадії розпаду СРСР 8 грудня 1991 року Росією, Україною і Білорусією була заснована Співдружність Незалежних Держав (СНД). А 21 грудня до неї приєдналися ще вісім колишніх радянських республік, і в жовтні 1993 року ще й Грузія². За межами СНД залишилися три прибалтійські країни – Литва, Латвія, Естонія.

Таким чином, крах Радянського Союзу став завершенням розпаду східного блоку. Це призвело до безпрограшної ситуації для Польщі, яка остаточно відійшла від імперської залежності. Однак з'явилися нові виклики – захист своїх національних інтересів на переговорах з Російською Федерацією, що стало безапеляційною необхідністю розроблення реальної концепції східної політики для всього пострадянського простору.

Прискорення європейської інтеграції. У той час, коли ерозія політичних систем реального соціалізму була вже непоправною і східний блок розпадався, у Західній Європі інтеграційний процес входив у найвищу фазу. Відповідно до ключових тез Єдиного європейського акту, країни, що входили до Європейського Співтовариства, керуючись Штутгартською декларацією від червня 1983 року, залучилися до створення Європейського Союзу (ЄС) і повноцінного спільного ринку. 1 липня 1990 року вступили в силу деякі положення про створення Економічного і Валютного союзів, а в жовтні того ж року одинадцять держав на позачерговому засіданні Європейської Ради в Римі схвалили їх проект.

В середині грудня 1990 року в Римі розпочали роботу дві паралельні міжурядові конференції. Одна була присвячена Економічному і Валютному союзу, а інша – політичному. Європейська Рада рекомендувала їх завершення до кінця 1992 року, тобто до моменту ратифікації Договору держав-членів. Основою для переговорів був французько-німецький проект Франсуа Міттерана і Гельмута Коля, адресований партнерам листом від 6 грудня 1990 року [381, с. 169-184].

² Після грузинсько-російської війни у серпні 2008 року Грузія вийшла з СНД. Рішення вступило в силу 18 серпня 2009 року

Результатом міжнародної конференції у справі політичного союзу стало узгодження проекту Договору про Європейський Союз. Було прийнято пропозиції Люксембурга щодо інституцій Союзу. Ці структури можна порівняти з елементами архітектури давньогрецьких споруд: фронтон і три колони. Фронтальна надбудова – це Рада Європи. Першим і найбільш важливим стовпом було Європейське співтовариство з новою компетенцією (без слова «економічне»), що охоплювало сфери, які регулювалися установчими договорами 1951 і 1957 років. При цьому враховувалися аспекти Економічного і Валютного союзів, а також положення, що стосувалося європейського громадянства. Обсяг голосування більшістю був схвалений, відтак, важливішою стала роль Європейського парламенту. Другий стовп характеризувався запровадженням спільної зовнішньої політики і політики безпеки, замінивши попереднє Європейське політичне співробітництво. Третій стовп слугував співробітництву в сфері правосуддя і внутрішніх справ. Дві останні колони базувалися на основі існуючих міждержавних процедур. Такі зобов'язання розглядалися як тимчасові і мали гарантувати державам-членам широкий спектр атрибутів суверенітету та обмежувати роль таких інституцій як Європейська комісія і Парламент [380, с. 52].

Найбільш спірним моментом конференції у справі політичного союзу було порушення питання, чи зможе запропонована Спільна зовнішня політика і політика безпеки Європейського союзу здійснювати оборону, що на практиці вирішило б майбутнє Західноєвропейського союзу (ЗЄС). За пропозицією Великобританії остаточно було вирішено, що ЗЄС залишиться окремою організацією, яка займатиметься вирішенням військових питань, піднятих ЄС.

Європейська рада на засіданні 9-10 грудня 1991 року в голландському Маастрихті досягла згоди у справі проекту Договору про Європейський Союз. Надавши йому юридичну форму, міністри закордонних справ і міністри фінансів дванадцяти країн-союзників підписали цей трактат у тому ж Маастрихті 7 лютого 1992 року. У зв'язку із труднощами ратифікації, Договір вступив у силу через

десять місяців – 1 листопада 1993 року. З цього дня офіційно існує Європейський Союз.

Паралельно з поглибленням європейської інтеграції країни-засновники ЄС заявили про відкритість союзу для нових кандидатів із Центральної Європи. Польща та інші нові демократії регіону намагалися використати цей шанс і вступити до елітного клубу високорозвинених та демократичних країн. Що створило б сприятливі перспективи для швидкого подолання внутрішньої економічної кризи, модернізації своїх країн і прискорення цивілізаційного розвитку.

Оскільки держави-члени ЄС чітко зазначили, що прийом нових членів можливий лише при умові, коли кандидати відповідатимуть високим політичним і економічним критеріям, резолюції Польщі послідовно здійснювали демократичні та ринкові реформи і набирали чим раз більшої актуальності. ЄС підтримувало кандидатів та нових членів і партнерів за допомогою таких програм, як PHARE та TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States).

Крім того, ЄС фінансово підтримував своїх експертів і консультантів, які працювали на межі старого розподілу Європи та субрегіональних угруповань. Провідні політики Західної Європи, представники Європейської Комісії, а також впливові радники Білого Дому США висловили підтримку в розвитку таких новостворених регіональних структур: Вишеградського трикутника (з 1993 року Вишеградська група), Центральноевропейської Ініціативи (раніше Quadrangone, Pentagonale, Hexagonale), Ради держав Балтійського моря та Чорноморського економічного співробітництва [375, с. 25-44; 377, с. 251-293; 281, с. 126-135]. Європейська комісія та Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) надавали фінансову підтримку багатьом проектам, що реалізовувалися зазначеними структурами. ЄС також ініціювало та співфінансувало різні проекти транскордонної співпраці у формі єврорегіонів.

Прагнення поляків до інтеграції було підкреслено у зверненні Президента А.Квасневського до Європейської Колегії в Натолін 6 листопада 1996 року: «Трансформація Польщі, що розпочалась після історичного прориву у 1989 році,

складається не тільки з реформування економіки, але і з формування відкритості нашої країни перед усім світом. Відкритість є історичною традицією Польщі. Участь у природному процесі інтеграції континенту є частиною нашого розуміння польського суверенітету. Для нас перспектива Європейської інтеграції є історичним покликанням. Ми думаємо не тільки про ті здобутки, які отримаємо від вступу в ЄС, а й усвідомлюємо, що маємо виконувати обов'язки, котрі будуть покладені на нас як на країну, що бере участь в уніфікації континенту».³

Отже, керуючись національними інтересами, Польща, подібно до інших країн Центральної та Східної Європи, з натхненням розпочала шлях європейської інтеграції, чим підкреслила прозахідну орієнтацію своєї зовнішньої політики.

Трансформація НАТО. По закінченню холодної війни основна структура західного блоку – Організація Північноатлантичного договору – НАТО – виглядала досить поважно. Через декілька тижнів після засідань польського Круглого Столу, 29-30 травня 1989 року, в Брюсселі глави держав НАТО зустрілися на найвищому рівні з нагоди декларації до 40-річчя альянсу і повели полеміку щодо внутрішніх змін, що відбуваються в СРСР та інших країнах Варшавського договору. Було сформульовано також позицію стосовно кінця розподілу Європи і формування нового міжнародного порядку. Прийняли рішення «створити нову модель відносин між Сходом і Заходом», яка була по суті продовженням існуючої стратегічної концепції, а саме надійного й ефективного стримування та оборони. В той же час очільники держав-союзників НАТО закликали прискорити виконання розпочатих ще в березні 89-го року на Віденських переговорах домовленостей по Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ), а також скорочення американських та радянських збройних сил, розміщених за кордоном.

Міністри закордонних справ і оборони НАТО вже після Осені Народів на засіданні Північноатлантичної ради 7 червня 1990 року ще глибше проаналізували міжнародну ситуацію. Було направлене так зване Послання з Тарнбері⁴, на яке

³ URL: http://www.cent.dn.ua/docs/Poland_EU.pdf

⁴ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Posłanie_z_Turnberry

запросили до співпраці в «дусі свободи, демократії і справедливості» колишніх супротивників. Наступного місяця глави держав та урядів країн-членів НАТО на зустрічі в Лондоні 5-6 липня 1990 року підписали лондонську Декларацію про оновлений Північноатлантичний альянс, де було заявлено, що «НАТО має стати установою, в якій європейці, канадійці та американці працюють разом не тільки на спільний захист, але й для того, щоб розвивати партнерські відносини з усіма країнами Європи. Атлантична спільнота повинна звернутися до країн Сходу, що були нашими супротивниками в холодній війні, простягнути їм руку дружби» [75].

Підтвердженням цієї позиції була пропозиція державам-членам Варшавського договору підписання спільної декларації про те, що обидві сторони вже не розглядають себе як вороги, а підтверджують свій намір утримуватися від загрози або застосування сили проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави. Урядам країн Варшавського договору також було запропоновано встановити регулярні контакти і підвищити прагматичну співпрацю з НАТО. Разом із тим заплановано вжити заходів щодо трансформації НАТО відповідно до зміненого міжнародного середовища, а також зниження кількості та ролі ядерної зброї у загальній стратегії альянсу.

Піком еволюції концепції безпеки НАТО стала прийнята на засіданні в Копенгагені 6-7 червня 1991 року декларація про партнерство з країнами Центральної та Східної Європи. У документі було сформульовано позицію, що безпека країн НАТО «нерозривно пов'язана з безпекою усіх інших країн Європи», а «зміцнення і збереження на всьому континенті демократичних суспільств і їх свободи від будь-яких форм насильства або залякування є питанням прямого та істотного інтересу» держав альянсу [86]. Ця заява була кроком вперед у визначенні «життєвих інтересів», за які НАТО може реагувати у відповідь на спроби залякування країн Центральної та Східної Європи чи загрози їх територіальної цілісності. Північноатлантична рада також підтримала позицію щодо активізації контактів і залучення країн існуючого ще тоді Варшавського договору до участі у різних формах невійськової діяльності НАТО.

Практично відразу після розпуску Варшавського договору польська політика безпеки складалася з трьох інтегральних елементів:

- партнерське двостороннє співробітництво з усіма країнами;
- членство в НАТО та інших загальноєвропейських структурах;
- зміцнення загальноєвропейської та світової безпеки в рамках НБСЄ і ООН [ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. №95/882].

На останньому етапі розпаду СРСР самовизначення НАТО в контексті реалій було досить двозначним. Як констатував відомий французький експерт з проблематики НАТО П'єр Лелюш, тоді склалася парадоксальна ситуація, коли альянс переживав найсерйознішу кризу в своїй історії, але користувався великою, як ніколи раніше, популярністю, особливо на Сході [284, с. 90].

Відсутність колишнього ідеологічного ворога підняла дискусію в країнах-членах НАТО за майбутнє, заангажовуючи багатьох відомих науковців конкуруючих поглядів: з одного боку прихильників неолібералізму, а з іншого-неореалізму.

Неоліберали зазначали, що зникнення противника і реалій холодної війни ставить під питання сенс подальшого існування НАТО [300, с. 3-43], відтак, такий альянс потрібно замінити на регіональну систему колективної безпеки, на таку собі «європейську ООН», побудовану на основі НБСЄ і ЗЄС, або обох організацій разом [279, с. 215-250; 289, с. 77-101; 315, с. 114-161; 272, с. 5-43; 360, с. 36-50; 344; 349, с. 249-257; 365, с. 63-79; 350, с. 51-88]. Прихильники зазначеної точки зору мали чимало аргументів як проти подальшого існування НАТО, так і проти розширення альянсу. Однак заявляли, що Північноатлантичний альянс тільки переструктуризованим у «цивільну спільноту» [277, с. 8] має перспективу, будучи на пряму причетним до розбудови ЄС [314, с. 92-104]. У цьому твердженні неоліберальні прихильники опиралися на основу теорії взаємозалежності спокою і демократії, відтак наголошували, що НАТО не тільки союз для забезпечення спільної оборони, але й співтовариство загальних цінностей [276, с. 121].

Друга точка зору була надана неореалістами, які вважали, що у міжнародних відносинах вкрай важливо представляти державу з чітко

визначеними національними інтересами. Прихильники цієї позиції виступали за збереження НАТО як системи колективної оборони, позаяк, після холодної війни в Європі може, як свідчить історія, відродитися прагнення великих держав до регіонального домінування [366, с. 189-197; 327, с. 5-49]. Вони зазначали, що альянс повинен бути однозначно збережений, бо виявився «кращою системою безпеки», завдяки якій Захід зумів не тільки історично перемогти у нещодавно закінченій холодній війні, але й надалі залишається «єдиною ефективною системою безпеки та оборони», яка має відіграти ще суттєвішу роль у майбутній Європі, відтак, «у найближчій перспективі не існує жодної реальної альтернативи» [293, с. 5-50; 301, с. 36-46; 337]. Разом з тим послідовники такої теорії передрікали, що якщо НАТО добиратиме нові функції, то не витримає і розпадеться [299, с. 41-53].

Політичною вершиною цієї дискусії стало прийняття на саміті НАТО в Римі 7-8 листопада 1991 року нової стратегічної концепції Північноатлантичного альянсу. У цьому документі було заявлено, що головною метою НАТО, визначеною вашингтонським договором і підтвердженою минулорічною лондонською декларацією, є забезпечення свободи і безпеки усім державам-членам політичними і військовими засобами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй та встановлення справедливого і міцного мирного порядку в Європі.

З урахуванням нових умов безпеки встановлено, що шансів на досягнення цілей політичними засобами Альянсу більше, ніж будь-коли раніше. Це можливо тому, що безпека і стабільність мають політичну, економічну, соціальну та екологічну складову, а також обов'язковий оборонний аспект. Спростування різномірних викликів, які стояли перед альянсом, вимагали широкого підходу до проблеми безпеки. Було прийняте рішення, що політика безпеки альянсу повинна складатися з трьох взаємодоповнюючих елементів: діалог, співробітництво і підтримання здатності до колективної оборони. Така тригранна політика має запобігати виникненню криз та їх подолання, а також сприяти формуванню

справжнього партнерства між усіма європейськими країнами у вирішенні спільних проблем безпеки.

У новій стратегічній концепції зазначалося, що «альянс носить суто оборонний характер: жодної наявної зброї ніколи не буде застосовано для інших цілей, окрім самооборони, як ворог будь-якої країни він не розглядається». Основою стратегії НАТО залишилося стримування, а також присутність північноамериканських звичайних збройних сил і американських ядерних озброєнь в Європі. Альянс задекларував також продовження політики контролю над озброєннями та роззброєнням, яке через зниження збройних сил і озброєнь до можливо найнижчого рівня, повинне підвищувати безпеку та міжнародну стабільність [377, с. 121-122].

Римська декларація про мир і співробітництво, прийнята в кінці саміту лідерів держав НАТО, ухвалила відправною точкою твердження, що нові виклики у політиці безпеки для європейських країн не можуть вирішуватися однією організацією, а повинні бути предметом співробітництва взаємодоповнюючих інституцій, що пов'язують країни Європи та Північної Америки в системі транснаціональних структур. Саме тому Північноатлантичний альянс, який діє від імені нової «архітектури» європейської безпеки, має співпрацювати з ОБСЄ, ЄС, ЗЄС та Радою Європи. Концепція дістала назву «interlocking institutions» (концепція взаємопов'язаних інститутів) [376, с. 34].

Своєрідним шахматним ендшпілем переходу НАТО до нової концепції зміцнення європейської безпеки стало рішення про створення Ради північноатлантичного співробітництва як консультативного органу, який об'єднує держави-члени Альянсу, країни Центральної та Східної Європи, що вийшли з Варшавського договору та інші європейські країни. Основою рішення римського саміту було прагнення залучити країни, які перебували у реальному «вакуумі безпеки», до співпраці за збереження стабільності і миру в євроатлантичному регіоні, а також створення механізму контролю за скороченням озброєнь згідно домовленостей по договору ДЗЗСЄ. Рада Північноатлантичного співробітництва розпочала роботу в Римі 20 грудня 1991 року.

У наступному 1992 році НАТО, опинившись перед прогресуючою громадянською війною в Боснії і Герцеговині, розширило свої військові функції шляхом проведення миротворчих операцій під егідою НБСЄ (4 червня 1992 року) та ООН (17 грудня 1992 року). Це була ситуація, що йшла в розріз зі статтею 5 Північноатлантичного договору, яка передбачає застосування сили лише з метою територіальної оборони заатакованих держав-союзників. Нові види військових операцій були названі «out of area» [376] (операціями за межами) і обґрунтовувалися високою кваліфікацією НАТО в організації колективної безпеки.

Польщею та іншими країнами Центральної Європи Північноатлантичний альянс сприймався насамперед як ефективний інструмент для забезпечення власної безпеки і оборони. Саме тому, незважаючи на внутрішні дилеми, що були пов'язані із розширенням функцій альянсу, та на труднощі в процесі його внутрішньої трансформації та європеїзації, Польща вважала НАТО найбільш достойною інституцією безпеки, до якої у перспективі неодмінно потрібно приєднатися [ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. №95/882].

Таким чином, вступ Польщі до європейських та євроатлантичних структур є досягненням стратегічної мети влади від 1989 року, а також увінчуванням бажань більшості польського суспільства, яке з членством пов'язувало надії на поліпшення суспільної та економічної ситуації в країні.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ ДИПЛОМАТІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА ЗЛАМІ ЕПОХ

3.1. Переформатування зовнішньополітичного відомства Республіки Польща після 1989 р.

Після революційних перетворень 1989 року в країнах народної демократії постали нові завдання в галузі зовнішньої політики. Перед польською дипломатичною службою було сформовано низку важливих, пріоритетних завдань та визначено першочерговість їх розв'язання. По-перше – це інтеграція Польщі до європейських економічних структур, зміцнення безпеки країни шляхом інтеграції в НАТО, зміцнення двосторонніх стосунків із державами Західної Європи, розвиток добросусідських стосунків з країнами-сусідами Польщі, розбудова активної позиції Польщі в регіоні.

Цим цілям і завданням було здійснено низку організаційно структурних змін зовнішньополітичного відомства країни.

Так, у листопаді 1990 року МЗС надано новий статус. Зміни, які відбулися у структурі центрального апарату, мали ґрунтовний характер і були пов'язані зі змінами всередині країни та новими міжнародними реаліями.

Департамент Європи мусив враховувати нову ситуацію на європейському континенті після 1989 р. У його структурі були створені відділи і самостійні посади, що займалися німецькою проблематикою, нейтральними державами, Центральною, Західною, Південно-Східною, Північно-Західною Європою, Ватиканом, Литвою, Латвією та Естонією [359, с. 161].

Змінено назву Департаменту Міжнародних Організацій на Департамент Системи ООН. Колишній Департамент Студій і Програмування став Департаментом Планування і Аналізу. Департамент Персоналу змінив колишній Департамент Кадрів і Освіти. Замість Консульського Департаменту був утворений Департамент Консульський і Еміграції.

Вищезазначені зміни назв департаментів свідчили про волю і необхідність надання їм більш сучасної і ефективної структури.

Згідно з неофіційними даними тодішнього Адміністративно-Фінансового Департаменту, в кінці 1991 р. відомство закордонних справ налічувало всього 131 закордонних представництв: 78 посольств, 32 генеральні консульства, консульську агенцію, місію, 7 представництв, бюро справ, 4 центри інформації і польської культури, а також 7 польських інститутів. Всього в тих представництвах працювало близько 2100 осіб, серед яких майже половина штатних працівників (у тому числі 600 осіб з дипломатичним статусом), 700 осіб складали працівники на контракті і близько 500 – місцеві працівники [332, с. 87].

Швидкий і якісний політико-економічний розвиток найближчого сусідства Польщі, а також динаміка інтеграційних процесів у субрегіональному і регіональному розрізі сприяли тому, що Департаментом Європи стало важко керувати, оскільки великий обсяг проблематики, якою він займався, не дозволяв працювати ефективно. Цей фактор, зокрема, і став підставою розподілу даного структурного підрозділу на I Департамент Європи та II Департамент Європи. Ця зміна була здійснена наказом Міністра закордонних справ від 1 вересня 1994 р. Крім того, на підставі цього ж наказу, знову було об'єднано Департамент Преси і Інформації, а також Департамент Культурної і Наукової Політики в Департамент Знання та Інформації.⁵

Прагнучи забезпечити більш ефектну аналітично-планову діяльність, було вирішено об'єднати Департамент Планування і Аналізу з Департаментом Стратегічних Досліджень – Листів, який був утворений замість ліквідованого Польського Інституту Міжнародних Справ. У цей спосіб виник Департамент Студій і Планування.

У рамках введеної реорганізації варто ще звернути увагу на ліквідацію Адміністративно-Фінансового Департаменту і утворення замість нього Бюро Фінансів і Бюджету, а також Адміністративно-Господарського Бюро.

⁵ Наказ №19 і №20 Міністра Закордонних Справ від 1 вересня 1994 р.

У період 1994-1995 рр. в рамках Кабінету Міністра Закордонних Справ діяли також: Уповноважений Міністра у справах Балтійської співпраці, екології і охорони середовища, Уповноважений Міністра у справах репрезентації Уряду РП з прав людини, Головний Інспектор Закордонної Служби, Радник Господарських і Політичних справ [359, с. 183-185].

В департаментах, які створювалися після 1989 р., були сформовані нові осередки, метою яких була адаптація до нових завдань, що стояли перед новою польською закордонною політикою і спрямованих на підвищення ефективності діяльності центрального апарату МЗС. Зокрема, в структурі відомства почав функціонувати самостійний відділ Транскордонної Співпраці, приєднаний з часом до Департаменту Європейських Установ. У рамках Трактатно-Правничого Департаменту виникли відділ прав людини і національних меншин, відділ права Європейської Співдружності. У Кадровому Департаменті діяв відділ набору і освіти. В Архівному Департаменті було створено відділ проектування і впровадження інформаційних систем, а також технічного обслуговування тих же систем.

16 липня 1996 р. розпорядженням Ради Міністрів Міністерству закордонних справ був наданий новий статут. На підставі його рішень визначено нову структуру департаментів. Існуючі до того I Департамент Європи і II Департамент Європи змінені на Департамент Європа-Схід і Департамент Європа-Захід. Із Департаменту Європейських Установ сформовано два нові департаменти: Департамент Європейської Інтеграції та Департамент Політики Безпеки. Ці дії були визначені зростаючим значенням європейської і атлантичної проблематики в закордонній політиці Польщі, реалізація якої не могла здійснюватися силами одного департаменту. Доказом збільшеного значення економічної проблематики в закордонній політиці стало утворення Департаменту Економічних Відносин [13, арк. 15-18]. Щоправда, слід відзначити, що департамент подібного профіля вже діяв раніше.

Прийняття нового статуту МЗС було підставою функціонування всіх ланок відомства, включно із міждепартаментською структурою. Разом із наданням

нового статуту одночасно уточнено й завдання керівника відомства і систему підлеглості департаментів.

Згідно з даними за січень 1996 р. Польща утримувала дипломатичні відносини зі 171 країною. Функціонували 84 посольства, представництво посольства в Берліні, 37 генеральних консульств і 13 польських інститутів [332, с. 112-113].

На той час цікавою видається стаття на той час постійного представника Польщі при ООН у Женеві Л. Дембінського в польській газеті «Жечпосполіта» від 27 червня 1997 року, в якій автор робить спробу проаналізувати стан польської дипломатичної служби. Звертається увага, що, незважаючи на глибокі зміни в державі та певне усамостійнення польської закордонної політики, дипломатична служба Польщі все ж не стала дійсно реформованою і надалі функціонує на підставі структур та взірців колишньої радянської системи. На думку автора, Польща не може собі дозволити існування архаїчної, політизованої, досить часто непрофесійної та непоінформованої дипломатії, рівень якої не відповідає середнім стандартам західних країн. Наголошується, що до цього часу в Польщі не розроблена серйозна система підготовки дипломатичних кадрів.

Л.Дембінський вважав, що програма навчання повинна тривати щонайменше 18 місяців, з яких перші три присвячуються практичній роботі в міністерстві, шість місяців – теоретичному навчанню, наступні три – в одному із департаментів, а останні шість місяців у дипломатичному представництві. Підкреслюється, що для стабілізації кадрів необхідно, щоб кожен кандидат, прийнятий на дипломатичну службу, був упевнений, що при нормальному перебігу його кар'єри через 25-30 років він має реальні шанси стати послом, як це відбувається в західних країнах. Для отримання належного досвіду нормою для дипломата повинні стати дві чотирирічні каденції у щонайменше двох дипломатичних представництвах, з наступним чотирирічним перебуванням у центральному апараті, з виїздом у два-три дипломатичні відрядження. Окрім цього, незалежно від отриманих інструкцій з центру щодо конкретних справ, дипломат повинен мати чітке бачення усієї загальної закордонної політики: не

тільки стосовно країни перебування, а й по відношенню до інших країн, регіонів. Сучасний дипломат в урядових чи приватних розмовах зустрічається з широким спектром глобальних проблем, тож повинен мати чітке бачення офіційної позиції Польщі.

У зазначеній статті автор підкреслював, що досить часто суть польської закордонної політики залежить від того, кому в конкретну хвилину Польща хоче сподобатися. Наголошуючи на необхідності проведення реформи в МЗС, автор зауважує, що умовою її проведення є залучення, насамперед, групи професійних дипломатів та політиків, які можуть відмежуватися від своїх політичних поглядів [3, арк. 211-212].

Та організаційні зміни ще не завершилися. Так, 17 липня 1998 р. розпорядженням голови Ради Міністрів Міністерству закордонних справ знову було надано новий організаційний статут. 14 вересня 1998 р. на його підставі почала формуватися зовсім нова структура центрального управління МЗС. Було ліквідовано донині існуючі великі департаменти, замість яких вводилися невеликі, лише з декількома працівниками. Вони мали ясно сформульовані компетенції і завдання та відповідали за їх реалізацію. Організаційними осередками міністерства стали департаменти, бюро і секретаріат Міністра. На заяву директора бюро, Гендиректор міністерства міг в бюро створювати відділи.

Основну функціональну одиницю складали начальники, відповідальні за реалізацію конкретних справ. У якості непрямих структур між керівником відомства та начальниками малих департаментів були створені невеликі стосовно особового складу, координаційні департаменти, завдання яких - забезпечення чіткого проходження інформації і рішення в сфері визначених основних тем в проблемному і територіальному аспекті. У новоствореній структурі іншу роль почав відігравати Політичний Кабінет Міністра. Так, міністрові безпосередньо підпорядковувалися: Секретаріат Міністра, Департамент Стратегії і Планування Політики та Дипломатичний Протокол. Також було створено Головну Раду – Координаційний Комітет як колегію, яка два рази на тиждень повинна здійснювати розгляд стану реалізації найважливіших для відомства проблем.

Запрацювали й 6 координаційних департаментів: Політики Безпеки, Європейської Політики, Європейської Інтеграції, Позаєвропейських Країн і системи ООН, Юридичних і Консульських Справ, Культурної Дипломатії. В їх компетенції відображалися найважливіші питання для реалізації мети польської закордонної політики цього періоду. Впроваджений у життя новий статут чітко і докладно визначав також сферу дій і компетенцій усіх ланок нової організаційної структури.

До липня 1998 року юридичними питаннями в МЗС Республіки Польща займався Договірно-правовий департамент. Після проведення структурних змін 14 вересня 1998 року в польському зовнішньополітичному відомстві окремо були створені Правовий та Договірний департаменти [18, арк. 18-20].

Двосторонні відносини Міністерства закордонних справ Республіки Польща лежать у компетенції територіальних департаментів. Так, Україною займається Департамент Східної Європи, діяльність якого координує Департамент європейської політики. До проведення структурних змін двосторонніми відносинами займалися відділи територіальних департаментів. З вересня 1998 року відділи було ліквідовано. Однак, по суті це мало що змінило. На місці відділів залишилися ті ж групи, які курирують окремі країни. Наприклад, двосторонніми відносинами з Україною займалися два референти Департаменту Східної Європи, підпорядковані безпосередньо директорові департаменту. Межі компетенції референта обмежувалися підготовкою документів. Кожен документ, що виходив із департаменту, підписувався його директором. Кількість референтів коливалася і, як правило, сягала 6-7 працівників. Роль головного департаменту, в даному випадку Департаменту Європейської політики, полягала, головним чином, у координації діяльності підрозділів, і, відповідно, був нечисельним [20, арк. 66].

З 14 вересня 1998 року кадровою політикою МЗС Республіки Польща займалися два Бюро – кадрів і навчання. До цього питання прийому на роботу дипломатичного складу вирішувалося шляхом проведення співбесід із претендентами на рівні начальника бюро кадрів та директорів департаментів. В окремих випадках – міністра закордонних справ або його заступників. А вже після

проведення структурних змін на вакантну посаду оголошувався конкурс, який передбачав наявність громадянства РП, постійного проживання в РП, вищої освіти, знання двох іноземних мов, доброго стану здоров'я, віку до 35 років.

Конкурсні екзамени включали іспит із знання двох іноземних мов, тестів психологічного характеру і співбесіди. Претендент на заміщення вакантної посади повинен був надіслати до МЗС наступні документи: заяву, автобіографію, копію диплому про вищу освіту, дві фотокартки. Прийняті на роботу житлом не забезпечувалися [20, арк. 66-67].

Станом на грудень 1998 року в центральному апараті МЗС РП нараховувалося 1100 штатних одиниць: 800 дипломатів та 300 осіб технічного персоналу. Республіка Польща мала 139 закордонних представництв: 86 посольств; 48 консульств; 8 представництв при міжнародних організаціях. В дипломатичних представництвах РП працювало близько 1300 осіб, з яких 1000 дипломатів та 300 осіб технічного персоналу. Бюджет МЗС РП на 1998 рік складав 152,5 млн. доларів США. Відсоток бюджетних витрат на потреби МЗС до витрат на державну службу становив 9,6% [20, арк. 1].

28 грудня 2001 р. введено нову організаційну структуру відомства, сутність якої полягала у поверненні до класичної структури, на основі головних департаментів. Врегулювання діяльності здійснювалося з урахуванням так званої етатизації посад в МЗС, а також відповідно до прийнятого 10 травня 2002 р. Закону про закордонну службу.

12 квітня 2002 р. прийнято новий розподіл компетенцій в рамках повноважень керівників відомств. Вони були незначно змінені в грудні того ж року і залишалися актуальними до середини 2003 р. Від 2001 р. аж до початку 2005 р. структура МЗС не піддавалася значним модифікаціям. Слід відзначити факт зміни статуту МЗС 31 грудня 2003 р., згідно з яким здійснений розподіл Бюро Інформатики і Зв'язку на два окремих підрозділи: Бюро Інформатики і Бюро Зв'язку.

У рамках пристосувань структур МЗС до нових завдань, за кілька місяців перед офіційним вступом Польщі до Європейського Союзу в січні 2004 р.

Департамент Європейського Союзу і Акцесорних Переговорів отримав назву Департаменту Європейського Союзу. В той же період часу прийнято рішення про створення Відділу Охорони Представництв, Відділу Кур'єрсько-Канцелярського, а також Відділу Адміністраторів Технічного Обслуговування у складі Бюро Дипломатичної Безпеки.

У травні 2001 р. була створена Рада у справах Африки, як орган помічника Міністра Закордонних Справ. До її завдань належав аналіз основних напрямів закордонної політики, яку здійснювала Польща в Африці. У квітні 2002 р. при Міністрі закордонних справ створено Консультативний Юридичний Комітет, який повинен був займатися питаннями в галузі міжнародного права, союзного і внутрішнього права.

У листопаді 2002 р. при Міністрі закордонних справ створено Раду в справах Співпраці з неурядовими організаціями. Вона стала органом помічника Міністра у справах, пов'язаних із суспільною дипломатією, діяльністю неурядових організацій та інших громадянських ініціатив в сфері міжнародних відносин.

У жовтні 2004 р. було створено Консультативну Раду у справах закордонної економічної політики.

З метою поглиблення і пошуку нових форм двосторонньої співпраці між Польщею і ФРН, 4 листопада 2004 р. створено посаду представника МЗС у справах польсько-німецької співпраці.

У 2001 р. науковим представництвом Міністра закордонних справ став Інститут Центрально-Східної Європи, який приєднався до функціонуючого на тому ж принципі з 1992 р. Західного Інституту ім. З. Войцеховського в Познані.

Протягом усього періоду, що досліджується, в рамках структури центрального апарату МЗС були створені різного виду сектори для розв'язання певних поточних проблем. Важко перерахувати їх усіх, відзначимо лише деякі [359, с. 206-206]:

- сектор у справах польської нерухомості в Російській Федерації і російської нерухомості в Республіці Польща;

- сектор громадських радників при Міністрові закордонних справ, діючий при Кабінеті Міністра;

- сектор у справах підготовки і організації III сесії Ради Європи;

- колектив у справах впровадження системи Європейського Обміну Документів.

Динаміка змін чисельності штату працівників МЗС після 1989 р. наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

**Штат Міністерства зовнішніх справ Республіки Польща
у 1993 – 2004 рр.**

Штат всього	1993	1995	1999	2001	2004
	2386	2450	2600	2585	3195
у тому числі в 634	771	695	778	865	
центральному апараті					
у тому числі за кордоном	1752	1679	1905	1807	2298
у тому числі штатні	1558	2278	2362	2481	2773

Службові посади в дипломатичних і консульських представництвах у дев'яностих роках змінам практично не піддавались і представлені у табл. 2.

Таблиця 2

**Службові посади в дипломатичних і консульських представництвах
Республіки Польща**

Начальники дипломатичних представництв	Надзвичайний і Повноважний Посол Надзвичайний і Повноважний Посол Міністр
Члени дипломатичного персоналу	радник - повноважний міністр радник I секретар II секретар III секретар аташе секретар-архівіст

Члени консульського персоналу

Генеральний консул - повноважний

міністр

Генеральний консул

консул

віце-консул

консульський агент

консульський аташе

консульський секретар

Діючі в рамках дипломатичних представництв торгіві представництва мали три основні посади: торговий радник, торговий аташе, заступник торгового аташе. Військовий напрямок натомість міг мати військового, морського і авіаційного аташе, заступників військового, морського і авіаційного аташе, заступників окремих аташе з видів зброї.

Подальше удосконалення організаційної структури МЗС збіглося із закінченням робіт над проектом закону про працівників дипломатично-консульської служби, що тривали з кінця дев'яностих років. У кінцевій фазі його підготовки необхідно було враховувати управління пропонованих рішень з нормами прийнятого 18 грудня 1998 р. Закону про цивільну службу. З формальної точки зору, саме цей Закон регулював і дипломатичну справу, визнаючи існування окремої структури закордонної служби, що має власні принципи організації і функціонування. Остаточно 27 липня 2001 р. Сеймом був прийнятий Закон про закордонну службу, який набрав чинності 10 травня 2003 р. Одним із найважливіших рішень цього закону стало прийняття типових для центрального апарату і закордонних представництв дипломатичних рангів [359, с. 218-220]:

- номінальний посол;
- радник міністра;
- I радник;
- радник;
- I секретар;
- II секретар;

- III секретар;
- аташе.

У такий спосіб дипломатичні ранги стали в центральному апараті МЗС посадами, а в закордонних представництвах - функціями, на підставі яких член дипломатично-консульського персоналу здійснює свою службову діяльність.

Згідно з даними 2005 р. польська дипломатія для реалізації своїх завдань мала у світі 176 представництв, серед яких 97 посольств, 8 постійних представництв, 51 генеральне консульство та 20 польських інститутів.

У дев'яностих роках значним змінам піддана система залучення і підготовки кадрів для роботи у відомстві. Був започаткований і все більше застосовувався конкурсний принцип рекрутування. Розпочата практика прийняття кандидатів на роботу на основі атестацій і за стажем, що дозволяло краще пізнати професійні навички нових кадрів. Нормалізація цього питання зафіксована в Законі про закордонну службу 2001 р. Згідно даного Закону, дипломатичний ступінь можна надати членові закордонної служби, який пройшов дипломатично-консульську атестацію, є службовцем цивільної служби або закінчив Загальнодержавну Школу Публічної Адміністрації. Окрім того, кандидат мусить скласти дипломатично-консульський іспит, довести знання щонайменше двох іноземних мов, володіти науковим ступенем магістра або рівнозначним, а також мати відповідний стан психічного і фізичного здоров'я.

Набір кадрів у МЗС РП здійснює Генеральний директор закордонної служби у взаємодії з відповідними директорами структурних підрозділів. Це підвищує рівень вимог до кандидатів. Організацію процесу відбору та прийому на роботу кандидатів забезпечує Бюро кадрів і стажування МЗС.

Конкурсна процедура має відкритий характер та здійснюється на рівних засадах для всіх кандидатів на посади в МЗС.

Оголошення про вакантні посади публікуються в Бюлетені громадської інформації Канцелярії Голови Ради Міністрів та розміщуються на веб-сторінці Бюро кадрів і стажування МЗС.

Для початку дипломатичної кар'єри в МЗС РП необхідно пройти 12-місячні дипломатично-консульські курси та скласти іспит, за результатами якого кандидат отримує перший дипломатичний ранг - аташе.

Набір на дипломатично-консульські курси проводиться на відкритій конкурсній основі. Термін початку конкурсу та кількість учасників курсів визначає Генеральний директор закордонних справ.

Питання організації курсів (аплікації) і складання дипломатично-консульського іспиту регламентуються відповідним розпорядженням Міністра закордонних справ РП від 19 липня 2002 року.

Однією із структур, яка готувала б до роботи нові кадри, повинна бути Дипломатична Академія, ідея якої в дев'яностих роках багато разів дискутувалася. Перші думки і дискусії на цю тему розпочалися, коли міністром закордонних справ був Кшиштоф Скубішевський.

У 2002 р. започаткування цього проекту стало предметом інтенсивної діяльності керівника відомства і вже 4 липня того ж року рішенням управління Міністра закордонних справ була створена Дипломатична Академія Міністерства закордонних справ. Вона мала зайнятися підготовкою, вихованням і професійним удосконаленням членів закордонної служби, корпусу цивільної служби та інших працівників публічної адміністрації. Проте найважливішим завданням Академії стало здійснення систематичного всебічного процесу підготовки кандидатів, що приймаються на роботу до закордонної служби, а також перепідготовка кадрів і підвищення їх кваліфікації. Це в значній мірі було обумовлене новими, все більш складними викликами, пов'язаними із захистом національних інтересів і позицією Польщі на міжнародній арені.

Дипломатична Академія МЗС урочисто розпочала свою діяльність 16 жовтня 2002 р.

Дев'яності роки також були періодом інтенсивних намагань МЗС забезпечити більшу координацію і співпрацю між дипломатично-консульськими і торговими представництвами, що діяли за кордоном. Діяльність у цій сфері успішно завершилася в 1999 р. У липні цього ж року на підставі порозуміння

Міністра закордонних справ і Міністра економіки, було визначено принципи і організацію економічно-торгових представництв за кордоном. Проте впровадження в чинність Закону про закордонну службу призвело до повторного розходження між Міністерством закордонних справ і Міністерством економіки щодо системи посад і сфери підпорядкування торгових представництв дипломатично-консульським представництвам. Однак, незважаючи на це, економічна проблематика стала важливою частиною польської закордонної політики. Масштаб зростаючих завдань у цій сфері був підкреслений не тільки фактом інтеграції РП до Європейського Союзу. Пропаганда у світі відомостей про польську економіку і польські підприємства стала однією з найважливіших дій сучасної польської дипломатії [320].

Отже, ментально і структурно польська дипломатія крок за кроком рухалася вперед у напрямку інтеграційних процесів, постійно підкреслюючи свою європейську ідентичність.

3.2. Сучасна дипломатична служба Республіки Польща: модель та інновації

Після 1989 року штатна структура Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща зазнала суттєвих трансформацій і виглядала наступним чином.

Міністр Закордонних Справ направляє, наглядає і контролює роботу міністерства і закордонних представництв. Діючий з уповноваження Міністра Закордонних Справ, Секретар стану і помічники Секретаря стану визначають, згідно зі встановленою сферою діяльності, завдання організаційних осередків і закордонних представництв. До виняткової компетенції Міністра Закордонних Справ належить підписання кореспонденції, що направляється до Президента Республіки Польща, Голови Ради Міністрів, Маршалка і Віце-маршалків Сейму та Сенату Польщі, членів Ради Міністрів, керівників центральних установ, Контролю, Голови Вищого Суду, Уповноваженого з Громадянських Прав, Голови

Конституційного Трибуналу, Голови Адміністративного Суду. А також до інших осіб, виконуючих функцію центральних конституційних органів держави. Кореспонденції, що направляється до голів держав, начальників і членів урядів, начальників дипломатичних представництв інших держав і міжнародних організацій, а також до інших осіб, згідно звичаям або принципам чемності в міжнародних відносинах; нормативних актів та інших юридичних актів Міністра Закордонних Справ; заяв про надання орденів і відзнак; кореспонденції, що стосується надання роботи працівників Політичного Кабінету Міністра; іншої кореспонденції – згідно з рішенням Міністра Закордонних Справ [359].

Політичний Кабінет Міністра (ПКМ)⁶:

Структурних підрозділів не має.

ПКМ виконує наступні функції:

- 1) надає поради Міністрові Закордонних Справ;
 - 2) формулює аналітику в справах, доручених через Міністра Закордонних Справ;
 - 3) виконує інші завдання, визначені Міністром Закордонних Справ.
- Безпосередній нагляд над ПКМ здійснює Міністр Закордонних Справ.

Секретаріат Міністра:

- 1) веде справи, пов'язані з діяльністю Міністра Закордонних Справ як головного органу державної адміністрації і члена Ради Міністрів, якщо вони не належать до відповідності інших організаційних осередків;
- 2) здійснює обслуговування Міністра Закордонних Справ в сфері його співпраці з Президентом Республіки Польща, Сеймом і Сенатом, Головою і членами Ради Міністрів, Вищою Палатою Контролю, а також іншими органами урядової адміністрації, територіального самоврядування, політичними партіями, установами, товариствами та іншими організаціями;
- 3) розподіляє кореспонденцію, яка адресується Міністру Закордонних Справ;

⁶Указ Президента РП №28 від 28.12.2001 р. «Про надання регламенту організаційного Міністерству Закордонних Справ». URL: www.mfa.gov.pl.

4) здійснює секретарське і канцелярське обслуговування Міністра Закордонних Справ, Секретаря Стану, помічників Секретаря Стану і Політичного Кабінету Міністра;

5) координує опрацювання відповіді Міністра Закордонних Справ на інтерпеляції і посольські запитання, а також побажання сеймових комісій;

6) координує організацію візитів і зустрічей Міністра Закордонних Справ, а також підготовку необхідних матеріалів;

7) веде календар роботи Міністра Закордонних Справ;

8) здійснює обслуговування диспозиційного фонду Міністра Закордонних Справ;

9) веде обслуговування помічника Секретаря відповідального стану за поточну координацію парламентських справ у міністерстві;

10) здійснює утримування постійних контактів і діалогу з представниками єврейської діаспори.

Бюро Генерального Директора:

1) здійснює обслуговування Гендиректора;

2) висловлює думку щодо проектів документів, що надаються Гендиректорові до схвалення або підпису, а також готує проекти документів за дорученням Гендиректора;

3) редагує газету Міністра Закордонних Справ і веде реєстр нормативних актів та інших юридичних актів Міністра Закордонних Справ;

4) за дорученням Гендиректора аналізує систему організації роботи і функціонування міністерства і закордонних представництв, а також виконання завдань через закордонні представництва та організаційні осередки; готує пропозиції рішень у цьому напрямку;

5) наглядає за опрацюванням і висловлює думку щодо проектів внутрішніх організаційних статутів організаційних осередків і закордонних представництв, інших юридичних актів Гендиректора, веде реєстр закордонних представництв;

6) наглядає за виконанням завдань, пов'язаних із обслуговуванням робіт, виконуваних в рамках Ради Міністрів і Постійного Комітету Ради Міністрів в сфері, що стосується Міністра Закордонних Справ;

7) здійснює контроль, в тому числі фінансовий, а також реєстр справ, протоколів із контролю, рекомендацій, інформації про їх реалізацію;

8) ініціює, опрацьовує і висловлює думку стосовно проектів нормативних актів, а також бере участь у законодавчих роботах, візує проекти нормативних актів, опрацьованих через міністерство відносно юридичних і редакційних норм;

9) веде відомість скарг і заяв, координує їх розгляд, а також складає для Міністра Закордонних Справ інформацію стосовно цих справ;

10) наглядає за виконанням завдань через організаційні осередки і закордонні представництва в сфері публічних замовлень, веде реєстр публічних замовлень міністерства і закордонних представництв;

11) здійснює обслуговування міністерства в сфері юридичної допомоги, визначеної в правилах про юрисконсультів, за виключенням справ, що належать до компетенції Правничо-Трактатового Департаменту.

Департамент Стратегії і Планування Закордонної Політики:

1) здійснює аналізів періодів і оцінок змін у міжнародному оточенні РП;

2) планує головні напрями міжнародної активності РП, а також формулює пропозиції міжнародних ініціатив, що викликають істотні наслідки для справ РП;

3) опрацьовує інформаційні матеріали і прогнози в галузі міжнародних відносин;

4) утримує контакти з осередками планування в міністерствах закордонних справ інших держав і міжнародних організацій;

5) співпрацює з установами і науковими організаціями, а також поширює в наукових середовищах посади і думки міністерства на тему аспектів польської закордонної політики.

Департамент Європейського Союзу:

1) веде справи відносин РП з Європейським Союзом;

2) веде справи, пов'язані з виробленням стратегії активного членства РП в Європейському Союзі по відношенню до політики Європейського Союзу, а також аналізує політику держав-членів Європейського Союзу в справах європейської інтеграції і формулює заяви стосовно внутрішніх і зовнішніх дій;

3) здійснює обслуговування представників РП, бере участь у засіданнях Європейської Ради, а також Ради із загальних справ і зовнішніх відносин;

4) координує процес підготовки представника РП до участі в засіданнях Комітету Постійних Представників, а також Політичного Комітету і Безпеки;

5) здійснює обслуговування участі представника Міністра Закордонних Справ у роботах Комітету Європейської Інтеграції та Європейського Комітету Ради Міністрів, а також координує процес підготовки і погодження політичних засад через організаційні осередки на їх засідання;

6) координує вироблення політики РП у справах загальної закордонної політики і безпеки Європейського Союзу, а також здійснює обслуговування роботи Політичного Директора і Європейського Кореспондента;

7) аналізує стан, а також розвиток загальної закордонної політики, безпеки і зовнішніх відносин ЄС, у тому числі відносин ЄС Союзу з НАТО та іншими міжнародними організаціями, політику Європейського Союзу перед державами Східної Європи і Балкан;

8) веде справи, пов'язані з процесом розширення Європейського Союзу, а також координує процес вироблення посади РП в рамках переговорів Хорватії про інтеграцію до Європейського Союзу;

9) координує роботи, пов'язані з участю РП в дискусії на тему інституційного розвитку Європейського Союзу;

10) здійснює обслуговування співпраці Міністра Закордонних Справ з Сеймом і Сенатом, неурядовими організаціями, політичними партіями, а також територіальним самоврядуванням у сфері інформації і консультації в справах європейської інтеграції;

11) наглядає за роботою Представництва РП при Європейському Союзі, а також у співпраці з Департаментом Європи, наглядає за діяльністю

дипломатичних представництв у державах Європейського Союзу і країнах, об'єднаних з Європейським Союзом;

12) здійснює аналіз і розподіл документів ЄС, отримуваних в рамках системи Координації;

До завдань Департаменту Європейського Союзу належить також:

1) аналіз діяльності Ради Європи та її відділень, формулювання заяв, що стосуються співпраці РП з цими установами;

2) аналіз діяльності Ради Держав Балтійського Моря, Чорноморської Організації Економічної Співпраці, Арктичної Ради і Євроарктичного Регіону; ведення справ, пов'язаних із членством, статусом спостерігача РП в цих організаціях;

3) ведення справ, що стосуються європейської регіональної політики, міжнародної міжрегіональної співпраці, транскордонного співробітництва, а також співпраці єврорегіонів;

4) аналіз фінансових аспектів участі РП в європейській регіональній політиці, а також системи фінансування проектів, реалізованих в рамках міжнародної міжрегіональної співпраці, формулювання пропозиції проектів, реалізованих при підтримці з коштів міжнародних установ.

Департамент Політики Безпеки:

1) аналізує проблеми безпеки, ідентифікує і аналізує загрози безпеки РП;

2) веде справи, пов'язані із співпрацею РП з НАТО і ОБСЄ, а також із Європейським Союзом у сфері Загальної Європейської Політики Безпеки і Оборони, у співпраці з Департаментом Європейського Союзу, і справи співпраці РП з Радою Європи в сфері своєї відповідності;

3) здійснює обслуговування участі РП в роботі НАТО, формулює заяви, що стосуються участі РП в НАТО, а також в розвитку цієї організації;

4) координує в співпраці з Департаментом Європейського Союзу проблематику ЦЕСДП, формулює заяви, що стосуються участі РП в розвитку європейських оборонних ініціатив з точки зору справ безпеки РП;

5) підтримує контакти з осередками у справах політики безпеки в міністерствах закордонних справ, захисту, а також внутрішніх справ інших держав, з відповідними органами міжнародних організацій;

6) веде справи політики безпеки, в тому числі проблематики НАТО, ОБСЄ, а також закордонної політики і безпеки Європейського Союзу, що стосуються нерозповсюдження, контролю експорту, контролю озброєнь і роззброєння;

7) аналізує реалізацію загальноєвропейських ініціатив у сфері контролю конвенційних озброєнь і коштів зміцнення довіри, формулює політику РП в цих справах; готує і здійснює обслуговування участі РП в європейських переговорах роззброєнь, а також засобів будівництва довіри і безпеки в Європі;

8) готує експертні заключення і заяви, що стосуються політики безпеки, режиму і архітектури міжнародної безпеки.

Правничо-Трактатовий Департамент:

1) відповідає за виконання обов'язків Міністра Закордонних Справ, що впливають із правил про міжнародні угоди;

2) наглядає виконання обов'язків і прав, що впливають з міжнародних угод, для яких відповідним виконавцем є Міністр Закордонних Справ;

3) бере участь у підготовці міжнародних угод;

4) готує проекти, а також бере участь у роботі над правовою адаптацією рішень міжнародних органів, норм міжнародного права до польського юридичного порядку;

5) веде архів, збирає, реєструє і зберігає оригінальні тексти міжнародних угод;

6) опрацьовує проекти угод у галузі міжнародного публічного і приватного права, бере участь у роботі, пов'язаній з їх кодифікуванням;

7) співробітничав в справах, пов'язаних із участю РП в Європейському Союзі через аналіз проектів юридичних актів і міжнародних угод, що укладаються через Європейський Союз;

8) готує позицію РП і бере участь в просуванні перед міжнародними судами, арбітражними трибуналами, а також в інших випадках, пов'язаних

з вирішенням міжнародних суперечок, для яких відповідним органом є Міністр Закордонних Справ;

9) координує юридичну проблематику, пов'язану з державним кордоном;

10) надає інформацію про польське право дипломатичним представництвам інших держав, консульським установам і представництвам міжнародних організацій в РП.

Департамент Системи ООН і Глобальних Проблем:

1) веде справи співпраці РП з організаціями і органами системи ООН;

2) веде справи, пов'язані з участю РП в роботах організації і органів ООН у сфері роззброєння, в тому числі в рамках Конференції Роззброєння;

3) координує реалізацію завдань, що випливають з участі РП в кімнатних операціях ООН;

4) веде справи, пов'язані з діяльністю і участю РП в роботах, що стосуються прав людини в системі ООН;

5) бере участь у роботі комітетів співпраці з міжнародними організаціями, а також в інших формах співпраці;

8) координує опрацювання позиції РП в справах глобальних проблем у роботах системи ООН, особливо в сфері охорони навколишнього середовища, тривалого розвитку, глобальних загроз, в тому числі організованої злочинності, тероризму, наркотиків. а також проблем у галузі охорони здоров'я;

9) веде справи, пов'язані з участю Польщі в організації виборів до виборних органів в системі ООН.

Департамент Закордонної Економічної Політики:

1) бере участь у формуванні засад закордонної економічної політики РП;

2) аналізує головні проблеми в міжнародних економічних відносинах, з особливим врахуванням політичних і економічних аспектів глобалізації і регіоналізації в світовій економіці; бере участь у цій сфері в діях, пов'язаних із членством РП в міжнародних економічних організаціях;

3) бере участь у формуванні оцінок безпеки економічного РП;

4) у взаємодії з відповідними організаційними осередками міністерства та інших відомств бере участь в діях, пов'язаних із членством РП в Організації Економічної Співпраці і Розвитку (ОЕСР);

5) бере участь в діях, пов'язаних із членством РП у Світовому Банку, Міжнародному Валютному Фонді, Європейському Інвестиційному Банку, Європейському Банку Реконструкції і Розвитку (ЄБРР), а також Світової Організації Торгівлі;

6) взаємодіє з відповідними організаційними осередками в діях, пов'язаних із членством РП в Європейському Союзі;

7) взаємодіє з відповідними організаційними осередками в роботах, що стосуються регіональної і субрегіональної економічної співпраці в рамках ОБСЄ, Вишеградської Групи, Ради Держав Балтійського Моря, Арктичної Ради, Ради Держав Баренцового моря, Організації Економічної Співпраці Держав Чорного моря;

Територіальні департаменти: Департамент Європи, Департамент Східної Політики, Департамент Америки (аналізує також діяльність Організації Американських Держав, Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (NAFTA), економічного союзу держав у Південній Америці (MERCOSUR), а також інших організацій економічної інтеграції, що створюються), **Департамент Азії і Тихого океану** (аналізує також діяльність Асоціації Держав Південно-Східної Азії (ASEAN), Регіонального Форуму ASEAN, Наглядової Комісії Нейтральних Держав в Кореї, а також інших організацій регіону Азії і Тихого океану, що створюються), **Департамент Африки і Близького Сходу** (аналізує також діяльність Ліги Арабських Держав, Африканського Союзу, Організації Ісламської Конференції).

У сфері своєї відповідності кожен із територіальних Департаментів:

1) формулює засади політики РП перед окремими державами в сфері відповідності департаменту і стежить за їх реалізацією;

2) збирає інформацію про політичну, господарську, науково-технічну ситуацію в окремих державах, групах держав і регіонах, необхідну для аналізу,

оцінки і прогнозування відносин РП з цими державами, групами держав і регіонами;

3) розвиває співпрацю з окремими державами і регіонами, готує проекти програм політичної діяльності й інспірує виникнення програм економічної співпраці з окремими державами і регіонами, а також стежить за їх реалізацією;

4) пропонує й ініціює обмін офіційних візитів, а також двосторонніх консультацій у сфері відповідності департаменту, а по їх затвердженню бере участь у підготовці до цих зустрічей і в їх реалізації;

5) курирує роботу дипломатичних представництв, а також роботу делегацій і спеціальних місій у сфері своєї відповідності;

6) взаємодіє з відповідними організаційними осередками у всіх справах, які стосуються держав та інших суб'єктів міжнародного права тих, що залишаються у відповідності департаменту.

Дипломатичний Протокол:

1) готує плани і програми візитів голів держав, керівників урядів і міністрів закордонних справ, а також відповідає за їх реалізацію;

2) взаємодіє з відповідними організаційними осередками в підготовці і реалізації програм візитів Секретаря Стану, помічників Секретаря Стану і Гендиректора;

3) готує аудієнції дипломатичних представників іноземних держав у Президента Республіки Польща, Голови Ради Міністрів, маршалів Сейму і Сенату, а також Міністра Закордонних Справ;

4) відповідно до потреб бере участь в організації повноважних візитів представників РП у Президента Республіки Польща, Голови Ради Міністрів, а також Міністра Закордонних Справ;

5) здійснює протокольне обслуговування дипломатичних прийомів;

6) веде протокольну кореспонденцію Президента Республіки Польща, Голови Ради Міністрів і Міністра Закордонних Справ з їх еквівалентами;

7) веде справи, пов'язані з акредитацією представників іноземних держав в РП і представників РП за кордоном;

8) веде справи, пов'язані зі встановленням і функціонуванням консульських установ іноземних держав;

9) стежить за дотриманням привілеїв дипломатичного і консульського імунітетів, а також над застереженням принципу взаємності в цій сфері в РП і за кордоном;

10) веде відомість персоналу іноземних дипломатичних представництв і консульських установ та інших осіб, що користуються привілеями і дипломатичним імунітетом у РП; видає відповідні документи, а також надає дипломатичні та службові візи цій групі осіб, видає «Список дипломатичного корпусу».

Департамент промоції (іміджу):

1) планує і координує дії міністерства і закордонних представництв, а також координує дії інших установ, задіяних на захист інтелектуальної власності Польщі за кордоном;

2) готує програмні документи, опрацьовує стратегії дій у сфері інтелектуальної власності, оприлюднює урядові документи в цій сфері;

3) готує заяви про утворення Польських Інститутів за кордоном, а також посад до справ інтелектуальної власності в закордонних представництвах, висловлює думку про створення інститутів іноземних держав в РП;

4) наглядає роботу закордонних представництв у цій сфері ;

5) ініціює і веде діяльність, формуючу позитивний імідж РП за кордоном, а також представляє ініціативи в сфері культури і науки в двосторонніх і багатобічних контактах;

6) опрацьовує і реалізує проекти у цій сфері.

Департамент Системи Інформації:

1) веде справи, пов'язані з функціонуванням системи збору, обробки і обігу інформації в міністерстві, а також в закордонних представництвах, у співпраці з іншими організаційними осередками формує закладення і напрями інформаційної діяльності міністерства;

2) бере участь в опрацюванні інформації та матеріалів, презентуючих закордонну політику РП, а також поширює їх в країні та за кордоном;

3) співробітничав із загальнодержавними і закордонними засобами масової інформації в сфері медійного обслуговування міністерства;

4) координує ведення справ, пов'язаних із функціонуванням однорідної системи інформації міністерства;

5) здійснює реалізацію завдань щодо правил доступу до публічної інформації;

6) веде справи, пов'язані з акредитацією закордонних кореспондентів;

7) веде інтернет-сторінки міністерства.

Департамент Консульський і Польської Діаспори:

1) наглядає за роботою консульських установ, а також за виконанням консульських функцій через консулів;

2) у співпраці з Бюро Генерального Директора бере участь в контролі консульських установ;

3) аналізує ситуації, а також надає допомогу, здійснює заходи з метою забезпечення охорони прав і справ держави, польських фізичних і юридичних осіб за кордоном;

4) організує і веде навчання кандидатів на консульські посади в закордонних представництвах, здійснює обслуговування комісії, що проводить консульські іспити, виступає із заявами про надання уповноважень до виконання консульських функцій;

5) бере участь в опрацюванні напрямів співпраці із закордоном в галузі особистого руху, візової політики, міграційної і емігрантів, аналізує візову і міграційну політику чужих держав, ініціює і веде переговори угод про безвізовий режим.

Департамент Співпраці Розвитку:

1) відповідає за проблематику співпраці на користь країн, визнаних потребуючими допомоги через Комітет Допомоги Розвитку Організації Економічної Співпраці і Розвитку, в тому числі за реалізацію завдань Міністра

Закордонних Справ, визначених у польській Стратегії співпраці на користь розвитку, а також інших урядових документах;

2) формулює закладення закордонної політики в галузі співпраці розвитку, з урахуванням секторальних і географічних пріоритетів, а також вибору каналів розподілу коштів;

3) відповідає за польську програму співпраці розвитку;

4) бере участь в роботах міжнародних організацій, пов'язаних із проблематикою співпраці розвитку, особливо в рамках системи ООН і Організації Економічної Співпраці і Розвитку (ОЕСР), відповідає за співпрацю з Комітетом Допомоги Розвитку (КДР) та іншими органами, які входять до складу групи розвитку ОЕСР.

Архів:

1) веде державний архівний запис міністерства, збирає, опрацьовує, зберігає і відкриває для доступу архівні матеріали;

2) опрацьовує історичну документацію для потреб міністерства;

3) збирає спогади колишніх працівників дипломатично-консульської служби;

4) збирає і відкриває для доступу збірники книг міністерства, передплачує закордонну пресу для міністерства;

5) наглядає за діяльністю бібліотек у закордонних представництвах;

6) співпрацює з архівними установами в країні і за кордоном у сфері обміну інформації, відкриття доступу архівних і бібліотечних матеріалів.

Бюро Кадрів і Стажування:

1) реалізовує персональну політику і надання роботи в міністерстві і в закордонних представництвах, виконує діяльність із працівниками міністерства, із закордонними представництвами;

2) направляє затверджених кандидатів на посади в закордонних установах до передвиїзних практик;

3) готує і реалізує плани ротації працівників до закордонних представництв;

4) веде набір кандидатів до закордонної служби, в тому числі організовує конкурсні іспити; веде комп'ютерний банк даних кандидатів до роботи і кадрового резерву для потреб закордонної служби;

5) організовує і веде професійні навчання для працівників та їх сімей, організовує курси мов, кваліфікаційні і відомчі іспити з іноземних мов.

Бюро Адміністрації і Фінансів:

1) здійснює обслуговування головного розпорядника бюджетних коштів у частині бюджету – закордонні справи;

2) здійснює обслуговування головбуха в сфері його завдань, визначених у правилах про публічні фінанси;

3) опрацьовує бюджет міністерства, наглядає за його виконанням, складає звіти, а також готує інформацію періодів для Гендиректора закордонної служби і розпорядників бюджетних коштів, для інших центральних органів;

4) розпоряджається коштами, переданими через головного розпорядника на утримання закордонних представництв;

5) веде фінансово-кредитне обслуговування міністерства;

6) веде справи, що стосуються банківського обслуговування міністерства і закордонних представництв;

7) здійснює в міністерстві обслуговування загальнодержавних і закордонних поїздки.

Бюро Інформатики:

1) реалізовує і відповідає за розвиток, модернізацію та функціонування єдиної інформаційної системи міністерства і закордонних представництв;

2) визначає і забезпечує стандартизацію використовуваного устаткування і програмного забезпечення;

3) здійснює функціонування і наглядає за використанням в міністерстві загальносвітових мереж, а також зовнішніх даних баз;

4) оснащує міністерство устаткуванням і програмним забезпеченням, а також наглядає і контролює за їх відповідним використанням;

5) створює, вивчає, модернізує і розвиває інформаційні системи, що в компетенції Міністра Закордонних Справ.

Бюро Уповноваженого Справами Охорони Таємної інформації:

1) планує, координує і контролює в міністерстві, а також у закордонних представництвах дії, що мають на меті забезпечення правил про охорону таємної інформації;

2) здійснює обслуговування уповноваженого справ охорони таємної інформації;

3) контролює, аналізує і оцінює стан охорони таємної інформації;

4) веде список посад і робіт, а також осіб, допущених до роботи на посадах, з якими пов'язаний доступ до таємної інформації;

5) веде Головну Таємну Канцелярію МЗС, а також Таємну Підканцелярію НАТО в міністерстві;

6) здійснює дії по нагляду і контролю в сфері фізичної охорони об'єктів міністерства;

7) відповідає за проблематику безпеки закордонних представництв;

14) здійснює функціонування і експлуатує системи технічної охорони об'єктів в міністерстві.

Бюро Зв'язку:

1) опрацьовує, організовує, утримує, модернізує і розвиває системи явного і таємного зв'язку, в тому числі шифрів міністерства;

2) планує і реалізовує роботи в сфері налагодження аварійного зв'язку міністерства в умовах політично-військової кризи і озброєного конфлікту;

3) відповідає за функціонування і розвиток систем, що служать для опрацювання і пересилання таємної інформації згідно з вимогами Закону про охорону таємної інформації і рекомендаціями загальнодержавної служби безпеки;

4) оснащує міністерство і закордонні представництва обладнанням, що служить для обробки і передачі таємної інформації;

5) здійснює функціонування, а також розвиток Центрів Зв'язку МЕС у Варшаві (Центр Телекомунікаційних Систем в м. Дубровці, Секція Телекомунікації в будівлі, Радіо-Центр в с. Грабові);

6) здійснює цілодобовий доступ до телекомунікаційних систем міністерства закордонним представництвам, уповноваженим установам, загальнодержавним установам;

7) здійснює функціонування, а також технічний нагляд над використанням таємних систем зв'язку для обміну інформації з НАТО і Європейським Союзом; співробітничает в цій сфері з відповідними організаціями служб охорони держави і Міністерства Національного Захисту;

8) взаємодіє з відповідними службами охорони держави в сфері поточної реалізації завдань, пов'язаних із функціонуванням систем таємного зв'язку, в тому числі шифру, таємних систем телекомунікацій.

Бюро Аудиту:

1) проводить внутрішній аудит у міністерстві, закордонних представництвах, Дипломатичній Академії МЗС і Напрямі Обслуговування МЗС;

2) опрацьовує річний план внутрішнього аудиту;

3) збирає і опрацьовує документацію для внутрішнього аудиту.

Враховуючи викладене, варто підсумувати, що визначення рішень у сфері організації і функціонування відомства закордонних справ і всіх його служб залежить від багатьох чинників внутрішнього (конституція, тип держави, компетенція головних органів влади в сфері політики держави, масштаб закордонних контактів суб'єктів держави і т. д.) і зовнішнього характеру (рівень участі держави в міжнародних відносинах, пов'язані дипломатичні відносини, приналежність до міжнародних організацій тощо).

Дипломатична служба країни, на чолі якої перебуває Міністерство Закордонних Справ, враховуючи своє місце в структурі органів влади і завдання, які вона має виконувати в сфері закордонної політики, здійснює свої функції в декількох аспектах. Так, основне значення мають завдання і компетенції, які делегуються дипломатичній службі на підставі внутрішнього законодавства,

а також частково міжнародного права. У цій сфері до її першочергових завдань належить, зокрема, співробітництво й порозуміння з відповідними парламентськими, а також урядовими органами завдань і цілей закордонної політики, репрезентація країни у відношеннях з іншими державами і міжнародними організаціями, репрезентація і захист прав держави і її громадян, юридичних осіб за кордоном. Як орган уряду, така служба є одночасно головним координатором формоутворення і реалізації відносин держави із закордоном, реалізованих через інші установи країни.

За клопотанням міністра закордонних справ, глава держави призначає начальників дипломатичної місії (послів і консулів). Міністр закордонних справ призначає інших членів дипломатичного персоналу, які входять до складу місій, діючих за кордоном. Бере участь у прийомах державних і урядових делегацій, супроводжує главу держави і прем'єра під час офіційних візитів за кордоном.

Організаційна структура і конкретні завдання, реалізовані через центральний апарат Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща, формально впливає із внутрішньої суверенності держави в цій сфері. Основна діяльність у даному відомстві покладена на основні одиниці. Протягом історії існування МЗС Польщі це були найчастіше департаменти, а також нижчі щаблини: відділи, бюро, секції, які загально можна поділити на три види: територіальні, функціональні й адміністративні [303].

Перші з них займаються координацією закордонної політики з визначеною групою держав чи регіонів. Функціональні департаменти займаються міжнародними організаціями, консульськими справами, правотрактуванням тощо). Адміністративні мають службовий і допоміжний характер: забезпечення організаційної чіткості функціонування відомства, зв'язки центрального апарату із закордонними установами (Кабінет міністра, персональний департамент, департамент зв'язку, адміністративний департамент і т. п.).

Найважливішу роль серед закордонних органів держави відіграють постійні дипломатичні місії. У світлі Віденської конвенції 1961 року про дипломатичні

відносини - це посольства, а також представництва. Останні мають нижчий ранг і функціонували, головним чином, у період між світовими війнами.

3.3. Роль Польського Інституту Міжнародних Справ, його структурного підрозділу – Дипломатичної Академії Республіки Польща та Академії Молодих Дипломатів у підготовці фахівців зовнішньої політики

Участь Польщі в процесах європейської інтеграції створила багато нових викликів перед польською закордонною політикою, і в наслідку призвела до формулювання нової мети і пріоритетів. Їх реалізація вимагає участі кваліфікованих кадрів – осіб, які добре орієнтуються в міжнародній проблематиці і мають навички виконання відповідальних функцій в установах, формуючих закордонну політику держави. З початком травня 2004 року Польща вступила до структур Європейського Союзу, чим відчинила для своїх громадян можливість прийому на роботи в союзних установах.

Вагому роль у підготовці фахівців зовнішньої політики відіграє структурний підрозділ Польського Інституту Міжнародних Справ – Дипломатична Академія Республіки Польща та Академія Молодих Дипломатів.

Польський Інститут Міжнародних Справ був створений на підставі Закону від 20 грудня 1996 р. про Польський Інститут Міжнародних Справ⁷ і є державною юридичною особою. Формування Інституту розпочалося в 1999 р., а перші працівники були прийняті на роботу в 2000 р.

Суб'єкт, який раніше мав цю назву і діяв у 1947-1993 роках, був одиницею дослідницького розвитку і підпорядковувався Міністрові Закордонних Справ. Рішенням Міністра Закордонних Справ Кшиштофа Скубішевського у 1993 р. був ліквідований. Бібліотека була прийнята МЗС, працівники стали працівниками МЗС, право деяких публікацій було передане Польському Фонду Міжнародних Справ.

⁷URL: http://www.pism.pl/zalaczniki/Ustawa_o_PISM_tekst_jednolity_27_10%202006.pdf

Директором Інституту в I каденції (20 вересня 1999 р. - 19 вересня 2004 р.) був призначений професор Ришард Стемповскі. Нині обов'язки директора виконує Славомір Дембскі.

До складу Інституту входять:⁸

- 1) Організаційні осередки:
 - а) Дипломатична Академія
 - б) Бюро Дослідів і Аналізів
 - в) Бюро Публічної Інформації
 - г) Бюро Фінансово - Адміністративне
 - д) Бібліотека.

До завдань Інституту належить:

- 1) ведення наукових досліджень у сфері міжнародних відносин
- 2) підготовка аналізів, експертиз, дотичних галузі міжнародних відносин
- 3) професійне удосконалення кадрів у сфері міжнародних відносин
- 4) поширення в польському суспільстві знань у сфері сучасних міжнародних відносин
- 5) підтримка контактів із науковими і політичними центрами в Польщі і за кордоном
- 6) збір спеціалізованих колекцій книг і наукової документації, а також ведення відкритої бібліотечної діяльності
- 7) видавнича діяльність.

До сфери діяльності Польського Інституту Міжнародних Справ належить:

- ведення інтердисциплінарних і порівняльних наукових досліджень у сфері багатобічних і двосторонніх відносин Республіки Польща з суб'єктами міжнародного права, в тому числі НАТО і сусідніми державами, з Європейським Союзом, а також закордонна політика Польщі і питання глобалізації;
- складання аналізів, експертиз і прогнозів у сфері міжнародних справ із власної ініціативи або з ініціативи Президента Республіки Польща, Голови Ради Міністрів, відповідного міністра у справах економіки, Міністра Національного

⁸URL: http://www.pism.pl/zalaczniki/Statut_PISM.pdf

Захисту, міністра закордонних справ, а також – в міру можливості – інших міністрів, Секретаря Комітету Європейської Інтеграції, сеймових і сенатських комісій, посольських і сенаторських клубів;

- поширення знань у галузі міжнародних відносин, а також закордонної політики Польщі, в тому числі проблематики європейської інтеграції - особливо за допомогою Інтернет та інших засобів масової інформації, семінарів, співбесід, лекцій і власних публікацій.

Урочиста інавгурація діяльності Дипломатичної Академії відбулася 16 жовтня 2002 року в Королівському замку у Варшаві⁹. На ній були присутні представники варшавського дипломатичного корпусу, видатні діячі науки, культури і журналістики. Господарем тієї урочистості був тодішній Міністр закордонних справ Республіки Польща Влодзімеж Цімошевіч. Серед почесних гостей були Президент РП Александр Квасневський та Генеральний Секретар ЄС Хав'єр Солана.

Президент РП А. Квасневський у своєму виступі зазначив, що ідея започаткування Дипломатичної Академії народилася ще в 1990 році за каденції першого Міністра закордонних справ відродженої Польщі професора Кшиштофа Скубішевського. Її завданням повинна бути підготовка нових кадрів для сучасної польської дипломатії. Протягом наступного десятиріччя до цієї ідеї поверталися ще декілька разів, проте вона не реалізувалася.

Наприкінці січня 2002 року під керівництвом Генерального Директора закордонної служби відбулося перше засідання в МЗС, присвячене концепції Дипломатичної Академії. На ньому було прийняте рішення про надання Академії статусу післядипломного навчального закладу.

З метою підвищення кваліфікації працівників дипломатичної служби та створення функціонального механізму підготовки нових кадрів було вирішено відкрити Дипломатичну Академію МЗС Польщі. Вона стала центром нової, покращеної, удосконаленої системи підготовки та виховання кадрів для

⁹ URL: <http://www.pism.pl/pdf/PPD%2010%20akademia%20dypl.pdf>

польської закордонної служби, головним шляхом до вершин дипломатії, кузницею дипломатичних кадрів.

Академія співпрацює з низкою партнерів за кордоном, які беруть участь в Європейській дипломатичній Програмі Європейського Союзу. Видає власну періодику, серед яких часопис «Міжнародні справи» та каталог «Польща в Європі».

Дипломатична Академія має наступну структуру.

СТРУКТУРА ДИПЛОМАТИЧНОЇ АКАДЕМІЇ

Міжнародна Дорадча Рада → Наукова Рада

Директор↓

- Кафедра міжнародного права
- Кафедра міжнародної безпеки
- Кафедра міжнародної економіки
- Кафедра європейської інтеграції
- Кафедра міжнародних організацій
- Кафедра консульської служби
- Кафедра техніки дипломатії
- Кафедра іноземних мов

*Міжнародна Дорадча Рада (International Advisory Board) – запрошені Міністром закордонних справ видатні іноземні особистості у сфері зовнішньої політики та дипломатії (близько 20 осіб).

Навчання в Академії має теоретичний і практичний виміри, є важливим етапом дипломатично-консульської аплікації, по закінченню якої апліканти повинні пройти стажування, щонайперше, в департаментах МЗС, а потім в одному з польських посольств або консульств. По поверненню із закордонних представництв для аплікантів розпочинається фінальний іспит: письмовий і усний, тестовий і аналітичний.

До Академії найчастіше вступають молоді люди, щойно після вищих навчальних закладів, але двері до кар'єри в дипломатії для людей старшого віку

також завжди відчинені. Щорічно до Академії вступають близько 600 осіб, але кількість прийнятих на навчання не перевищує 40 чоловік.

Одним із завдань Дипломатичної Академії, яка функціонує в структурі Польського Інституту Міжнародних Справ від листопада 2005 р., є ведення спеціалізованого навчання в рамках дипломатично-консульської аплікації, що готує дипломатів до роботи в закордонній службі.

Ключовою метою занять в Академії є передача слухачам теоретичних і практичних знань з метою глибокого розуміння та вільної орієнтації у все більш ускладненому міжнародному середовищі, а також до активної участі у вирішенні внутрішніх проблем, які також все частіше пов'язані з міжнародним оточенням країни. Велике значення надається удосконаленню організаційної структури польських дипломатичних і консульських представництв.

Заняття, які ведуться в рамках Академії, уможливлюють здобуття знань і необхідних навичок ефективного переходу через процедури рекрутації не лише в польських установах (напр. Міністерство Закордонних Справ, Загальнодержавна Школа Публічної Адміністрації), а й у європейських (напр. Європейський Союз, Рада Європи) і міжнародних (напр. Організація Об'єднаних Націй). Лекції, співбесіди і семінари уможливлюють дискусії і краще розуміння основних викликів внаслідок процесів глобалізації, європейської інтеграції – ті, які слухачі відчуватимуть у професійній роботі та щоденному житті.

Програма навчання є надзвичайно цікавою і охоплює актуальні питання сучасної дипломатії: історію дипломатії, міжнародне право, міжнародну економіку, міжнародні відносини, міжнародну безпеку, а також функціонування міжнародних організацій.

Значна частина занять присвячена питанням глобалізації, а також її наслідків для закордонної політики і міжнародного життя. Постійно розширюється та вдосконалюється блок європейської інтеграції.

Здобуті в Академії навички і знання слухачі використовують під час практики. Протягом навчання слухачам організовуються практичні навчальні

виїзди до штаб-квартири НАТО та Європейської Комісії, інших міжнародних організацій.

Концепція першого семестру базується на поглибленні знань слухачів у чотирьох важливих для дипломатів напрямках: міжнародного права і міжнародної економіки, європейської інтеграції та міжнародної безпеки. Також викладається теорія міжнародних відносин.

Згадані чотири напрямки, тобто тематичні блоки, викладаються досвідченими викладачами, які спеціалізуються в окреслених дисциплінах.

Другий семестр є менш однорідним. Він містить предмети-бесіди (це новий метод викладання, за активної участі слухачів). Також є багато дисциплін, пов'язаних із міжнародними відносинами і польською закордонною політикою, промоцією (іміджем, пропагандою РП за кордоном), курс дипломатичного протоколу, техніка дипломатичної роботи, риторика, теорія і техніка ведення переговорів, міжкультурна та інтерперсональна комунікація. Останні дисципліни викладаються у формі тренінгів.

Слухачів поділяють на 2 групи, які спеціалізуються на двосторонній та багатосторонній дипломатії.

Програмою передбачено вивчення предметів світової дипломатії, а також важливих, для такої країни як Польща, змін в особливостях економізації дипломатичної служби, демократизації закордонної політики, в тому числі і дипломатії, та багатосторонніх міжнародних відносин.

Також для слухачів є важливим комп'ютерне навчання.

Мовне навчання в Дипломатичній Академії готує фахівців до відомчого іспиту, організованого Міністерством Закордонних Справ. На заняттях з англійської мови, зокрема, слухачі можуть удосконалити англійську термінологію з права та дипломатії.

Курси іноземної мови проводяться професіоналами високого класу, які володіють великим методичним досвідом. Лектори реалізують програму, спираючись на підручники, додаткові дидактичні матеріали. Підручники купляють слухачі, інші матеріали надає лектор.

Значна частина занять присвячена питанням глобалізації, її наслідкам для закордонної політики і міжнародного життя. Постійно розширюється та вдосконалюється блок європейської інтеграції.

Програма включає зустрічі з польськими досвідченими дипломатами, закордонне стажування студентів, а також професійні майстерні, зокрема, з мистецтва переговорів і комунікації, стратегічного планування, колективної роботи.

Нижче наведено приклад навчальної програми Дипломатичної Академії МЗС РП.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА В ДИПЛОМАТИЧНІЙ АКАДЕМІЇ

Предмети	Кількість годин
Перший семестр	
Нарис теорії міжнародних відносин	20
Міжнародне публічне право, в т.ч. дипломатичне право, приватне право, політична система країн, охорона прав людини	90
Міжнародні економічні відносини, міжнародні фінанси, закордонна економічна політика країн	70
Європейська інтеграція (політична, економічна, право ЄС, Польща в ЄС)	90
Міжнародна безпека (стратегічні та економічні аспекти, роззброєння та контроль над озброєнням, непроліферація (нерозповсюдження) ядерної зброї, розв'язання (і право) конфліктів і міжнародних спорів, міжнародний тероризм	100
Підготовка до державної служби	160
2 семестр	
Міжнародні організації	30
Глобальні проблеми	30
Історія міжнародних відносин і польської дипломатії	90
Зовнішня політика Польщі (засади і застереження)	20

Пропаганда країни і внутрішній стан	16
Вибрані проблеми консульської служби (структура і організація праці консульської служби Польщі, консульське право, консульська опіка, особовий рух і справи громадянства, Польща і поляки у світі)	50
Дипломатичний протокол і дипломатична кореспонденція	40
Техніка ведення переговорів	25
Техніка комунікацій, риторика	45
Комунікація міжкультурна	10
Техніка дипломатичної роботи	20
Адміністративно-фінансове забезпечення центрального апарату та дипломатичних представництв	20

Спеціалізація

I. Польська політика і двостороння дипломатія (на тлі характеристики країни\регіону(195 год.)

1. Західна Європа (25 год.)
2. Східна Європа, Південно-Східна Європа і Росія (35 год.)
3. США (25 год.)
4. Латинська Америка (15 год.)
5. Африка і Близький Схід (30 год.)
6. Азія і країни Карибського басейну (25 год.)
7. Практика і специфіка двосторонньої дипломатії (40 год.)

II. Польська політика і багатостороння дипломатія

1. НАТО (20 год.)
2. ЄС (40 год.)
3. Регіональні організації (10 год.)
4. СОТ (20 год.)
5. Міжнародні конференції (20 год.)
6. Практика і специфіка багатосторонньої дипломатії (30 год.)

Обидва семестри:

Англійська мова (правова термінологія і дипломатичне листування і бесіди)
Комп'ютерне навчання.

По закінченню навчання в Академії, Міністр Закордонних Справ вручає слухачам диплом, який дає право випускнику приступати до дипломатично-консульського іспиту, в рамках аплікації. Але для того, щоб його заслужити, слухачі повинні здати іспити з найважливіших предметів.

2004 року в Дипломатичній Академії була створена Школа Досліджень Закордонної Політики з метою організації професійного розвитку працівників публічної адміністрації, а також інших осіб, виконуючих публічні функції, надання їм знань і навичок в галузі міжнародних відносин. Спочатку Школа функціонувала в рамках Колегії Міжнародних Відносин, а з листопада 2005 р. – в Дипломатичній Академії¹⁰.

Програма Школи, окрім основних тем, орієнтована на найважливіші поточні події в міжнародній політиці, а також з урахуванням професійних інтересів учасників. Заняття триває два семестри.

Ключовим елементом занять є дискусія, як шляхом безпосереднього контакту з викладачем, можливістю задавати питання, так і шляхом обміну думками і досвіду учасниками, які мають багатолітню практику в галузі закордонної політики на різних посадах у публічній адміністрації.

Основні напрямки програми Школи Досліджень зовнішньої Політики:

- Зовнішня політика Республіки Польща;
- Європейський Союз;
- Важливі міжнародні проблеми;
- Історія польської закордонної політики.

Заняття оцінюються на підставі присутності і періодичних письмових робіт.

Випускник отримує диплом закінчення Школи Дослідження Закордонної Політики в Дипломатичній Академії.

¹⁰ URL: <http://www.pism.pl/pokaz.php/id>.

Навчання проводяться у двох формах:

1. В уікендовому циклі:

Заняття відбуваються раз на місяць - 9 циклів (п'ятниця-субота-неділя), всього 180 дидактичних годин.

2. У вечірньому циклі:

Заняття проходять у середу і четвер о 16:45-20:00, всього 224 дидактичних години.

До прийому допускаються особи, які володіють дипломом вищої магістерської освіти. Перевагу мають державні службовці.

Однією з важливих ланок викладання в Школі є Курс дипломатичного протоколу.¹¹

Головні слухачі курсу – відповідальні особи за міжнародні контакти - в публічній адміністрації, державних установах і приватних підприємствах.

Основна програма курсу:

- Етикет
- Офіційна кореспонденція
- Прийняття стоячи
- Прийняття сидячи
- Алкогольні напої
- Одяг
- Підготовка і організація офіційних візитів
- Візит в'їзний
- Виїзний візит
- Протокол в міжнародних організаціях (протокол в Європейському Союзі)

Види курсів:

1. Стаціонарний курс
2. Уікендовий курс
3. Курс в місцеперебуванні Замовника.

¹¹URL: <http://www.pism.pl/pokaz.php/id/pokaz.php/id/153>

Дипломатична Академія Польського Інституту Міжнародних Справ також здійснює трирічні Державні курси іноземних мов¹²:

- англійська мова
- французька мова
- іспанська мова
- німецька мова
- російська мова
- італійська мова
- українська мова.

Курс призначений головним чином для державних службовців, працівників інших державних і самоврядних суб'єктів, а також осіб, зацікавлених тематикою міжнародних відношень.

Навчальний рік поділений на два семестри, з яких кожен триває близько 4-5 місяців. Програма курсу обіймає 150 лекційних (45 хв.) годин у семестрі. Заняття проводяться 4 рази на тиждень по дві лекційні години.

Частота занять дозволяє досягти досконалих результатів протягом відносно незначного часу. Впродовж трьох років навчання розвиваються всі мовні навички: писання, читання, розмова, а також розуміння на слух. Перші чотири семестри присвячені науці загальної мови і опанування нею на рівні вільного спілкування. П'ятий і шостий семестр є удосконаленням спеціалізованої мови в галузі міжнародних, суспільних, політичних і господарських правовідносин. Протягом навчання проводяться тренування з використанням преси і телебачення, а також підготовки викладів і перекладів іноземною мовою. Важливим елементом навчання є бесіди.

Академія Молодих Дипломатів (АМД) була створена в 2004 році і є річною освітньою програмою, яка готує студентів останніх років навчання, а також молодих випускників до рекрутації до польської закордонної служби, до європейських установ і міжнародних організацій. У рамках програми студенти

¹² URL: <http://www.pism.pl/pokaz.php/id/167>

повинні ознайомитися з конкурсною процедурою, яка існує в окремих установах, з практикою роботи у обраних собі напрямках¹³.

Рекрутація до АМД може здійснюватися в режимі он-лайн. Кожен із потенційних студентів заповнює і висилає спеціально підготовлений інтернетний формуляр. Після цього приймальна комісія обирає найкращі заявки¹⁴.

Найважливішими критеріями, якими керується комісія при виборі студентів, є зацікавленість питаннями міжнародних відносин або публічної адміністрації, практики, що проходили аплікати та знання іноземних мов. Рішення комісії надсилаються електронною поштою.

На перші чотири роки навчання набиралось по 600 осіб, серед яких на кожен рік обирали 180 найкращих.

Навчання є платним. Але деяким найкращим студентам Академія надає стипендію, яка покриває цілковиту вартість проходження курсів.

Заняття проводять політики або службовці вищих щаблів закордонної та державної служби (міністри, віце-міністри, послы країн, акредитовані в Польщі). А ще видатні особи польської культури, науки.

Програма АМД поділена на 7 одноденних, щомісячних з'їздів, які проводяться у Варшаві, а також на 2 виїзних сесії у вихідні. Участь у виїздах є обов'язковою. Для закінчення Академії вимагається присутність на щонайменше 5 з 7 з'їздів та участь у щонайменше одному виїзді. Участь у церемонії інавгурації та закінчення навчання в АМД не є обов'язковою.

Протягом кожного з 7 з'їздів учасників навчають видатні польські та закордонні фахівці в галузі міжнародних відношень і дипломатії. З'їзди проводяться щосуботи о 10.00-18.00 у м.Варшава.

Кожен із щомісячних з'їздів поділений на чотири частини:

1. Зустрічі з політиками, а також службовцями вищих щаблів закордонної і державної служби, видатними представниками польської науки, бізнесу і політики. Вона має характер дискусії, під час якої учасники задають питання

¹³ URL: http://www.akademia.diplomacy.pl/info_a.html

¹⁴ URL: http://www.akademia.diplomacy.pl/rekrut_a.html

стосовно їх навчання, а також поточних подій у галузі міжнародних відносин і загальнодержавної політики.

2. Робота в спеціалізованих і регіональних групах. Заняття в спеціалізованих групах проводяться працівниками публічної адміністрації або європейських установ, які діляться із студентами АМД досвідом у галузі підготовки і участі в конкурсах даних установ. В рамках програми є три спеціалізовані напрямки: «закордонна служба», «державна служба», «міжнародні установи». Регіональні групи проводяться членами Форуму Молодих Дипломатів і мають за мету поглиблення знань учасників у сфері поточних подій, а також головних проблем в даному регіоні¹⁵.

3. Практичні і теоретичні майстерні. Практичні майстерні дозволяють студентам випробувати сили в сфері дипломатії. Теоретичні майстерні служать розширенню необхідних знань у дипломатичній роботі. Заняття присвячені дипломатичному протоколу, публічній дипломатії, формуванню іміджу Польщі за кордоном.

4. Національні Дні присвячені зустрічам з начальниками представництв (послами) країн, що акредитуються в Польщі, вивченню їх культури, дегустації характерних страв країни.

У рамках проекту є дві тематичні виїзні сесії, участь в одній із них є обов'язковою. У попередні роки виїзні сесії присвячувалися таким темам: дипломатія на морі (м. Гдиня), дипломатія папська (м. Ченстохова), Польська Східна Політика і її європейський розмір (м. Люблін). В академічному році 2008/2009 сесії проходять в м. Катовіце і в м. Познань.

На час перебування в Академії всі студенти отримують поштову адресу на сервері Академії, на яку пересилатимуться матеріали з поточних зустрічей, інформація про наступні з'їзди і підготовчі матеріали.

Кожен із 7 з'їздів присвячений іншій тематиці, пов'язаній із роботою в дипломатії, цивільній службі, а також міжнародних організаціях. До найважливіших тем, обговорюваних в рамках Академії, належать:

¹⁵ URL: http://www.akademia.diplomacy.pl/rekrut_a.html

- рекрутація до закордонної служби;
- рекрутація до польської цивільної служби (КСАП);
- рекрутація до європейських установ (ЄС, Рада Європи), а також міжнародних організацій (ООН);
- дипломатичний протокол в теорії і практиці, дипломатичне і консульське право;
- економіка в польській закордонній політиці і міжнародні економічні відносини;
- внутрішня і зовнішня безпека країни;
- допомога в галузі сучасної техніки рекрутації.

Донині Академію закінчило понад 1200 студентів з Польщі і з закордону. Серед них є багато діючих працівників Міністерства Закордонних Справ, установ Європейського Союзу, а також інших міжнародних організацій. Щороку студенти АМД репрезентують понад 50 найкращих польських і закордонних вишів.

Партнерами АМД є, зокрема, Установа Комітету Європейської Інтеграції, Ecole Nationale d'Administration (Франція), Фонд ім. Казимира Пулавського, Товариство «Форуму Молодих Дипломатів», Польська Академія Паблік Рілейшнс, а також Фонд Конрада Аденауера в Польщі.

Щоб мати можливість навчатися в АМД, потрібно:

- бути студентом останніх років навчання або молодим випускником, який планує працювати в закордонній службі, цивільній службі або міжнародних (напр. установах ЄС) організаціях;
- володіти добрим знанням англійської мови (знання інших мов схвалюється);
- заповнити аплікацію он-лайн;
- пройти позитивно рекрутацію до АМД;
- сплатити реєстраційну оплату в розмірі 1490 польських злотих.

У попередніх роках середній конкурс на одне місце в Академії складав три особи.

Реєстраційна оплата передбачає:

- участь у 9 зустрічах, в тому числі в 7 одноденних з'їздах, а також урочистій інавгурації і закінченні;
- участь у дводенній виїзній сесії;
- доступ до ексклюзивної пропозиції Бюро Кар'єр АМД;
- матеріали для навчання;
- поштова адреса на сервері Академії;
- диплом закінчення АМД (після виконання умов, закладених в статуті АМД).

Оплата не включає:

- кошти проїзду на з'їзди і сесії АМД.

Таким чином, членство Польщі в структурах міжнародних організацій, а також численні закордонні інвестиції в країні поставили багато нових викликів перед особами, які мають щоденний контакт із міжнародним середовищем. Професійний розвиток працівників польської публічної (урядової, самоврядної) адміністрації вимагало всебічного знання і навичок у галузі міжнародної проблематики.

Отже, ураховуючи викладене, головним завданням Дипломатичної Академії, функціонуючої в структурі Польського Інституту Міжнародних Справ від листопада 2005 р., є спеціалізоване навчання фахівців для роботи в закордонній службі. Річна освітня програма Академії Молодих Дипломатів готує студентів останніх років навчання і молодих випускників на роботу в польську закордонну службу, а також до європейських установ і міжнародних організацій.

РОЗДІЛ 4.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ЧЕРЕЗ НАТО ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗА 15 РОКІВ (ІСТОРИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ КОНТЕКСТ)

4.1. Епоха романтичної ініціативи (1989-1995)

Кінець вісімдесятих років минулого сторіччя науковці називають феноменом народження демократії і свободи в комуністичному блоці. Пишучи про опозицію до комунізму, неодмінно треба почати з Польщі. Поляки – єдині, хто десятиліттями неодноразово виступали проти комуністичного правління. Показовим у цьому сенсі став 1980 рік, який породив профспілковий рух «Солідарність», що був найістотнішою альтернативою комуністичному ладові в Центральній Європі.

Підтримка Заходу і католицького Костелу стала ефективною мотивацією проведення оксамитової революції «Солідарності».

Завдяки «Солідарності» значна більшість людей саме в Польщі, а не в будь-якій іншій країні, отримала досвід незалежної політичної активності. Вплив руху на цілий регіон годі переоцінити. Саме гідне розмаїття й сила польської опозиції надихнули решту територій до творення зовсім іншої історії «без конфліктів, поділів і домінації» [347].

У частково демократичних виборах 4 червня 1989 року декілька тижнів тривала політична плутанина після перемоги «Солідарності». Але врешті-решт Польська об'єднана робітничка партія визнала, що посаду прем'єра потрібно віддати опозиції. Вперше з повоєнних часів шефом польського уряду став некомуністичний Тадеуш Мазовецький, за якого 19 серпня Сейм віддав переважну більшість голосів.

За місяць до цього президентом в досить драматичний спосіб, а саме з перевагою практично в один голос, став Войцех Вітольд Ярузельський. Треба зауважити, що генерал В. Ярузельський не хотів брати участі у виборах, але його

гаряче вмовляли до висунення своєї кандидатури як лідер «Солідарності» Лех Валенса, так і керманич Радянського Союзу Михайло Горбачов, а також американський Президент Джордж Буш (старший), який за тиждень до президентських виборів перебував з візитом у столиці Польщі. Істотну роль у перемозі В.Ярузельського відіграв тодішній американський посол у Варшаві Джон Девіс, який вмовив опозиційних депутатів, щоб вони навмисне уможливили «пірову перемогу» генерала. За короткий час, як з'ясується, позиція новообраного президента буде надзвичайно слабкою [317].

Уряд Т.Мазовецького, призначений 12 вересня 1989 року, починав працювати у вкрай важких умовах. Президентом із значними повноваженнями все ж був комуніст Войцех Ярузельський. Усередині країни залишалися без змін структури силових відомств, контрольовані Польською об'єднаною робітничою партією. Ця політична сила намагалася висунути свого представника і на керівника зовнішньополітичного відомства. Але прем'єр Т.Мазовецький форсував події і вольовим рішенням запропонував, чи то пак доручив портфель міністра закордонних справ формально незалежному, але щирому симпатику «Солідарності» професору Познанського університету Кшиштофу Скубішевському. Цим призначенням і була започаткована нова епоха зовнішньої політики Польщі.

Саме К.Скубішевському випало на долю приймати перші непрості зовнішньополітичні рішення для Польщі. Йому судилося стати генератором і бенефіціатором подальших глобалізаційних змін у Європі. Він, практично за Гегелем, «схопив думкою епоху» швидкоплинного світу. «Діяльність К.Скубішевського відкрила історичний розділ в історії нашої країни», зазначав свого часу Голова парламентського клубу політичної партії Демократична Унія, шеф сеймової Комісії із зовнішньополітичних питань Броніслав Геремек, у майбутньому очільник зовнішньополітичного відомства [35, арк. 113].

Кшиштоф Скубішевський із чистого аркушу визначив стратегію і тактику ведення зовнішньої політики своєї держави, бо всупереч тому, що говорилося про дипломатичні ініціативи в комуністичні часи, найточніше означення дипломатії

Польської Народної Республіки – це інституція для підтримки ініціатив Радянського Союзу. Як рівень самостійності, так і суверенність дипломатичних представництв були, на думку Москви, такими незначними, що скоріше деморалізували, ніж виховували закордонну службу. А передусім позбавляли польську владу будь-якої свободи у формуванні концепцій та побудові стратегії закордонної політики. А ще був повний занепад стосунків не лише дипломатичних, а й навіть консульських із сусідніми країнами. Відсутність прикордонних переходів і неможливість будь-яких контактів із численними польськими громадами на сході – це лише один із прикладів [216].

В такій ситуації треба було виявляти себе не тільки дипломатом, а трохи романтиком. Кшиштоф Скубішевський, власне, таким і був. Він не намагався робити дипломатичну кар'єру, а зарекомендував себе висококласним, світового масштабу фахівцем із міжнародного права. Вочевидь, точне знання предмету допомагало йому зрозуміти те, що звичайному дипломатові усвідомити іноді досить важко: в історії трапляються дні, коли важлива ініціатива, а не директива [226].

Спростовуючи звинувачення в тому, що польська посткомуністична закордонна політика займається лише розвалом усього, що залишилося від колишньої системи міжнародних відносин, К.Скубішевський в інтерв'ю колишній комуністичній Варшавській газеті в 1991 році підкреслював, що його метою було «не розвалити усе, а зробити нову концепцію закордонної політики – політики, яка б віддзеркалювала набуту Польщею незалежність» [376].

Вже під час свого першого виступу на 44 сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 25 вересня 1989 року в Нью-Йорку К. Скубішевський з упевненістю заявив про геостратегічно прозахідну реорієнтацію польської закордонної політики, яка творитиметься на засадах «зовнішньої суверенності та внутрішньої незалежності» [376].

«Якщо Польща буде незалежною і демократичною країною, її геополітичне і геостратегічне значення може і повинно бути цінним внеском у збереження миру та зміцнення свободи», – підкреслював у Нью-Йорку К. Скубішевський за

декілька тижнів до падіння берлінської стіни та демократичних перетворень у Празі та Будапешті [376].

«Ще недавно ідеологічний фактор і в міжнародних відносинах, і, тим більше, у стосунках між окремими країнами, відігравав першочергову роль. На теперішній час роль ідеології помітно обмежилася і польський уряд вітає таку зміну. Ми будемо прагнути до повного усунення ідеології в міжнародних відносинах, що не означає повного ігнорування міжнародної моралі. Ідеологія і мораль – це два різні поняття. Моральність і повага людської гідності продовжують для нас залишатися найвищою цінністю», резюмував очільник польського МЗС [376].

Ці пророчі слова К. Скубішевського повністю актуальні тим цінностям, якими потрібно керуватися кожній країні при визначенні основних напрямків ведення зовнішньої політики.

Незважаючи на те, що кероване ним відомство боролось з браком коштів і нестачею компетентних кадрів, здатних вести суверенну діяльність, саме в царині міжнародних справ урядова команда Т. Мазовецького могла похвалитися своїми конкретними успіхами.

Щоправда, не бракувало і критичних шпильок в бік К. Скубішевського. Як міністр, він завжди підкреслював свою незалежність, незважаючи на існування тоді ще Радянського Союзу. Хоча на той час і не було ніяких нормативних актів, які б забороняли функціонування компартії в органах виконавчої влади, але після тотального 45-річного керування країною за його каденції в зовнішньополітичному відомстві, ця політична сила різко обмежила свою діяльність.

К. Скубішевський був міністром, який досконало орієнтувався в житті західноєвропейської спільноти, а його виховання, манери і знання справжніх європейських традицій, виплечаних ще з родинного дому, допомагали впевнено рухатися вперед лабіринтами міжнародної політики. На той час він був своєрідною яскравою візитівкою свого сорокамільйонного народу.

Своїм відомством він керував класично. Його консервативний стиль управління підкреслювався виключно геополітичними імперативами і не завжди відповідав новим викликам часу. Після двох років на посаді міністра закордонних справ, коментуючи свій черговий візит до Брюсселя, збуджено заявляв, що «він – дипломат – мусить займатися проблемами телятини і баранини» [376]. К. Скубішевський тоді ще не міг збагнути, що невдовзі подібними питаннями займатимуться всі його колеги по цеху, торуючи шлях Польщі до ринкової економіки, а відтак, до повнокровного членства в Європейському Союзі.

Зважаючи на те, що в Польщі не залишилося сусідів, які існували до 1989 року, а карта регіону зазнала суттєвих змін, одним із найважливіших завдань стало встановлення дипломатичних відносин із більшістю держав регіону. Особливістю діяльності К.Скубішевського стала формула «відновлення» дипломатичних відносин, чим здійснювалося засудження пакту Молотова-Рібентропа.

Загалом, міністр віддавав перевагу чотирьом пріоритетним напрямкам ведення зовнішньої політики своєї країни:

- Вишеградська група;
- вісь Польща-Німеччина-Франція (прем'єр-міністр Ганна Сухоцька у 1993 році, підсумовуючи діяльність свого уряду в царині закордонної політики, навіть пропонувала піднесення цього співробітництва на рівень керівників урядів);
- польсько-українське співробітництво, позаяк, безпека та суверенітет України, є історичним чинником безпеки та суверенітету Польщі;
- польсько-американське співробітництво [35, арк. 89].

Окремо слід відзначити концепцію так званої двовекторності східної політики. Формально вона ніколи не була описана.

«Стосунки з Радянським Союзом і Німеччиною залишаються основним напрямком стратегії нашої держави», – наголошував К.Скубішевський у своєму виступі в польському Сеймі 26 квітня 1990 року, додавши, що вони «повинні бути дружніми й відбивати дух сучасності» [35, арк. 89].

У відповідь на політичні негаразди в СРСР на початку 1990 року, Польща почала наголошувати на тому, що в її наміри входить не лише продовження контактів з центральними інститутами влади в Радянському Союзі, а й встановлення прямих зв'язків із його республіками.

Чимало хто закидав К.Скубішевському надмірну обережність і нерішучість. Доволі гострій критиці піддавалася його виключно прозахідна орієнтація. Як зауважила польська газета «Жиче Варшави» від 14-15 серпня 1993 року, опозиція атакувала міністра і щодо недостатньо сильного намагання приєднання Польщі до західного союзу [35, арк. 111]. І все ж, більшість критиків вважала, що Польща втрачає самостійність у зовнішній політиці, не враховує своїх інтересів, сліпо йде у фарватері західних держав. Яскравими прикладами цього були заяви Президента Леха Валенси про підтримку М. С. Горбачова та його оновленого Союзу, а також парафування нового польсько-радянського договору. Вважалося, що все чинилося або за прямою вказівкою, або на угоду США та країнам Економічного Європейського Союзу (у майбутньому ЄС) [28, арк. 25]. Однак це швидше прояв неісторичного мислення, яке не бере до уваги тодішні реалії. Бо з реалій сучасності можна без сумніву визнати, що деякі починання тієї команди були відважними і мали революційний характер.

Вже з травня 1990 року, усвідомлюючи глибину процесів розпаду, які відбувалися в СРСР, К.Скубішевський намагався, підтримуючи по можливості якнайкращі стосунки з Кремлем, нав'язати і частково сформувати контакти з сусідами: Литвою, Україною, Білоруссю та Російською Федерацією. Плідні двосторонні стосунки з останньою були пріоритетними в дусі концепції його східної політики, згідно якої Польща повинна будувати добрі відносини передусім з Росією, оскільки від того залежить її значення в очах Заходу [37, арк. 97]. У випадку Литви (після перемоги на виборах «Саюдіса» та проголошення в березні 1990-го незалежності) це було менше, ніж очікувалося у Вільнюсі, де хотіли повного офіційного й дипломатичного визнання. Але у випадку решти країн крок Польщі виглядав майже революційно. Перший візит міністра К.Скубішевського до Москви, Києва і Мінська восени 1990-го мав на

меті підписання декларації про добросусідство. По-суті, ці документи були цілком банальними. Однак вони підкреслювали статус міжнародного суб'єкта кожної з республік. І, зрозуміло, викликали глибоке незадоволення радянської компартії. Глибоке настільки, що тогочасна влада Білорусі підписати декларацію не наважилася. Це вдалося лише в Москві і в Києві [216].

Незважаючи на досить численні дипломатичні контакти між МЗС УРСР та Генеральним консульством Республіки Польща у Києві, тільки прийняття Верховною радою УРСР 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України уможливило зустріч міністрів закордонних справ обох республік 27 вересня 1990 року в штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. На ній дійшлося згоди, що в новій політичній ситуації є всі умови для закладення підвалин прямих двосторонніх зв'язків між двома країнами, не лише як між економічними і територіальними одиницями, а й як рівноправними європейськими державами з багатою культурою і великою історією [32, арк. 41].

Прийняття Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року дало якісно новий відлік, а відтак, рівень повноцінних двосторонніх дипломатичних відносин, власне, одразу після офіційного визнання Польщею незалежності свого східного сусіда. З цього часу почали відбуватися інтенсивні діалоги К.Скубішевського з українською владою з актуальних питань розвитку двостороннього співробітництва та міжнародних проблем [28, арк. 38-45, 49-52].

Проте ще до офіційного встановлення дипломатичних відносин були здійснені кроки для повноцінного функціонування їх у майбутньому. Так, 8 вересня 1991 р. Анатолій Зленко та Кшиштоф Скубішевський на рівні Міністрів закордонних справ узгодили засади розвитку українсько-польських відносин на основі визнання суверенності обох держав, домовились про встановлення консульських відносин і в перспективі перенесення їх до рівня дипломатичних. За результатами переговорів сторони підписали «Спільне комюніке»¹⁶, в якому було домовлено найближчим часом налагодити дипломатичні відносини. Цього ж дня міністри закордонних справ обох країн підписали також «Консульську

¹⁶ URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_003

конвенцію»¹⁷. Угода складалась із п'яти розділів і 42-х статей. Також в «Спільній заяві»¹⁸, підписаній тоді ж, міністри заявили, що чисельність консульських установ Республіки Польща, які діють на території України, не зменшиться, а заснування дипломатичних представництв України і Республіки Польща на території іншої сторони не впливатиме на домовленості, які стосуються консульських установ.

У ході зустрічі польський уряд запевнив, що після позитивного результату Всеукраїнського референдуму визнає незалежність України.

2 грудня 1991 р., після оголошення результатів референдуму, Польща першою у світі визнала незалежність України [33, арк. 24], а у січні 1992 р. були встановлені дипломатичні стосунки¹⁹.

Спочатку обидві держави вирішили обмінятися спеціальними представниками урядів «з метою практично розпочати процес налагодження добросусідських відносин та всебічного співробітництва двох найбільших посткомуністичних країн в Центральній-Східній європейській регіоні»²⁰. Спеціальним Посланником Уряду України при Уряді Республіки Польща було призначено відомого дисидента і громадського діяча Старака Теодозія Васильовича (12.08.1931 – 01.10.1999 рр.) [27, арк. 2-3]. Початок діяльності офіційного представника України в Польщі відзначався тотальним безгрошів'ям та побутовим дискомфортом. Незважаючи на Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 листопада 1991 року №348-р щодо утримання нововведеної посади [27, арк. 1], Т.Старак місяцями жив на позичені гроші. «Старак став найбільш популярною особою в Варшаві», підкреслював тоді Кшиштоф Скубішевський [27, арк. 57], адже, як єдиний представник України в Польщі, він був у центрі уваги та зацікавлення багатьох закордонних дипломатів, які за дорученням своїх урядів хотіли з'ясувати нюанси стосовно зовнішньої політики новоствореної української держави. «Мене без кінця засипали питаннями: коли

¹⁷ URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_008

¹⁸ URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_179

¹⁹ URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_018/sp:max100

²⁰ URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_018/sp:max100

буде посольство України? Я мав одну відповідь: чекаємо розподілу майна СРСР. Як тільки отримаємо приміщення, буде відкрите посольство. Ми тому не купуємо і не беремо в оренду ніякого будинку, бо нам тут належить своя частка від спільного майна», писав Теодозій Старак з Варшави у пам'ятній записці від 14 квітня 1992 року тодішньому Голові Комісії в закордонних справах України Павличку Д.В. та безпосередньо Міністру закордонних справ України Зленку А.М. «Поступово, однак, усім стало зрозуміло, що поділ майна – це казочка для наївних», там само наголошує Т. Старак. «Імперіалістична Росія не збирається ні з ким нічим ділитися. На мою думку, в МЗС України добре все це розуміли, а мені лише для заспокоєння морочили голову цим поділом», – резюмував тоді він [27, арк. 57].

Незважаючи на тяжкі реалії, Посол Старак, як називали його у дипломатичному корпусі, щоденно, на виключно особистих контактах, шляхетно формував позитивний візерунок молодій Україні на теренах Польщі.

1 лютого 1992 р. він підписав резолюцію про відкриття посольства Республіки Польща в Україні. Першим Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Польща в Україні став відомий прихильник польсько-українського зближення Єжи Козакевич, а 3 жовтня 1992 р. у Польщі в ранзі Надзвичайного і Повноважного Посла України почав працювати Геннадій Йосипович Удовенко (22.06.1931 – 12.02.2013 рр.) – один із найбільш досвідчених дипломатів, колишній представник України в ООН.

Посольство розмістилося в будинку Торгпредства Росії по Алеї Шуха, 7, в якому на досить високих орендних умовах було виділено один поверх для службових цілей, квартиру для Посла і три квартири для інших працівників. Водночас, в Посольстві Росії і Станкоімпорті бралось в оренду ще 5 квартир. «На сьогодні на більшу площу ми не можемо розраховувати, так як Москва в категоричній формі заборонила Торгпредству і Посольству Росії без дозволу відповідних інстанцій передавати країнам – членам СНД на будь яких умовах додаткову площу», вже 20 грудня 1992 року звітував Міністру закордонних справ України Анатолію Зленку Посол Г.Удовенко [27, арк. 124-125].

Забезпечивши відносний тил на Сході, Т. Скубішевський береться за головний зовнішньополітичний вектор – західний.

У цьому контексті загальна схема зовнішньої політики Республіка Польща початку дев'яностих минулого сторіччя (за пріоритетами) виглядала так: 1) Захід; 2) Трикутник Варшава-Будапешт-Прага; 3) Схід [28, арк. 4].

Першочергове значення приділялося налагодженню міцних польсько-німецьких стосунків. Зусилля були спрямовані на обговорення постійної резолюції з питань польсько-німецьких кордонів та підготовки всеосяжної двосторонньої угоди про дружбу та співробітництво.

Обидва питання були узгоджені в ході переговорів, що тривали кілька місяців з 1990 року по 1991 рік. На міжнародному рівні відбулися віхові перемовини стосовно об'єднання двох німецьких держав, в тому числі на них було ухвалено і пакет документів, що відчинив двері до польсько-німецького примирення.

Швидкоплинні зміни в колишньому Радянському Союзі вимагали від К. Скубішевського знайти гнучкий підхід. Після провалу спроби державного перевороту в серпні 1991 року, Варшава змінила свій метод, усвідомивши необхідність визнання незалежності нових держав, що з'являлися на території колишнього Радянського Союзу. Польща почала наполягати на тому, аби майбутні стосунки будувалися у відповідності до європейських стандартів, тобто через формальні договори та угоди. Вона також приділила багато уваги трьом головним питанням у своїх відносинах з Росією: проблемі двосторонньої торгівлі, виводу військ колишньої Радянської Армії з території Польщі, а також підготовці міцного підґрунтя для подальших двосторонніх відносин.

Сперш лише частина зусиль Польщі увінчалася успіхом. Наприкінці 1991 року уряд країни досяг угоди з радянським керівництвом про вивід військ. Цю угоду було ухвалено урядом Росії в середині 1992 року. Останній солдат залишив Польщу в жовтні 1992-го, а увесь військовий персонал був виведений наприкінці 1993 року. Цим актом Польща утвердила себе як повноцінна незалежна держава, позаяк, присутність колишніх радянських (згодом російських)

військ, які тут вважалися окупаційними, була безапеляційним символом колоніальної залежності Польщі [1, 95/1660 від 11.12.1995 р].

Слід окремо зазначити, що ще з середини 1990 року польська дипломатія на чолі з К.Скубішевським ретельно працювала над демонтажем структур-інструментів несuverенності – Організації Варшавського договору і Ради Економічної Взаємодопомоги. Для реалізації цієї мети була створена Вишеградська група – консультативна структура Польщі, Чехословаччини та Угорщини, головною метою якої було поживавлення політично-економічного та культурного співробітництва трьох країн-сусідів (з часу отримання незалежності Словаччиною – чотирьох).

Вишеградський вектор був ключовим елементом зовнішньої політики Кшиштофа Скубішевського. Спільна стратегія та тісна співпраця країн Вишеградської четвірки на шляху інтеграції в європейські та євроатлантичні структури дозволила йому в повній мірі реалізувати ці наміри.

К. Скубішевський у вишеградському векторі, як складової частини центральноєвропейського напрямку, вбачав і балканську складову. Але низька активність польської дипломатії на Балканах пов'язувалася з військовими конфліктами та економічною кризою в країнах регіону. Зовнішньополітична діяльність Польщі в цьому регіоні у переважній більшості випадків була продиктована позицією ЄС.

Для діалогу та презентації своїх можливостей відомство К. Скубішевського було одним із ініціаторів започаткування співпраці Польщі з Німеччиною та Францією. Ця неофіційна організація увійшла в історію під назвою Веймарський трикутник.

Маючи на меті налагодження багатостороннього співробітництва в політичній, соціально-економічній, науковій та культурній сферах, водночас, сприяння на цій основі зміцненню стабільності і безпеки в регіоні в 1991 році, К. Скубішевський привів Польщу до регіонального угруповання країн Центральної та Східної Європи – Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ). «Ініціатива намагається виконувати роль помосту, що інтегрує цілу Європу,

натомість не хоче бути альтернативою ЄС», писала поважна польська газета «Жечпосполіта» 17-18 липня 1993 року в рамках статті про зустріч прем'єр-міністрів та шефів дипломатії дев'яти країн-членів ЦЄІ у Будапешті [34, арк. 162-165].

Для стабільного розвитку регіону, торговельно-економічного співробітництва, здійснення спільних заходів по охороні довкілля, розвитку енергетичних та транспортних мереж, підтримки діяльності демократичних інституцій, сприяння розширенню гуманітарних контактів, Польща у 1992 році стає членом Ради країн Балтійського моря. І це також заслуга команди К.Скубішевського.

Балтійський вектор він спочатку розцінював як невід'ємну частину польської політики щодо пострадянського простору. Польщу поєднували глибокі історичні зв'язки з трьома балтійськими країнами. В міжнародному аспекті відносини були добрі, за винятком напруженості в стосунках із Литвою на тлі історичних суперечок [34, арк. 174-187].

У другій половині 1990-х політика щодо балтійських держав стала більш динамічною і почала приносити обоюдокорисну користь в політичній, військовій, економічній та культурній сферах. З цього часу К. Скубішевський вже остаточно не розглядав ці країни як пострадянські і виокремив балтійську політику в окремий вектор регіональної політики. А після приєднання балтійських держав до НАТО та після спільного з Польщею входження до Європейського Союзу, балтійський вектор взагалі став для наступників К.Скубішевського складовою їхнього бачення центральноєвропейської політики.

Отож, відомством Кшиштофа Скубішевського було повністю переосмислене поняття «східної політики».

Слід відзначити, що серед політичної еліти навіть активно дискутувалася ідея утворення нової центральноєвропейської регіональної структури співробітництва. Серед можливих учасників називалися Україна, Білорусь, Литва [29, арк. 47].

Загалом, часткова переоцінка пріоритетів зовнішньої політики Польщі була викликана втратою надії на швидкий вступ до ЄС і НАТО. Зрозумівши, що швидкої інтеграції із Заходом чекати не слід, а розраховувати на економічну допомогу від нього – справа марна, Президент Лех Валенса свого часу навіть пропонував утворити нові регіональні угруповування на кшталт «НАТО-біс» і «ЄС-біс» [29, арк. 48, 68]. «Обидва «біси» належали до тактики», зазначала газета «Жечпосполіта» у 1995 році у великій статті під заголовком «Що далі» уже на той час колишнього міністра закордонних справ Кшиштофа Скубішевського про результати зовнішньої політики Леха Валенси. «Цю різницю добре ілюструє ставлення Л. Валенси до українського проекту «зони стабільності і безпеки» в Центральній і Східній Європі. У розмові з Президентом України Л. Кравчуком в 1993 році Л.Валенса проект відкинув. Це був недопрацьований, антиросійський проект. Здійснюючи реалізацію таких планів, ми полегшили б завдання тим політикам, які хотіли наш регіон залишити наодинці з собою», – резюмував К.Скубішевський у зазначеній статті [1, 95/1745 від 22.12.1995 р.].

А ще східний вектор поступово набирив обертів під тиском з боку національних підприємницьких структур, які відчували катастрофічні наслідки для польської економіки, викликані розривом торгово-економічних зв'язків із країнами колишнього СРСР і товарною експансією зі Заходу.

Не слід забувати і про фактор історичного сентименту, який мав досить міцний вплив на формування орієнтирів зовнішньої політики Польщі. Це і визнання «зобов'язань» перед східною діаспорою, і традиційна тяга до культурного та етнічного поєднання зі «східними територіями» [29, арк. 46].

У контексті пошуку Польщею свого місця в регіоні, цікавою є стаття З. Найдера «Обличчям до України», опублікована в газеті «Жечпосполіта» від 23 січня 1997 року. В ній ідеться про те, що Кшиштоф Скубішевський за своєї каденції докладав усіх зусиль, щоб до так званого регіонального угруповання п'яти країн – Пентагонале (Австрія, Чехія, Югославія, Угорщина та Італія) була прийнята Польща, змінивши цю групу на Гексагонале, що, зрештою, так і не мало для Польщі будь-якого важливого значення [3, арк. 24].

Стратегічно конструктивні стосунки між польською та американською дипломатією також, без сумніву, слугували ефективності ведення зовнішньої політики К.Скубішевського в регіоні.

Варто підкреслити, що європейська та євроатлантична інтеграція Польщі розпочалася за каденції К.Скубішевського, який ще в 1992 році 21 березня в Сеймі та 25 червня в Сенаті зробив акценти на національних інтересах і нових можливостях, відтак, невідворотності прозахідного інтеграційного вектора у польській зовнішній політиці [354].

Друкуючи замітки колишнього посла Польщі у Вашингтоні К. Дзевановського, «Жечпосполіта» від 6 листопада 1993 року зазначає, що політика К. Скубішевського мала чотири головні засади. По-перше, Польща повинна шукати безпеку там, де її справді можна знайти, тобто на Заході. По-друге, для забезпечення свого місця в західних оборонних структурах треба домогтися, щоб Польщу визнали там партнером, а не прохачем. По-третє, шанси на отримання статусу вірогідного партнера в очах багатої і безпечної Європи могла мати тільки Польща стабільна, демократична, реалізуюча справжній економічний прогрес. І по-четверте, партнером розвиненої частини Європи може бути тільки Польща, яка утримує добрі стосунки з сусідами [34, арк. 174-187].

Враховуючи викладене, однак, побутує припущення, що стосунки із східними сусідами, серед яких і Україна, не були самостійним об'єктом К.Скубішевського, а тільки елементом його західної політики [28, арк. 15].

З вищезазначеного стає зрозуміло, що вся діяльність відомства Кшиштофа Скубішевського з перших кроків спрямована на захист незалежності і підтвердження кордонів, а також підписання міжнародних договорів, найсуттєвіших для легітимізації існування в контексті національних інтересів польської держави.

З 12 вересня 1989 року, відколи К. Скубішевський обійняв посаду міністра закордонних справ РП у першому некомуністичному уряді Т.Мазовецького, польська закордонна політика за чотири роки зберігала надпартійний характер. Усі чергові уряди, в яких працював К. Скубішевський аж до відставки 25 жовтня

1993 року, а саме уряди Яна Белецького, Яна Ольшевського, Вальдемара Павляка і Ганни Сухоцької, дотримувались її засад: знищення імперської залежності, повернення до традиційних зв'язків із Християнським Заходом та добрі стосунки з сусідами [35, арк. 89].²¹

І хоча за відсутність чітко визначеної концепції східної політики Кшиштоф Скубішевський був об'єктом критики з боку багатьох польських політиків різних напрямків [30, арк. 114-118; 29, арк. 89], його наступник Анджей Олеховський пообіцяв своєму поважному попереднику без суттєвих змін продовжувати зовнішньополітичний курс [30, арк. 133], якого, зрештою, дотримувалися практично усі без винятку наступні керманичі польської новітньої дипломатії.

Анджей Маріан Олеховський (нар. 09.09.1947 р.) – відомий польський політик, економіст, дипломат, а ще беззаперечний авторитет у світових бізнесових колах²².

Анджей Олеховський надзвичайно багатогранна особистість. В молоді роки працював художнім керівником гурту «Три корони» і навіть був ведучим музичних ефірів третьої програми Польського Радіо.

Та незважаючи на творчу натуру, він здобув добротну економічну освіту. Закінчив один із найстаріших навчальних закладів Польщі, який, водночас, є одним із найвідоміших економічних університетів Європи – Головну школу планування та статистики (нині Головна Школа економіки) у Варшаві. В 1979 році отримав ступінь доктора економічних наук.²³

У 1973 році почав торувати свій трудовий шлях за кордоном. Працював у секретаріаті Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (UNCTAD) в Женеві. В 1978-1982 роках був завкафедрою аналізу і прогнозування в Науково-дослідному інституті зовнішньої торгівлі. У 1982-1984 знову перейшов до штату UNCTAD, а в 1985-1987 роках свою трудову діяльність продовжив у центральному офісі Світового банку. Під час роботи в міжнародних інституціях

²¹ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кшиштоф_Скубішевський

²² URL: <http://www.olechowski.pl/>

²³ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Olechowski

співпрацював з оперативною розвідкою (Першим Департаментом Міністерства внутрішніх справ Польщі)²⁴.

У 1987 році повернувся до Польщі та став директором департаменту в Міністерстві зовнішніх економічних зв'язків²⁵.

У 1989 році Олеховський як фахівець з питань економіки та соціальної політики брав участь у «круглому столі» від уряду²⁶.

У 1989-1991 працював першим заступником голови Національного банку, а з 1991 по 1992 рік обіймав посаду державного секретаря в Міністерстві зовнішніх економічних зв'язків²⁷.

За глибоким переконанням польської еліти, Анджей Олеховський на початку дев'яностих років минулого століття був надзвичайно фаховою кандидатурою для виконання функцій міністра, оскільки мав значний міжнародний та експертний досвід. Тому, беззаперечно, за підтримки Президента Леха Валенси, 28 лютого 1992 року був призначений на посаду міністра фінансів в уряді Яна Ольшевського. А вже 7 травня цього ж року втратив портфель міністра, бо 5 червня 1992 року Сейм висловив вотум недовіри усьому Кабінетові міністрів²⁸.

Згодом А. Олеховський очолив безпартійний Блок підтримки реформ і був кандидатом на пост прем'єр-міністра від цього політичного угруповання. Однак, у 1993 році особисто не брав участі у парламентських виборах, після чого його блок опинився в опозиції до коаліції Союзу демократичної лівиці (SLD) та Селянської партії (PSL)²⁹.

Та все ж одразу після скандальних викриттів у червні 1992 року, мовляв, А.Олеховський працював на радянську розвідку, президент Лех Валенса за своєю квотою згідно Малої Конституції 1992 року, призначив його міністром

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

закордонних справ, де він пропрацював з 1993 по 1995 рік в уряді Вальдемара Павляка³⁰.

На посаді очільника польського МЗС він виявив себе переконаним євроінтегратором, а на початку 90-х був одним із основних перемовників на переговорах щодо асоціації Польщі з Європейським Союзом. А.Олеховський завжди вирізнявся еластичною позицією в питанні можливої черговості вступу нових країн до ЄС і вважав, що Європейський Союз прийматиме рішення про членство по відношенню до групи країн, натомість детальні переговори матимуть індивідуалізований характер [39, арк. 9].

«Польська економіка була в жахливому стані. І все ж Польща стояла перед доленосним вибором: відмова від участі у Раді економічної взаємодопомоги, яка об'єднувала економіки соціалістичних країн Східної Європи, і перехід на капіталістичний шлях розвитку з нуля. Ми були орієнтовані на реформи і хотіли змін в країні. Слід зазначити, що, якщо ви не бажаєте змін у державі, оскільки хочете зберегти свою владу, то такий крок – величезний ризик», резюмує політик³¹. Відтак, Угода про асоціацію Польщі з Євросоюзом була підписана наприкінці 1991 року.

Як писала тоді газета «Жице Варшави», Анджей Олеховський зізнавався, що після останнього путчу в Москві поляки мають великі побоювання щодо своєї безпеки, тож вважав НАТО єдиною ефективною інституцією міжнародної безпеки. Водночас наголошував, що «польська сторона «із занепокоєнням відзначає, що американці двозначно підходять до проблеми безпеки і мають тенденцію до концентрації уваги на внутрішніх справах» [37, арк. 33].

Щодо України. У великому інтерв'ю, надрукованому в газеті «Жечпосполіта» від 17 листопада 1993 року, А.Олеховський оцінював двосторонні відносини як добрі і прагнув надати їм більшого динамізму, зокрема, у банківській галузі, комунікації та нафтовій промисловості. Загалом, міністр усю свою каденцію дотримувався пріоритетності у покращенні двостороннього

³⁰ Ibidem.

³¹ URL: <http://www.redkollegia.com/?p=1982>

торговельно-економічного співробітництва з Україною [41, с. 1]. Він підкреслював, що «Польща є країною, яка підтримує з Україною найвищі контакти і в яких є дуже зацікавленою». Ця тематика для А.Олеховського близька, адже ще раніше він був членом Консультаційного комітету при Президентах України та Польщі [37, арк. 48].

Анджей Олеховський регулярно зазначав, що Польща намагатиметься робити все для того, щоб Україна і Беларусь брали участь у всіх ініціативах, чи то загальноєвропейських, чи світових, які пов'язані з питаннями безпеки, як, наприклад, ініціативи «партнерство для миру» або й навіть «повнокровне» членство у Вишеградській групі [37, арк. 48].

Слід підкреслити, він завжди активно наголошував про необхідність забезпечення національної безпеки України в контексті ядерного роззброєння, закликаючи основних світових лідерів, особливо США, неухильно дотримуватися своїх геополітичних домовленостей [41, с. 2].

А ще варто зазначити, що Анджей Олеховський був прихильником ініціативи Президента України Леоніда Кравчука з питань регіональної безпеки, а саме укладання Європейського пакту стабільності, особливо в частині «непорушності кордонів через консолідацію», проблемних питань національних меншин. Так, А. Олеховський регулярно наголошував на необхідності проведення спільних українсько-польських консультацій щодо ініціативи Л. Кравчука. Більше того, він переконливо радив Президенту Л. Валенсі розробити активну польсько-українську ініціативу щодо безпеки в регіоні. Це докорінно вирізняло його від позиції попередника К. Скубішевського, який негативно ставився до ініціативи Л. Кравчука, був проти регіональної системи безпеки, а виступав виключно за загальноєвропейську безпеку [41, № 94/719-ф. С. 2].

Заступник голови сеймової Комісії закордонних справ проф. Л. Пастусяк на шпальтах газети «Штандар млодих» від 7 грудня 1993 року зазначив сім основних недоліків польської дипломатії початку каденції Анджея Олеховського.

По-перше, польській закордонній політиці потрібні нові переоцінки, чого вимагає динаміка змін у сучасному світі. Адже в Європі утворилися нові держави,

новий геополітичний устрій, в якому потрібно знайти своє місце. Важливо, щоб поряд із Веймарським Трикутником, який охоплює Польщу, Німеччину й Францію, утворився Варшавський Трикутник, до складу якого б увійшли Німеччина, Польща і Росія.

По-друге, польській закордонній політиці потрібна комплексна стратегія, яка б інтегрувала політичні й економічні цілі. Дипломатія повинна активніше захищати економічні інтереси держави.

По-третє, на міжнародній арені МЗС повинна говорити одним голосом. Треба усунути дуалізм у керівництві закордонною політикою, що допускається Малою конституцією Польщі.

Вчетверте, треба досягти консенсусу, домогтися громадської підтримки для польської закордонної політики.

Вп'яте, треба нормалізувати законодавство, що стосується Міністерства закордонних справ, пристосувати його до нових міжнародних і внутрішніх умов.

Вшосте, необхідно створити висококваліфіковану дипломатичну службу. Протиставлятися процесам депрофесіоналізації закордонної дипломатичної служби.

І всьоме, необхідно створити сильну наукову, концепційну та аналітичну базу МЗС. Без доброї інтелектуальної бази неможливе ведення суверенної закордонної політики [38, арк. 19-20].

«Польща мусить поводити себе так, як до цього часу, щоб бути і надалі оцінюваною як країна, яку можна виділити: стабільна та стабілізуюча ситуація в Центральній Європі», наголошував А. Олеховський в інтерв'ю польському журналу «Впрост» від 24 липня 1994 року [39, арк. 75].

Загалом вважалося, що Анджей Олеховський став міністром закордонних справ у важкий час: намітилася криза у відносинах Польщі з НАТО та Європейським економічним союзом, в Росії ожили імперські тенденції [30, арк. 130].

Ще варто відзначити, що А. Олеховський за своєї каденції майже ніколи не був задоволеним станом відносин із Російською Федерацією і традиційно

працював над «усуненням недобрих емоцій польсько-російських відносин» [39, арк. 68]. «Не бачимо ніякої суперечності між безпекою і позицією Росії в Європі та нашим членством в європейських структурах. Шукаємо такі способи входження в ці структури, які переконували б Росію, що це не пов'язане із послабленням її позицій... Польща не може ні ізолювати Росію, ні втекти від неї», резюмував А.Олеховський на прес-конференції по закінченню римської сесії НБСЄ у грудні 1993 року в контексті ставлення Росії щодо інтеграції Польщі з європейськими структурами та розширення НАТО на Схід, де амбіції Москви споконвіку зашкалюють. Однак, до самої своєї відставки, незважаючи навіть на одіозні події Росії, а саме на «брудну війну» у Чечні, міністр польського МЗС був за конструктивні економічно вигідні двосторонні відносини і регулярно зазначав, що «ізоляція Росії не лежить в інтересах Республіки Польща» [1, 95/237 від 13.02.1995 р].

27 жовтня 1994 року А.Олеховський подав у відставку з посади міністра закордонних справ, яка була результатом справи «чисті руки», а саме викриття тодішнім міністром юстиції Влодзімежем Цімошевичем списку державних чиновників, які порушили антикорупційний закон [1, 95/03 від 02.01.1995 р]. Мовляв, чимало хто з високих посадових осіб засідає в наглядових радах бізнесових компаній. Анджей Олеховський звинувачувався в тому, що працюючи міністром закордонних справ, водночас був головою наглядової ради Bank Handlowy. Щоправда, відставка не була прийнята [1, 94/07; 95/28; 95/74; 95/98; 95/99; 95/124; 95/141], 13 січня 1995 року його було поновлено, однак посаду міністра закордонних справ А.Олеховський формально обіймав до кінця терміну повноважень уряду Вальдемара Павляка, тобто до початку березня 1995 року³².

Як писала польська газета «Жице Варшави» від 3 лютого 1995 року, перед відставкою з поста міністра закордонних справ, А.Олеховський звинуватив прем'єр-міністра та його кабінет у небажанні зближення Польщі з НАТО. Однак В. Павляк відкинув ці звинувачення і заявив, що метою закордонної політики його уряду є включення Польщі саме в західні структури безпеки [1, 95/190].

³² URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Olechowski

Протиборство різних політичних сил стало причиною того, що Польща на початок 1995 року не мала чіткої доктрини зовнішньої політики. Щоправда, в 1992 році були сформовані основні пріоритети зовнішньої політики, суть яких зводилася до курсу на інтеграцію з європейськими структурами та членство в НАТО. Ці пріоритети підтримували майже всі політичні партії, причому кожна з них декларувала, що саме вона є справжнім прихильником даної політичної лінії [1, 95/218].

З 1994 по 1998 рік Олеховський працював очільником Ради гміни Варшава-Віланов [1, 95/218].

У 2000 році А.Олеховський, взявши участь у президентських виборах як незалежний кандидат, отримав 17, 3 % голосів – це був другий результат у виборчих перегонях (другий тур тоді не відбувся – президент Александр Квасневський переміг у першому)³³.

Ці вибори проходили вже після того, як у Польщі з 1999 року почав діяти закон про люстрацію. За новим законом всі кандидати на виборах будь-якого рівня передусім повинні були надати спеціальне люстраційне свідчення, тобто зобов'язані повідомити про свою співпрацю з комуністичними спецслужбами (якщо таке було). Причому таке таємне співробітництво злочином не вважається – просто до відома виборців, аби знали, за кого голосують. А матимуть покарання лише ті, хто збреше у цих свідченнях.

Так от, Анджей Олеховський у 2000 році вже не став прикидатися невинно обмовленим, а чесно зізнався у своєму люстраційному свідченні, що при комуністах був таємним агентом зовнішньої розвідки Польщі³⁴.

До цього визнання три мільйони поляків поставилися досить спокійно і вважали А.Олеховського достойним кандидатом на пост президента країни, проголосувавши на виборах 2000 року за нього.

Щоправда, до агентів зовнішньої розвідки Польської народної республіки у сучасній Польщі ставляться набагато поблажливіше, ніж до «стукачів» Служби

³³ URL: <http://www.redkollegia.com/?p=1982>

³⁴ URL: <http://www.litmir.net/br/?b=196425&p=242>

безпеки, які доносили на діячів демократичної опозиції. Тим паче, більшість розуміє, що таємне співробітництво з розвідкою було неминучою платою для тих, кого в попередні роки відпускали у тривале відрядження до будь-якої капіталістичної країни. А щоб отримати дозвіл від компетентних органів на таку «чудову» поїздку – дехто був готовий тоді, образно висловлюючись, хоч душу продати, а не тільки підписати згоду про співпрацю зі спецслужбами.

Слід зазначити, що А.Олеховський тоді не був лише «формальним агентом» для вигляду – він був справжнісіньким таємним агентом зовнішньої розвідки, причому багато років (за архівними документами, А.Олеховський працював на польську зовнішню розвідку з 1972 року). Інакше його б просто не випускали тоді за кордон, тим паче, він ніколи б не очолив потім польський МЗС.

Беручи участь у різних політичних проектах, будучи політиком помірковано правої орієнтації, А.Олеховський завжди намагається довести, що відсутність будь-якої партії за його спиною – це перевага, а не недолік: «Я не відповідаю за жодну політичну партію. Я не відповідаю ні за які групи, які могли б фінансувати мою кампанію, а потім очікувати якихось дивідендів. За нашою Конституцією, депутат парламенту і будь хто з обраних на виборах чиновників відповідають за суспільство в цілому», – регулярно підкреслює він³⁵.

Анджей Олеховський постійно входить до керівного складу чималої низки міжнародних громадських організацій, зокрема, Міжнародного центру з розвитку демократії, Інституту східних досліджень, Фондації імені Стефана Баторія та багатьох інших, є автором численних публікацій з економіки та зовнішньої політики, читає лекції у вищих навчальних закладах Польщі і закордоном³⁶.

А ще, як вже зазначено, традиційно поєднував заняття політикою і бізнесом. Посідав керівні посади в наглядових радах різних структур Державного казначейства і приватних компаній, був акціонером Банку економічних ініціатив, співпрацював з Business Centre Club. 3 червня 2012 року в черговий раз зайняв крісло голови наглядової ради Bank Handlowy (раніше вже головував на цій

³⁵ URL: http://www.bbc.co.uk/russian/1008_5.shtml

³⁶ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Olechowski

посаді у 1991-1996 роках та в 1998-2000 роках)³⁷. Регулярно обіймав різні посади в дорадчих комітетах іноземних компаній. А. Олеховський і нині входить в керівництво багатьох міжнародних корпорацій, у яких є свої філії в Польщі. Серед них й такі фінансові гіганти, як «Гольдман Закс» і «Сіті-банк»³⁸.

Польські аналітики завжди дивувалися тому, що західні компанії охоче беруть на високі керівні пости колишніх викритих агентів комуністичних спецслужб. Пояснюють це тим, що польська розвідка в «совецькі» часи насправді підпорядковувалася відповідному відділу зовнішньої розвідки КДБ. Отже, Анджей Олеховський у кінцевому рахунку працював на радянську розвідку і числився в картотеці її агентури. Цілком можливо, що А.Олеховський після 1991 року працював і на зовнішню розвідку Росії – поки керівництво польської служби безпеки знаходилося під патронатом московського клану КДБ, тобто до 2000 року. Цей клан і досі зберігає сильні позиції в Польщі – тому А.Олеховського, швидше за все, тримають у цих західних корпораціях саме як знаного і впливового представника чекістського клану, а не заради його видатних фінансових здібностей. Враховуючи викладене, можна зробити висновок: за подальшу кар'єру таких, як А.Олеховський, можна не хвилюватися³⁹.

Отже, дійсно, Анджей Олеховський людина в світі поважна і в польській політиці авторитетна, як мовиться, справжній технократ. Бо ж успішно працював у декількох посткомуністичних урядах, і, зарекомендувавши себе авторитетним економістом, залишається затребуваним фахівцем, до сьогодні входить до владного олімпу в різних міжнародних бізнес-корпораціях та громадських інституціях.

У зв'язку з урядовою кризою, 1 березня 1995 року абсолютною більшістю голосів Сейм РП прийняв так званий конструктивний вотум недовіри урядові В. Павляка і доручив формування нового уряду тодішньому маршалу Сейму, одному з лідерів правлячого Союзу демократичної лівиці Юзефові Олексі. А вже

³⁷ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Olechowski

³⁸ URL: http://seomonsta.ru/wathoe4/Анджей_Олеховский

³⁹ URL: <http://www.rulit.net/books/istoki-nashego-demokraticheskogo-rezhima-read-154347-433.html>

3 березня Ю. Олекси погодив із президентом Л.Валенсою усі кандидатури на міністрів нового уряду [1, 95/327].

Слід зазначити, що в контексті проблеми «східної політики», у певних польських політичних колах існувала думка, що міністр закордонних справ Польщі А.Олеховський був принесений у «жертву» прихильниками проросійського зовнішньополітичного курсу за його однозначну прозахідну позицію, намагання прискорити вступ Польщі до НАТО [1, 95/443, арк. 1].

Наступником Анджея Олеховського став Владислав Бартошевський – активний громадський діяч, історик і публіцист, автор понад 40 книг і 1200 досліджень. Для нього завжди є притаманним інтелігентно, без зайвої істерики, але з безапеляційним відчуттям власної правоти, відстоювати свої життєві цінності. Політика для В.Бартошевського ніколи не була брудною справою.

Як писала «Газета виборча», Владислав Бартошевський – один із чотирьох членів уряду (усього під керівництвом Ю. Олекси працював 21 урядовець), хто додав до тексту своєї присяги «І допоможе мені Бог» [1, 95/348].

Дипломатична кар'єра В. Бартошевського почалася тільки після краху комунізму.

3 вересня 1990 року Владислав Бартошевський обіймав посаду Надзвичайного і Повноважного посла Польщі в Австрії, а у березні 1995 року за квотою президента Леха Валенси очолив Міністерство закордонних справ в уряді Ю. Олекси.

В.Бартошевський – автор і один із членів редколегії краківської газети Tygodnik Powszechny, не просто видання вільних людей в невольній країні, але й друкованого органу ліберального, світського католицизму, що виступав за більш активну участь католиків у суспільному житті та розумінні їх проблем сучасності. В часи соціалізму це видання було справжнім феноменом: влада розуміла, що позиція редакції в більшості розходиться з позицією Костела, терпіла його, так і не побачивши, що Tygodnik Powszechny пояснював, що таке свобода духу молодим людям – майбутнім активістам «Солідарності»⁴⁰.

⁴⁰ URL: http://old.russ.ru/politics/kontur/20010206_port.html

Новий міністр закордонних справ РП В.Бартошевський у своїх перших інтерв'ю, говорячи про стратегічний намір Польщі щодо вступу до НАТО і європейських структур, на думку багатьох, в догоду Вашингтону намагався робити однозначні реверанси в бік Росії, підкреслюючи гаряче бажання Польщі співпрацювати з Росією, як у плані європейської безпеки, так і в плані розширення та активізації двосторонніх відносин. «Проросійський настрій» нового міністра яскраво проявився, коли в одному інтерв'ю він піддав гострій критиці польські ЗМІ, які ніби-то нагнітали обстановку, висвітлюючи захоплення російською міліцією приміщення католицького костюлу в Москві. На його думку, коли б подібне сталося у Франції чи Англії, преса зберігала б мовчання [1, 95/443, арк. 1].

Представляючи в Сеймі головні напрямки зовнішньої політики, над якими працюватиме його команда, В.Бартошевський підкреслив, що польські пріоритети в діяльності на міжнародній арені від історичного перелому 1989 року залишаються незмінними. До них належать: можливо швидка інтеграція з НАТО і ЄС; добрі, дружні стосунки з усіма сусідами; активна участь у регіональному співробітництві та інтенсивний економічний розвиток. Ці пріоритети є однаково важливими та взаємно пов'язаними, – зазначав В. Бартошевський - бо відчутний поступ в одному з цих напрямків не є можливим без поступу в інших.

Виступаючи на зустрічі з дипломатичним корпусом у Варшаві і зазначаючи про східну політику та стосунки із сусідами, В.Бартошевський підкреслював: «Наша історія, на жаль, не вільна від конфліктів з сусідами протягом останніх п'яти років договорів про добросусідство зі всіма державами-сусідами Польщі...» «Говорячи про східний напрямок польської закордонної політики, хотів би підкреслити, що абсолютно безпідставними є думки про те, що Польща свідомо «негативно» налаштована щодо своїх сусідів. Скоріше навпаки: ми терпляче й послідовно будуємо і будуватимемо добросусідські відносини з Росією, Україною, Білоруссю та іншими країнами Європи, Середньої Азії і Закавказзя. У відносинах з Росією хочемо, щоб услід за динамічним розвитком економічного співробітництва і між- людських контактів наступило поліпшення політичних

відносин. Із задоволенням відзначаємо, що такого плану добросусідське співробітництво і діалог стають реальністю у наших стосунках з іншими державами, які знаходяться на схід від Польщі», резюмував В.Бартошевський. «Ми хочемо переконати наших східних сусідів в атмосфері партнерської доброзичливості і довіри, що поступова участь Польщі в процесах і структурах європейської і євроатлантичної інтеграції буде корисною також для регіонального співробітництва і стабілізації, принесе користь і їм. Це не буде новим поділом Європи, а подоланням старого поділу, в тіні якого ми продовжуємо жити», додав міністр [1, 95/443, арк. 1].

Як писала польська газета «Жечпосполіта» від 25 травня 1995 року, В.Бартошевський наголошував, що не існує розбіжностей між волею Польщі інтегруватися із Заходом та побудовою дружніх відносин із країнами, що знаходяться на схід від польських кордонів. «РП не буде проводити двох окремих політик – східної та західної», цитувала «Жечпосполіта» В.Бартошевського. Діалог із Росією, підкреслювало видання, Польща хоче трактувати в партнерський спосіб, який має в своїй основі добру волю обох сторін, без уникнення обговорення складних проблем.

На його думку, участь Польщі в євроатлантичних структурах принесе користь також і польським східним сусідам. Він підкреслював, що Польща особливо занепокоєна політичною нестабільністю та довготривалою кризою, що мають місце на схід від кордонів РП. Незгода Росії щодо планів розширення НАТО викликає, як наголошував міністр, побоювання перед можливим поверненням до політики поділу впливів. Газета підкреслювала, що Польща хотіла б отримати членство в ЄС до 2000 року, разом з цим очікує, що після вступу отримає достатньо довгий перехідний період для повного пристосування до існуючих вимог ЄС [1, 95/696].

«Польща досягнула вже відповідного рівня стабільності своїх політичних інститутів. Реформи в Польщі супроводжує консенсус політичних сил», акцентував В.Бартошевський. На думку міністра, найкращим для Польщі варіантом інтеграції з Європейським Союзом був би той, котрий передбачав би

«швидке членство і довгий термін пристосування». Таке рішення з успіхом застосовувалося по відношенню до Греції, Іспанії, Португалії [1, 95/1417]. «Польща має всі умови, щоб очікувати такого ж ставлення», заявляв В. Бартошевський [1, 95/1322].

До речі, він регулярно підкреслював, що 2000 рік як термін прийому Польщі до ЄС є реальним терміном. Коли йшлося про вступ Польщі до НАТО, то на його думку «реальною гіпотезою» залишався 1998 рік, незважаючи на тогочасні погрози Москви та неоднозначні антиінтеграційні заяви президента РФ Бориса Єльцина [1, 95/1183].

У вищезгаданому сеймовому експозе, яке, до речі, було вже затверджене урядом Польщі, а відтак не викликало аж такої гострої полеміки в польському парламенті [1, 95/696], В.Бартошевський підкреслив свої плани на особливий характер відносин із Ватиканом, висловлюючи переконання, що ратифікація конкордату – угоди з Апостольською столицею - узгоджуватиметься з польськими державними інтересами. Міністр звернув увагу на те, що співробітництво між Польщею та США відбуватиметься «в щоразу більшій мірі» на умовах «справді союзницьких»; він також високо оцінив підтримку Німеччини інтеграційним намаганням та співробітництву РП у рамках Веймарського трикутника з Німеччиною та Францією. В.Бартошевський характеризував цю особливу форму співробітництва держав Європейського Союзу з Польщею як символ трьох великих європейських націй [1, 95/1392]. На думку глави польського зовнішньополітичного відомства, субрегіональне співробітництво в Центральній Європі є важливим доповненням інтеграційних процесів [1, 95/696].

Також він надавав великого значення Центральноєвропейській ініціативі. Це регіональне угруповання він називав «тренуванням перед спільною Європою». «Центральноєвропейська ініціатива не є конкуренцією ні для ЄС, ні для ООН, а діє як атракційне угруповання, яке має бути формою кращої співпраці і взаємного пізнавання себе – а це добра вправа на шляху до життя в більших спільнотах», традиційно підкреслював керівник польської дипломатії В.Бартошевський [1, арк. 25].

Міністр, незважаючи на сконцентрованість польської зовнішньої політики в Європі, не втрачав із поля зору держави Азії, Африки та Латинської Америки, особливо країни Тихоокеанського регіону, що динамічно розвивалися [1, 95/696].

Владислав Бартошевський також досить активно виступав за конструктивні відносини з країнами Балтики. Так, на сесії Ради держав Балтійського моря на рівні міністрів закордонних справ, що проходила у Гданську 18-19 травня 1995 року, він висловив три головних завдання Ради:

- створення умов для політичної стабілізації в регіоні і Європі в цілому;
- зміцнення демократії і свободи, а також регіональної солідарності;
- поширення співробітництва між країнами Балтійського регіону в галузі економіки, науки, культури, охорони навколишнього середовища [1, 95/676].

До речі, під час вищезазначеної Сесії відбулася зустріч міністрів закордонних справ Республіки Польща і Російської Федерації, які висловили своє задоволення рівнем відносин між обома країнами [1, 95/676].

Владислав Бартошевський зі своєю командою проводив величезну роботу по відношенню до поляків, які проживають за межами Республіки Польща [1, 95/676]. У цьому контексті слід зазначити, що за його каденції набрали нової якості історично непрості польсько-литовські відносини, особливо у частині національних меншин, що проживають у Литві [1, 95/696].

А от щодо бачення розвитку стосунків РП з Україною, то В. Бартошевський регулярно наголошував, що Польща надає великого значення відносинам із Україною, з якою її єднають не лише історичні зв'язки, а й спільні інтереси [1, 95/696].

Плідними на першу його каденцію можна назвати і польсько-чеські двосторонні відносини. Дві країни об'єднувала спільність прозахідних інтеграційних інтересів з однієї сторони, а з іншої - взаємна підтримка у прагненні конструктивних, економічно вигідних відносин з Росією [1, 95/710].

І все ж МЗС В.Бартошевського було свідоме того, що Польща повинна створити з Україною і балтійськими державами лоббі, яке усвідомлюватиме

західних політиків у зростаючій російській загрозі й домаганні прискорення експансії європейських інституцій на Схід [1, 95/723].

За недовготривалу першу каденцію міністра закордонних справ Польщі В.Бартошевський ще запам'ятався як єдиний іноземний спікер з понадгодинною промовою на спеціальній сесії Бундестагу та Бундесрату з нагоди 50-ї річниці закінчення Другої світової війни у Бонні 28 квітня 1995 р.⁴¹ Гітлерівська окупація наклала сильний відбиток на усе його подальше життя. 18-річним юнаком він потрапив до Освенціма. Йому вдалося вирватися з тієї жахливої пастки, але він завжди був поруч з тими, хто назавжди залишився у газових печах концтабору. В.Бартошевський під час війни рятував євреїв, а у повоєнний період став ініціатором і одним із засновників Ради з допомоги польським євреям. Протягом тривалого часу він завжди намагався здолати ксенофобські настрої, які активно експлуатували комуністичні правителі Польщі. Для них Бартошевський завжди був чужим: солдат Армії Крайової, співробітник її інформаційного бюро, ризикував життям заради кардинально іншої Польщі.

В.Бартошевський не раз звинувачував керівника польського уряду Ю.Олекси в перешкоджанні його роботи. Конкретним виявом цієї перешкоди було, на думку міністра, блокування можливості призначення послів і заступників міністра закордонних справ [1, 95/1361]. І навіть свого часу погрожував відставкою [1, 95/114].

21 листопада 1995 року В.Бартошевський подав у відставку, а вже 22 грудня завершив першу недовготривалу (290 днів [1, 95/1702]) каденцію на посаді міністра закордонних справ РП, у зв'язку з припиненням повноважень президента Леха Валенси [1, 95/1517].

Незважаючи на непрості стосунки, прем'єр Ю.Олекси висловлював жаль із приводу його відставки, а новообраний президент Александр Квасневський навіть заявляв, що переконуватиме В.Бартошевського залишитися на посаді міністра закордонних справ [1, 95/1548]. Водночас і впливові польські політики називали

⁴¹ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Władysław_Bartoszewski

В. Бартошевського «гарантом того, що польська дипломатія представляє польські національні інтереси» [1, 95/1542].

Отже, уся діяльність відомства Кшиштофа Скубішевського з перших кроків була спрямована на захист незалежності і підтвердження кордонів, а також підписання міжнародних договорів, найсуттєвіших для легітимізації існування в контексті національних інтересів польської держави. Його наступник на посаді очільника польського МЗС Анджей Олеховський був одним із основних перемовників на переговорах щодо асоціації Польщі з Європейським Союзом, а євроінтегратор Владислав Бартошевський запам'ятався як один із найбільших натхненників міцних та конструктивних польсько-українських стосунків, а також взаємовигідних двосторонніх польсько-російських відносин.

4.2. Безпековий пріоритет (1995-2000 рр.)

Перед своєю відставкою В.Бартошевський переконливо заявив, що головні напрямки польської міжнародної політики по суті не будуть змінені, незважаючи на результати президентських виборів [1, 95/1423]. Перемогу над Лехом Валенсою здобув лідер Союзу демократичної лівіці Александер Квасневський. У ході виборчої компанії лідери лівіці, а передусім саме А. Квасневський, різко змінили (принаймні на словах) свої зовнішньополітичні концепції і перейшли на позиції противників із запевненням, що закордонна політика Польщі залишається незмінною [1, 95/1548].

Хоча ситуація з польською закордонною політикою в умовах зосередження повноти влади в руках коаліції лівих сил насправді була досить скомплікована. Ще вчора міністерство закордонних справ належало до так званих «президентських відомств», тому залежало від Леха Валенси. Без перебільшення можна стверджувати, що зовнішньополітична доктрина Польщі була опрацьована політиками, які вийшли з табору «Солідарності». А тепер, за дозволом новообраного Президента, закордонну політику перебирає на себе Прем'єр-міністр.

«Газета виборча» від 1 грудня 1995 року надрукувала статтю аналітика Едварда Кшеменя «МЗС Прем'єр-міністра» з підзаголовком «Юзеф Олексі завжди повторював, що закордонна політика – це його «коник», зараз він хоче сісти на нього разом із Александром Квасневським. Що з цього може виникнути» [1, 95/1563].

Після 1989 року Польща мала трьох видатних керівників дипломатії: Кшиштофа Субішевського, Анджея Олеховського, Владислава Бартошевського. Кожен посилював вагу польських змін своїм особистим великим авторитетом. Однак, Ю. Олексі здалося, що він не має далі толерувати міністрів-авторитетів, які самостійно проводять польську закордонну політику і «стають головними по відношенню до інших гілок власті». В інтерв'ю для журналу «Впрост» Прем'єр-міністр сказав: «Я в цій галузі почуваю себе вільно, і в такий важливий для Польщі період часу, в переддень її інтеграції з Європою, маю намір інтенсифікувати свої дії на міжнародній арені». Він додав, що «надзвичайно активним у закордонній політиці буде Александр Квасневський, оскільки знається на цьому» [1, 95/1563]. І все ж, варто зазначити, що на зустрічі з послами, акредитованими у Польщі, Юзеф Олексі запевнив їх про незмінність польської закордонної політики, яка бере початок від історичного повороту 1989 року [1, 95/1542].

Щодо нового керівника МЗС Ю. Олексі зазначив: «Вистачить, щоб він був «досконалим організатором дипломатичних служб і координатором політики між осередками влади» [1, 95/1542].

Отож, наступником Владислава Бартошевського став Даріуш Росаті, авторитетний у світі фахівець у галузі макроекономічної політики, європейської інтеграції, фінансів та міжнародної торгівлі. Хоча, слід зазначити, що серед кандидатів на посаду міністра закордонних справ називався і Броніслав Геремек, керівник Комісії Сейму у закордонних справах [1, 95/1532].

Даріуш Росаті народився 8 серпня 1946 року в Радомі у сім'ї італійця і польки. З 1950 живе у Варшаві⁴².

⁴² URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Dariusz_Rosati

По закінченню середньої школи у 1964 році Росаті вступив на факультет зовнішньої торгівлі в Школі планування і статистики (нині – Варшавська школа економіки). Після закінчення й отримання ступеня магістра в галузі економіки в 1969 році почав працювати асистентом у Варшавській школі економіки. У 1973 році Д. Росаті захистив докторську дисертацію з теорії прийняття рішень, а в 1978 отримав ступінь доктора економічних наук на підставі захисту наукової роботи з прогнозування зовнішньої торгівлі. З 1990 року – професор у зазначеній Школі економіки⁴³.

З 1970 по 1990 рік неодноразово підвищував свою кваліфікацію як у Польщі, так і за кордоном – у Франції, Великобританії і США. В 1978-1979 роках працював у банківській сфері, а саме в міжнародному відділі центрального офісу Citibank в Нью-Йорку (США). Слід відзначити співпрацю Росаті як економічного експерта з багатьма міжнародними організаціями: Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку, Світовим банком, Європейською комісією, Міжнародною організацією праці. У 1986-1987р.р. як професора запрошували викладати в Прінстонському університеті (США). У 1985 році Даріуш Росаті заснував Інститут світової економіки і став його першим директором. У 1988-1991 рр. працював директором Інституту кон'юктур і цін зовнішньої торгівлі. В 1989-1993 роках – партнер консалтингової фірми Ernst&Young Poland⁴⁴.

Великий послужний список інституцій, у тому числі міжнародних, до яких мав і має відношення Даріуш Росаті як авторитет з економіки. У 1991-1995 роках працював у Європейській економічній комісії ООН в Женеві (Швейцарія) на посаді керівника секції країн Центрально-Східної Європи⁴⁵.

Протягом 1987-1990 років Даріуш Росаті регулярно брав участь у засіданнях Комісії з економічної реформи, в 1988-1989 роках входив до команди економічних радників прем'єр-міністра, а у 1994-1997 був членом Ради економічної стратегії при Кабінеті Міністрів Польщі⁴⁶.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ URL: <http://www.rosati.pl/strona.php?id=1>

⁴⁵ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Dariusz_Rosati

⁴⁶ Ibidem.

В цей період можна також виокремити плідну роботу Росаті в Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй.

Даріуш Росаті на посаді міністра закордонних справ Польщі, яку він обіймав з грудня 1995 по жовтень 1997 року, завжди підкреслював, що польський національний інтерес, як і національний інтерес будь-якої демократичної держави, вимагає, аби зовнішня політика була зосереджена на трьох основних стратегічних цілях: національній безпеці для забезпечення цілісності та суверенітету країни, створенні сприятливих умов для цивілізаційного і економічного розвитку країни, а також дружнього міжнародного оточення на принципах демократії та міжнародного права.

Враховуючи викладене, міністр керувався трьома постулатами ведення зовнішньої політики своєї країни. По-перше, повернення Польщі до західного світу через інтеграцію з європейськими та євроатлантичними інститутами; по-друге, створення найкращих можливих відносин із сусідами; і по-третє, регіональне співробітництво в регіоні, підвищення його стабілізації, серед яких зміцнення позиції Польщі⁴⁷.

За каденції Д. Росаті, 6 січня 1997 року в Польщі була створена Група до справ поточної координації дій щодо вступу Польщі до НАТО, головою якої призначено Даріуша Росаті. Вона займалася виробленням стратегії входження Польщі до Альянсу. Ця група створена Комітетом оборони держави, членами якого були практично усі очільники країни. Подібна група під керівництвом Даріуша Росаті створена і на урядовому рівні, де широке коло представників різних міністерств та відомств займалися практичним втіленням виробленої стратегії [3, арк. 22].

Слід відзначити, що вже за два дні, 8 січня 1997 року, Росія прийняла рішення розробити програму дій проти розширення НАТО [3, арк. 22].

В контексті перспективи розширення НАТО через призму позиції Росії, цікавою є стаття Даріуша Росаті в газеті «Трибуна», напередодні самміту НАТО, що проходив у Мадриді 8-9 липня 1997 року. В ній міністр підкреслив значимість

⁴⁷ URL: <https://www.msz.gov.pl/resource/dba1c497-807d-477b-835c-7e7de94ab0b4:JCR>

даного заходу і назвав одним із переломних етапів історії Європи. На думку Д.Росаті, підписання Основного акту НАТО-Росія та створення Ради Євроатлантичного Партнерства відкриють дорогу до якісно нового характеру міжнародних відносин на європейському континенті. Автор зауважував, що повернення до Європи не може означати для Польщі втечу на Захід. НАТО слугувало надійним та ефективним оборонним союзом, а також продовжувало свою місію побудови нової системи європейської безпеки. Водночас, Д. Росаті зауважував, що в Польщі є шанс стати одним із ключових учасників цієї місії і треба це використати, відтак, ініціювати реальне партнерство Альянсу з Росією та Україною, а також підтримувати прагнення інших сусідів [3, арк. 18].

Польський тижневик «Політика» від 26 лютого 1997 року опублікував досить цікаве інтерв'ю Даріуша Росаті на тему розширення НАТО. Зокрема, міністр відзначав, що входження до НАТО є стратегічною метою Польщі, яку вона прагне реалізувати без погіршення відносин з Росією. На його думку, дискусія НАТО-Росія не повинна торкатися питань причин та необхідності процесу розширення НАТО, а насамперед, зосередитися на проблемі місця Росії в новій системі безпеки. Д.Росаті вважав, що ніщо суттєво не зможе перешкодити процесу розширення НАТО, але водночас наголосив на необхідності пам'ятати про різноманітні сценарії, які можуть призупинити цей процес. Відповідаючи на запитання про можливий компроміс між НАТО та Росією за спиною Польщі, Д. Росаті зауважував, що такий сценарій практично виключений, але поки не буде підписаний документ про прийняття Польщі до Альянсу, все може бути, бо це історична гра з досить високою ставкою. На думку Даріуша Росаті, на Сході, як і на Заході, досить активно діяли сили, які виступали проти розширення Альянсу [3, 49/415].

«Липень 1997 року є другою найважливішою датою після 1989 року, адже Захід всупереч позиції Росії практично реалізував ідею розширення європейських та євроатлантичних структур за рахунок держав Центрально-Східної Європи. Навіть об'єднання Німеччини чи розпад Варшавського договору не порівняти з цими подіями», підкреслював Д. Росаті в інтерв'ю на шпальтах газети

«Жечпосполіта» від 5 серпня 1997 року, говорячи про віхові результати мадридського саміту НАТО [3, арк. 106-107].

До речі, стосовно членства в НАТО, він регулярно резюмував, що, хоча Польща протягом 15 років ймовірно повинна виділити на пристосування країни до критеріїв НАТО близько 3 млрд. дол. США, важливим є те, що поляки прямують до НАТО в умовах повної політичної згоди у цьому питанні [3, арк. 18, 63]. Водночас, Даріуш Росаті зазначав, що і вступ Польщі до ЄС, найбільшої країни з числа тих, хто у перспективі однозначно увійде до Європейського Союзу, буде також «дорогим задоволенням». «Інтеграція Польщі до ЄС буде значно дорожчою, ніж Чехії чи Словенії, але Польща увійде до ЄС у першій групі, тому що розширення ЄС без Польщі неможливе», переконував він в інтерв'ю польському тижневику «Впрост» від 28 травня 1997 року [3, 49/1039, арк. 109-110].

Польська газета «Дзеннік права і господаркі» від 26 червня 1997 року писала, що, виступаючи під час засідання сеймової Комісії з питань європейської інтеграції, міністр зазначив, що найважливішим у процесі інтеграції є не дати, а отримання якнайкорисніших умов членства. На його думку, Польщу потрібно б пропагувати в країнах ЄС як сорокамільйонний ринок збуту товарів ЄС, що для цих країн означатиме економічний зріст та нові місця праці [3, 49/1241, арк. 208].

Даріуш Росаті завжди гостро реагував на звинувачення відсутності у його роботі східної політики. Він переконливо підкреслював, що хоча генеральною лінією польської закордонної політики традиційно була і буде інтеграція із західними структурами, не менш актуальним є завдання утримування добрих відносин із східними сусідами. «Так звана «східна політика, як інтегральна частина польської закордонної політики, підпорядкована головній меті. Її завданням є утвердження безпечного і приязного сусідства на Сході в ході процесу входження Польщі до європейських і трансатлантичних структур, а також серйозного зміцнення цих добросусідських відносин на майбутнє», пише Даріуш Росаті в газеті «Жице» від 30 серпня 1997 року [3, арк. 174-175].

До речі, як елемент східної політики можна виокремити співробітництво в регіоні Балтійського моря, яке Д.Росаті вважав однією з найбільш вдалих форм регіональної співпраці в Центрально-Східній Європі [3, арк. 228].

З 1998 по 2004 рік він був членом Ради грошово-кредитної політики І каденції. З 1999 – член Комітету економічних наук Академії наук Польщі, а з 1969 року Польського економічного товариства. У 1998-2001 роках брав участь у наглядовій раді Програми міжнародного обміну (IREX) у Вашингтоні. В 2001-2003 роках член групи економічних радників президента Європейської комісії Романо Проді. До 2006 року Даріуш Росаті працював у складі наглядової ради Варшавської інвестиційної групи. З 2011 року – член Програмної ради Інституту Брейгеля в Брюсселі.

Даріуш Росаті входить до керівного складу Європейської економічної асоціації та Європейської асоціації порівняльних економічних досліджень. Є головою Фонду Балтійського бізнес-форуму. Очолює Раду Фонду футболу Польщі.

У 2004-2009 роках Д. Росаті був учасником Європейського парламенту VI каденції. Обирався депутатом польського Сейму VII каденції.

У 2014 році від політичної партії Громадянська Платформа він виграв вибори до Європейського парламенту і вдруге отримав мандат євродепутата VIII каденції.

Даріуш Росаті активно займається громадською та науковою діяльністю. Викладає у Школі економіки і Школі комерції та права імені Ришарда Лазарського у Варшаві (в 2003-2005 роках був ректором цього навчального закладу). Автор понад 250 наукових робіт, у тому числі п'яти книг та багатьох інших видань польською, англійською, російською та іншими мовами.

У 1989 році Д. Росаті отримав Лицарський хрест та став кавалером Ордену відродження Польщі. Нагороджений срібним хрестом Заслуги (1981 р.), орденами «За заслуги» від різних країн: Франції, Італії, Греції, Литви та України [3, арк. 228].

Цікавим видається особисте бачення закордонних здобутків за каденції Д. Росаті на шпальтах «Жечпосполіта» від 3 листопада 1997 року. Аналізуючи діяльність міністерства закордонних справ в період його керівництва, що не слід писати про відсутність у цей період нових концепцій. Уже колишній міністр закордонних справ наголошував, що його МЗС запропонувало цілий ряд нових ініціатив, серед яких отримання головування в ОБСЄ, встановлення особливих відносин із Литвою, Україною, спільна ініціатива Президентів Польщі, України та Литви стосовно подій в Білорусі, піднесення рангу «Веймарського трикутника» до рівня глав держав та урядів. Також реформування бюро торгових радників та включення торгово-економічних служб до МЗС, нова концепція Інституту Польщі, міжнародний план співробітництва з Калінінградською областю та багато інших ініціатив. Вони знаходяться у різних фазах реалізації і не всі одразу мають шанси на швидкий успіх, наголошував Даріуш Росаті [3, арк. 7].

Загалом, наприкінці своєї каденції політик визначив чотири головні пріоритети польської зовнішньої політики: отримання протягом двох найближчих років членства в НАТО, швидкий початок переговорів про вступ до ЄС, розвиток якнайкращих відносин із сусідами та активну участь у регіональному співробітництві. Оцінюючи українсько-польські відносини, Д.Росаті зазначав, що незалежність демократичної України і її успішний економічний розвиток Польща оцінює як одну з важливих гарантій своєї безпеки та стабільності в Європі [3, 49/912].

Призначення наступником Даріуша Росаті Броніслава Геремека було найкращим рішенням коаліційних переговорів. Відомий польський інтелектуал і дисидент, якого сучасники називають одним із кращих міністрів закордонних справ в історії Польщі.

Колишній міністр закордонних справ, тодішній сенатор Владислав Бартошевський в інтерв'ю, опублікованому у «Газеті виборчій» від 22 жовтня 1997 року, підкреслював, що багаторічна праця у комісії закордонних справ на посаді голови дозволяла Б.Геремеку бути постійно в курсі справ МЗС і польської закордонної політики. В.Бартошевський підкреслював неабияке значення знання

новопризначеного міністра декількох іноземних мов. Відзначав, що Б. Геремек є почесним доктором у багатьох університетах світу. Відтак, В. Бартошевський зазначав, що на той час не було нікого іншого, кого можна, з огляду на рівень кваліфікації, запропоновувати на посаду міністра закордонних справ [3, арк. 131-132].

Спростовуючи твердження, що, мовляв, кандидатура Б. Геремека не задовольняла Костел, В. Бартошевський апелював, що професор Броніслав Геремек є постійним учасником симпозіумів у Ватикані за особистим запрошенням Іоанна Павла II, і це свідчить про його великий авторитет [3, арк. 131-132]. До речі, Броніслав Геремек є одним із розробників Закону про конкордат [3, арк. 7] – договору між Папою Римським, як головою Римо-католицької церкви та католицькою державою Польщею, який регулює правовий стан Римо-католицької церкви в країні⁴⁸.

Уже в 1960-і роки професор Геремек здобув популярність в країні як історик, фахівець з історії середньовіччя. У 1968 році він вийшов із Польської об'єднаної робочої партії в знак протесту проти радянського вторгнення до сусідньої Чехословаччини. В 1980 році Геремек став одним із засновників «Солідарності», через що його не раз заарештовували⁴⁹.

У 1988 році саме Б. Геремек виступив за початок переговорів між польською опозицією і вкрай непопулярними на той час комуністами, завдяки чому зміна влади в країні відбулася мирно⁵⁰.

Броніслав Геремек – засновник демократичного союзу, а потім і Союзу свободи, голова парламентської фракції партії в 1990-1997 рр., був головою парламентського Комітету у закордонних справах у 1989 році. Він обіймав цю посаду до 1997 року. Увесь цей час був прихильником повноправного членства Республіки Польща в ЄС і НАТО. Польща тоді почала будувати міцний фундамент для майбутньої інтеграції до цих організацій. Побільшало прямих зв'язків з такими країнами, як Німеччина, Франція і США. Проблемним у

⁴⁸ URL: <http://www.uk.m.wikipedia.org>

⁴⁹ URL: <http://www.geremek.pl>

⁵⁰ URL: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7504000/7504298.st

відносинах з Німеччиною був кордон по річках Одра і Ниса-Лужицька, який остаточно був визнаний і закріплений 14 листопада 1990 року договором між Республікою Польща і Федеративною Республікою Німеччиною. У 1989-1991 роках Броніслав Геремек обіймав посаду голови парламентської конституційної Комісії, а у 2000-2001 рр. Комісії європейського права.

31 жовтня 1997 року, після виборів у Сейм, Б. Геремек був призначений міністром закордонних справ у щойно сформованому уряді Єжи Бузека. Ставши шефом польської дипломатії, професор був уже відомим міжнародником і мав колосальний авторитет у світі. Навіть тодішній держсекретар США Мадлен Олбрайт називала його «дуже близьким приятелем»⁵¹.

16 вересня 1997 року, до призначення Б. Геремека на посаду міністра, Польща почала ретельні перемовини про вступ до НАТО. Перший раунд переговорів був присвячений основним політичним зобов'язанням, що містилися в Північноатлантичному договорі. Наприкінці вересня відбулася друга сесія переговорів про приєднання, де в основному розглядалися оборонні аспекти польського членства в НАТО. Зокрема, розглядалося польське ставлення до стратегічної концепції НАТО, об'єднаної військової структури і союзницької системи оборонного планування Альянсу. 9 жовтня відбулася третя сесія, на якій обговорювалося питання про фінанси, а 23 жовтня відбулася остання зустріч міністрів, де було коротко підсумовано переговори [340].

10 листопада 1997 року, через кілька днів після вступу на посаду міністра, Броніслав Геремек направив відповідь на лист Генерального секретаря НАТО, в якому польська сторона офіційно прийняла суму своїх внесків (2,48%) для цивільного і військового бюджету Союзу та інвестиційної програми безпеки НАТО. Через кілька днів Б. Геремек передав листа Генеральному секретарю НАТО, де було виражено волю приєднання Польщі до Північноатлантичного договору. Цей документ підтвердив готовність Польщі взяти на себе зобов'язання членства. 16 грудня 1997 року в Брюсселі міністри закордонних справ країн

⁵¹ URL: <http://fakty.interia.pl/polska/news/bronislaw-geremek,1145335,,3>

НАТО підписали протоколи для Польщі, Чехії та Угорщини про їх приєднання до Північноатлантичного альянсу.

Слід зазначити, що Броніслав Геремек був безперечним лідером у переговорах з Альянсом і насправді зробив велику роботу. За твердженням його колег-політиків, був настільки сильним і переконливим у власній ієрархії мети, що насправді безапеляційно вів переговори від імені інших країн-кандидатів із Центрально-Східної Європи.

Ці протоколи в 1998 році підлягали ратифікації в шістнадцяти країнах Альянсу. Планувалося прийняти нових членів до 50-річчя Північноатлантичного альянсу. Усі 16 країн ратифікували протоколи про приєднання вищезазначених країн до НАТО. 29 січня 1999 року Генеральний секретар НАТО Хав'єр Солана підписав Польщі, Чехії і Угорщині офіційні запрошення приєднання до Північноатлантичного договору.

Уряд Єжи Бузека в зовнішній політиці оголосив пріоритетною можливість швидкої інтеграції Республіки Польща в структури ЄС. Міністр закордонних справ Броніслав Геремек у своєму виступі на початку березня 1998 висловив задоволення початку перемовин про вступ Польщі до ЄС і відзначив, що переговори будуть нелегким випробуванням для польської влади.

31 березня 1998 розпочато переговори з шістьма країнами так званої Люксембурзької групи (Чехія, Естонія, Польща, Словенія, Угорщина та Кіпр). В цих перемовинах міністр закордонних справ Польщі Броніслав Геремек представив польську інтеграційну позицію. Він запевнив, що Польща повністю поділяє ті цінності, які є наріжним каменем єдності ЄС, у тому числі цілям і принципам євроінтеграції. Від імені польського народу висловив готовність виконувати свої зобов'язання, які вимагає вступ до ЄС. Переговори з цього питання закінчилися на саміті в Копенгагені 13 грудня 2002 року, де встановлено, що Польща разом із іншими країнами буде прийнята в Європейський Союз 1 травня 2004 року.

У 1998 році Броніслав Геремек обіймав посаду голови ОБСЄ. Він був виразним прихильником доктрини гуманітарної інтервенції в умовах інтервенції

НАТО проти Югославії на тлі ситуації в Косово. Б.Геремек також належав до співініціаторів проведення великої конференції демократичної спільноти за участю міністрів закордонних справ 107 країн світу в червні 2000 року, яка була присвячена міжнародній співпраці в контексті демократії в світі.

Основними завданнями польської зовнішньої політики на 1999 рік були визначені наступні:

1. Включення Польщі до інтеграційної системи Європейського Союзу.
2. Повне включення Польщі до діяльності Північноатлантичного альянсу.
3. Підтримка якнайкращих двосторонніх відносин із державами, які мають стратегічне значення з точки зору безпеки і реалізації національних економічних інтересів Польщі, зокрема зі США, Німеччиною, Францією, Великобританією та Італією.
4. Введення активної регіональної політики, яка має на меті зміцнення позиції Польщі в регіоні, зміцнення стратегічно важливої ролі України в Східній Європі, сприяння процесам трансформації та демократизації в регіоні.
5. Збереження позиції політичної відкритості у відносинах з Російською Федерацією, інтенсифікація економічної, культурної та наукової співпраці з РФ з метою розвитку добросусідських відносин і в інтересах усієї Європи.
6. Активізація економічної політики Польщі у відносинах з конкретними позаєвропейськими державами.
7. Активна роль і діяльність у міжнародних організаціях. Участь Польщі в ініціативах і програмах боротьби із тероризмом, організованою злочинністю і наркотиками.
8. Активна та скоординована з іншими державними інституціями діяльність, спрямована на пропагування у світі досягнень Польщі [20, арк. 35].

Окремо слід відзначити, що Польща підтримувала інші країни НАТО у питанні Косово. Як писала «Газета виборча» від 02.04.1999 року, Броніслав Геремек відзначав, що відпрацьований у Рамбуйє план мирного врегулювання конфлікту й надалі може бути підставою для вирішення проблеми Косово. На думку Б. Геремека, умовою припинення військових дій проти СРЮ повинна стати

відмова югославського керівництва від політики етнічних чисток, виведення з краю армії та поліції, а також надання можливості для повернення біженців. Він заявляв, що хоча на той час участь польських військ в операції НАТО не розглядалася, проте польські солдати готові в будь-який момент взяти участь у миротворчій місії в Косово [17, арк. 28]. А вже представляючи Сейму РП програму зовнішньополітичної діяльності уряду країни (експозе), Броніслав Геремек підтримав інтервенцію НАТО в Косово і поклав усю відповідальність за жертви конфлікту на уряд Слободана Милошевича. В ході дискусії більшість парламентських фракцій підтримали позицію уряду [17, арк. 34].

Слід відзначити, що більшість із вищезазначених завдань поступово й успішно реалізовувалися. Найбільшим досягненням польської дипломатії останнього періоду очевидною стала реалізація основного завдання кількох останніх років, а саме – отримання Польщею повноправного членства в Організації Північноатлантичного альянсу.

У зв'язку з цим, пріоритетним завданням зовнішньополітичного відомства під керівництвом Броніслава Геремека стало питання вступу до Європейського Союзу. В цьому плані важливими ставали наступні завдання:

- успішне ведення переговорного процесу;
- підготовка до реструктуризації ЄС;
- завершення в липні 1999 року процесу «скрінінгу» польського законодавства у відповідності до норм ЄС;
- інтенсифікація двосторонніх відносин з окремими державами-членами Союзу;
- проведення консультацій між державами-кандидатами першої хвилі.

Членство Польщі в НАТО створило унікальну можливість для реалізації основних завдань національної стратегії безпеки. При цьому Польща, як активний член Альянсу, мала намір реалізовувати наступні моменти:

- активна участь в обговоренні остаточної версії нової стратегічної концепції НАТО;

- участь у роботі Альянсу стосовно підготовки ряду проектів, які стосуються операційного розвитку НАТО;
- подальша участь у роботі Євроатлантичної Ради партнерства, розвиток політичної та військової співпраці в рамках Постійної ради НАТО-Росія та Комісії НАТО-Україна. Участь у цих органах, а також в рамках Ради Євроатлантичного партнерства та ПМЗ, з метою вироблення «польської спеціалізації» в НАТО;
- активна участь у дискусіях щодо конкретизації формули «відкритих дверей» НАТО з метою підтримки держав ЦСЄ, особливо сусідів Польщі, в реалізації їх намірів щодо членства в Альянсі [20, арк. 36].

Крім цього, до найважливіших завдань зі сфери міжнародної безпеки, які Польщею було заплановано реалізувати поза членством в НАТО, слід віднести: використання статусу асоційованого члена Західно-Європейського Союзу, спостереження за процесом адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі у відповідності до національних інтересів Польщі, зміцнення інших режимів нерозповсюдження зброї та роззброєння, а також участь у форумах ОБСЄ.

Без змін залишилася орієнтація польської зовнішньої політики на співпрацю із західними державами. Пріоритетною в цьому напрямку залишилася співпраця із США, які Польща традиційно розглядала як глобальну та євроатлантичну супердержаву, виступаючи при цьому за її активну присутність у Європі.

Відносини з Німеччиною залишилися пріоритетними в першу чергу з точки зору економічної співпраці. Одночасно Польща продовжувала розглядати Німеччину як адвоката в процесі входження до ЄС. При цьому зміцнення двосторонніх відносин на найвищому рівні залишилося пріоритетним.

Важливим партнером на Заході була Франція, яка традиційно підтримувала Польщу в реалізації стратегічних завдань зовнішньої політики і безпеки. В цьому плані залишалася актуальною співпраця Польщі з Німеччиною та Францією в рамках «Веймарського трикутника». Новим підходом до такої співпраці стала пропозиція до розширення діяльності «Веймарського трикутника» у напрямку

обговорення та в рамках цього форуму «східної політики» ЄС, зокрема стратегії ЄС щодо України та Росії.

Важливими партнерами Польщі в Західній Європі залишилися Великобританія та Італія. Співпраця з іншими державами Західної Європи розвивалася з урахуванням рівня існуючого двостороннього співробітництва та нових реалій, зокрема з врахуванням майбутнього статусу Польщі в ЄС.

Особливу увагу в цей період Польща приділяла питанням регіональної політики, акцентуючи на зміцненні ролі Польщі як лідера в регіоні ЦСЄ. У цьому плані передбачається активна участь Польщі в діяльності Ради Європи, ЦЄІ, Ради держав Балтійського моря, ЧЕС, регіональних ініціатив, в тому числі в рамках єврорегіонів. Важливим завданням було налагодження співпраці між РДБМ та ЧЕС стосовно розвитку комунікаційної інфраструктури та транспортування нафти і газу.

Співпраця з державами Центральної та Південно-Східної Європи залишилася предметом особливого заангажування Польщі в розвиток цього регіону. Велика увага приділялася відновленню діяльності Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина), причому в першу чергу розвитку відносин із Словаччиною. Польща всіляко підтримувала процеси демократизації суспільства та намагання Словаччини стати членом ЄС та НАТО. Розвиток відносин із Чехією та Угорщиною відбувався на принципах поглибленого партнерства.

Досягненням польської «східної політики» останнього десятиліття вважалося встановлення рівноправних відносин із державами Східної Європи, зокрема Україною та Росією, сприяння формуванню ідеї партнерства в Європі, активнішому розвитку економічного співробітництва та регіональної співпраці. В планах також був намір розвивати більш активну співпрацю із державами Закавказзя та Середньої Азії.

Україна незмінно залишалася стратегічним партнером Польщі у Східній Європі, що було своєрідною аксіомою польської східної політики. Інтенсивність і вага двосторонніх відносин все більшою мірою залежали від обсягу і темпів перетворень української економіки та політичної системи, зміцнення

демократичних структур української держави, успіху економічних реформ і прогресу в створенні громадянського суспільства, що відповідало життєвим інтересам Польщі. Головним завданням польської політики щодо України було сприяння цим процесам за допомогою дво- та трьохсторонніх ініціатив.

Однією із ключових інституцій, задіяній при виконанні цього завдання, була постійно діюча українсько-польська конференція з питань європейської інтеграції, інавгураційне засідання якої відбулося 29 березня у Варшаві. Разом із тим Польща розглядала тогочасну ситуацію в Україні як таку, що не викликала оптимізму. Необхідним було подолання тупикової ситуації, перетин критичного пункту в процесі реформ. Цьому мала сприяти українсько-польсько-американська ініціатива про співпрацю (PAUCI), започаткована 17 березня 1999 року. Метою такого співробітництва було використання потенціалу порозуміння на найвищому політичному рівні для надання імпульсу дво- та тристороннім контактам у всіх сферах та на всіх рівнях, втілення в життя задекларованого державами стратегічного партнерства між ними, сприяння у побудові демократичної та економічно розвинутої України, яка б тісно пов'язувалася з Європою та відігравала важливу роль у забезпеченні стабільності на континенті [24, арк. 6].

Розвиток відносин Польщі з позаєвропейськими державами залежав насамперед від польських економічних інтересів. У 1999 році Польща активізувала відносини, особливо торговельно-економічний розвиток із державами Азії та Тихоокеанського регіону, в першу чергу з Японією, Південною Кореєю, Китаєм, Індією та Австралією. В Латинській Америці важливою залишалася співпраця як політична, так і економічна, з Бразилією, Аргентиною, Мексикою, Чилі, а також в рамках MERCOSUR.

До основних завдань польської зовнішньої політики каденції Броніслава Геремека належала також і активна діяльність у міжнародних організаціях. Особлива увага надавалася діяльності ООН, зокрема реформуванню Ради Безпеки і підтримці надання додаткового місця в РБ ООН для Східноєвропейської групи. Також підтримці миротворчих акцій під егідою ООН, зокрема збереженню чисельності польського контингенту в рамках миротворчих акцій; активній

підтримці польської ініціативи щодо прийняття ООН Конвенції про боротьбу з організованою злочинністю.

Важливим завданням польської дипломатії, а також інших державних інституцій та відомств, було питання пропагування на міжнародній арені Польщі як держави з великою культурною, історичною європейською спадщиною, так і країни стабільної, економічно перспективної та привабливої для збільшення росту іноземних інвестицій [20, арк. 37-38].

Броніслав Геремек склав обов'язки міністра закордонних справ Республіки Польща в червні 2000 року.

До речі, в один час Б.Геремек розглядався в якості кандидата на пост Генерального секретаря Північноатлантичного альянсу, як писала влітку 1999 року американська газета «Вашингтон Пост»⁵². Хоча у польській газеті «Жице» від 9 липня 1999 року було надруковане спростування Броніславом Геремekom таких повідомлень про розгляд його кандидатури на цю високу посаду.

На виборах до Європейського парламенту, перемігши у варшавському окрузі, 13 червня 2004 року Б. Геремек обраний депутатом Європарламенту від Комітету Союзу свободи (Unii Wolności), з найбільшою у Польщі кількістю голосів виборців. У Європейському парламенті він був членом фракції Альянсу лібералів і демократів за Європу⁵³.

З приходом до влади братів Леха і Ярослава Качинських у Польщі розпочалася кампанія по виявленню осіб, які співпрацювали з органами держбезпеки (КДБ).

Під неї підпали близько 700 тисяч співробітників державних установ. Усі вони під загрозою звільнення були зобов'язані офіційно заявити про те, які у них були стосунки з «органами».

Це, звичайно, стосувалося і Броніслава Геремека. Але він відмовився подавати необхідну заяву, зазначивши у 2007 році, що новий закон про люстрацію загрожує «створенню в Польщі оруелівського міністерства правди»⁵⁴. У цьому ж

⁵² URL: <http://fakty.interia.pl>

⁵³ URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/dyplomacja/806-bronislav-geremek-dzialalnosc-po-1989-roku>

⁵⁴ URL: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7504000/7504298.st

році голова Національної виборчої комісії направив листа Б.Геремеку, який користувався великим авторитетом серед своїх колег по Європарламенту, з вимогою зробити люстраційну декларацію, пригрозивши відібрати мандат євродепутата. На що той відмовився від таких вимушених дій, заявивши, що вже подавав подібну заяву в 2004 році. Пізніше і польський конституційний суд незадовольнив його відповідь.

Професор Б.Геремек був нагороджений численними медалями та нагородами. У 1999 році за версією польського тижневика *Wprost* він був названий Людиною року, а 11 листопада 2002 року від тодішнього президента Польщі Олександра Квасневського удостоєний найвищої польської нагороди – ордена Білого Орла. Він також отримав Великий хрест із Зіркою за заслуги перед ФРН та *Pour le Merite*, французькою «За заслуги», що був найавторитетнішим прусько-німецьким військовим орденом до 1918 року і високою громадянською честю залишається і досьогодні. Б.Геремек також є Офіцером ордену Почесного легіону Французької Республіки.

12 травня 2008 року Броніслав Геремек разом із президентом Ізраїлю Шимоном Пересом став лауреатом нагороди Орла Яна Карського: Б.Геремек за євроінтеграцію, а Ш.Перес за бачення польсько-єврейського майбутнього. За три дні перед цим, в Лозанні Б.Геремек взяв участь у конференції «Європейська інтеграція – фактор миру і процвітання», організованої Європейським рухом і Фондом Жана Моне, де виступив із лекцією «Світ і європейська ідея».

Професор Б. Геремек керував кафедрою європейської цивілізації Європейського коледжу в Натоліні. Це центр вивчення та осмислення історії та культурної ідентичності Європи. Відкриття Європейського коледжу відбулося 20 лютого 2002 року в присутності колишнього президента Німеччини Карла Фрідріха фон Вайцеккера.

Броніслав Геремек загинув у ДТП 13 липня 2008 року в Любені Новотомиського повіту Великопольського воєводства (регіон з центром у Познані). Його машина з'їхала на зустрічну смугу і зіткнулася із фургоном. За версією прокурора, Броніслав Геремек заснув за кермом. Похорон Броніслава Геремека,

який відбувся 21 липня 2008 року, був національним. Похоронна меса проведена в соборі святого Іоанна у Варшаві. Б. Геремек похований на Алеї заслужених Військового кладовища у Варшаві. З прощальним словом виступили відомі політики і громадські діячі.

22 липня 2008 року парламентська зала №14, яку займає Комітет у закордонних справах, була названа на честь Броніслава Геремека, а 14 квітня 2009 року овальний двір у будинку Європейського парламенту в Страсбурзі отримав назву Агора (грец. – площа) Броніслава Геремека⁵⁵.

Отже, друга половина дев'яностих характеризувалася фундаментальними здобутками зовнішньої політики Республіки Польща. Даріуш Росаті на посаді міністра закордонних справ Республіки Польща динамічно продовжив започаткований попередниками незмінний курс на євро- та євроатлантичну інтеграцію своєї країни. При цьому акцентував увагу на постійному удосконаленні стратегічного, економічно взаємовигідного партнерства зі східними сусідами, зокрема, Україною. Натомість, каденція Броніслава Геремека на посаді міністра закордонних справ Республіки Польща у широкому геополітичному масштабі передусім характеризується євроатлантичним успіхом Республіки Польща та першими реальними здобутками європейської складової її зовнішньої політики.

4.3. Європейська інституалізація (2000-2004 рр.)

Кандидатура голови Комісії міжнародних справ та європейської інтеграції Сенату РП Владислава Бартошевського на посаду Міністра закордонних справ, яку він вже недовготривало обіймав в кабінеті Ю. Олекси в 1995-1996 роках, була прийнятною практично для усіх тогочасних політичних сил, зокрема, як для Виборчої акції «Солідарність», так і для Унії Свободи [8, арк. 14]. Вдруге В. Бартошевський посів крісло міністра закордонних справ у липні 2000 року в уряді Єжи Бузека.

⁵⁵ URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl>

Зі сторони 79-річного політика це стало справді великою ласкою. У зв'язку з розпадом правлячої коаліції «Солідарність» і Унії Свободи, портфель міністра закордонних справ Польщі змушений був залишити професор Броніслав Геремек, своєрідний символ європейської інтеграції Польщі. Для Єжи Бузека на той час було зовсім непросто знайти адекватну заміну Б.Геремеку, тим більше напередодні найвідповідальніших перемовин Польщі про вступ до Європейського Союзу. Але коли Єжи Бузек назвав прізвище В. Бартошевського, ні в кого не виникло сумнівів, що на посаді головного дипломата країни буде достойна людина з легендарною біографією, не просто уособлення незмінних європрагнень країни, а й безперечний інтелектуал європейського масштабу.

Переконаний євроінтегратор В. Бартошевський і за другої своєї каденції на посаді міністра закордонних справ був прихильником міцних, конструктивних відносин зі східними сусідами. Виступаючи перед дипломатами 20 грудня 2000 року на зустрічі Клубу послів, які володіють польською мовою, він підкреслив важливість польсько-українських відносин у зовнішній політиці його держави. За словами міністра, «Польща не хоче і не може відсторонитися від України. Наші стосунки розвиваються дуже добре. Ми можемо мати різні погляди на певні історичні події минулого, але це в жодному випадку не означає ворожості, антагонізму...». Водночас, у своєму виступі В. Бартошевський підтвердив курс країни на європейську інтеграцію. Слід зазначити, що на його думку, Польща вже у 2002 році готова до вступу в Європейський Союз [8, арк. 134].

Владислав Бартошевський керував зовнішньополітичним відомством Польщі по жовтень 2001 року.

Слід відзначити, що в 1997 році В. Бартошевський був обраний сенатором від партії Унія Свободи по Варшавському воєводству, хоча формально до цієї політичної сили ніколи не належав. Як найстарший маршалець, він відкрив перше засідання Сенату IV каденції і до 2001 року очолював комітет із закордонних справ і європейської інтеграції.

5 липня 2006 року В. Бартошевський був серед підписантів відкритого листа міністрів закордонних справ Третьої Республіки, які виступили з критикою скасування саміту країн Веймарської трійки. Саміт між президентами Польщі, Франції та Німеччини був скасований незадовго перед датою проведення, офіційно через хворобу Леха Качинського. Публікація листа викликало критику політиків із правлячої коаліції та президента⁵⁶.

9 жовтня 2007 був обраний головою Почесного комітету Громадянської платформи до початку загальних виборів у тому ж році. Під час виборчої кампанії та після неї зробив ряд різких, критичних заяв на адресу правлячої партії «Право і справедливість», зокрема, і на ведення зовнішньої політики урядом Ярослава Качинського⁵⁷.

20 листопада 2007 року прем'єр-міністр Республіки Польща Дональд Туск призначив В. Бартошевського державним секретарем в апараті прем'єр-міністра, у тому числі уповноваженим представником з питань міжнародного діалогу⁵⁸.

Владислав Бартошевський одним із перших поляків удостоєний звання «справедливий серед народів світу», володіє титулом почесного громадянина Ізраїля, а також є лицарем Воєнного і Госпітальєрського Ордону Святого Лазара Єрусалимського⁵⁹.

Після відставки В. Бартошевського посаду міністра закордонних справ обійняв Влодзімеж Цімошевич. Як політик, він брав участь у політичній і в економічній реформах Польщі. Був головою комісії, яка підготувала польську конституцію. Керуючи урядом (уряд Союзу Демократичної лівиці та Польської селянської партії (СЛД-ПСП)), він у 1996-1997 роках провів переговори про членство в НАТО. Зрештою, В. Цімошевич, як один із активних державних керманців, має безпосереднє відношення до прозахідних переговорних успіхів Польщі, коли перебував на посаді віце-прем'єра та міністра юстиції в уряді

⁵⁶ URL: http://www.archiwum.wyborcza.pl/Archiwum/1,0,4669000,20060708RP-DGW,Prezydent_ten_list_bardzo_zle_swiadczy_o_ministrach,.html

⁵⁷ URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/bartoszewski-pis-szmaci-iii-rzeczpospolita,37548.html>

⁵⁸ URL: http://bpd.m.kprm.gov.pl/sites/default/files/zarzadzenie_prm_20_11_07.pdf

⁵⁹ URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Владислав_Бартошевський

Вальдемара Павляка (1993-1995 рр.). Як міністр закордонних справ в урядах Лешека Міллера та Марека Белкі (з осені 2001 року до січня 2005 року), брав участь у найважливіших перемовинах про вступ Польщі до Європейського Союзу.

Влодзімеж Цімошевич народився 13 вересня 1950 року у Варшаві.

В 1972 році закінчив факультет права і адміністрації Варшавського університету. Доктор міжнародного права. Почесний доктор Аппалачського університету та Університету Південної Кароліни (США)⁶⁰.

У 1978-1985 роках працював в Інституті міжнародного права Варшавського університету, в 1980-81 роках за наданою Фондом Фулбрайта стипендією навчався у Колумбійському університеті в Нью-Йорку. В середині 80-х років несподівано припинив кар'єру та поселився в селі Калінувка Кошчелна у Бялостоцькому воєводстві поблизу кордону з Білорусією, де впродовж кількох років займався 20-гектарним сільським господарством. В.Цімошевич одружений, має двох дітей – доньку Малгожату та сина Томаша⁶¹.

Влодзімеж Цімошевич один із найбільш ідейних членів Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП) з 1971 року і до її розпуску. Був секретарем комітету партії Варшавського Університету. Після розпуску ПОРПу в 1990 році не вступив до партії-наступниці (Соціал-демократії Республіки Польща (СДРП)). Перебуваючи безпартійним, став керівником парламентської фракції Демократичної лівиці, до якої увійшла більшість депутатів колишньої ПОРП. У 1990 році В. Цімошевич, як кандидат в президенти Польщі від пост-комуністів, посів з 9,21% набраних голосів четверте місце серед шести кандидатів. Його кандидатуру підтримало 1,5 мільйона виборців⁶².

В.Цімошевич зробив чудову кар'єру і у законодавчій владі. Він депутат багатьох каденцій. У 1989 році обраний депутатом Сейму Польщі, був членом комісії у закордонних справах. Через два роки став депутатом Сейму за списком СЛД, тоді ж відмовився від керування фракцією, протестуючи таким чином проти

⁶⁰ URL: uk.wikipedia.org/wiki/Влодзімеж_Цімошевич

⁶¹ URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/0/158/0/12747/>

⁶² URL: <http://www.niisp.org.ua/defa~134.php>

депутатської присяги Лешека Міллера, звинуваченого в участі так званої “московської позички”. З 1990 по 1993 рр. – голова Парламентського клубу демократичної лівиці. В Сеймі II скликання був віце-спікером. На виборах 1997 року вкотре став депутатом сейму за списком СЛД. До речі, В. Цімошевич аж у 1999 році став членом СЛД. З 1995 по 1996 рік обіймав посаду віце-маршалка Сейму Польщі, головував у Конституційній комісії. З 1992 по 1996 рік був членом Парламентської асамблеї Ради Європи. 5 січня 2005 року посів крісло голови Сейму. У 2007 і 2011 роках обирався до Сенату Польщі. Як сенатор VIII каденції головує в Комісії закордонних справ⁶³.

Були і непрості часи у кар’єрі Влодзімежа Цімошевича. Головною причиною вотуму недовіри В.Цімошевичу як міністру закордонних справ стало його холодне сприйняття закону Сейму в справі військових репарацій⁶⁴. І все ж Влодзімеж Цімошевич зарекомендував себе компетентним та дійовим прем’єр-міністром. Але в липні 1997 року був змушений подати у відставку через жорсткі звинувачення селян, що він не вберіг їх від катастрофічної повені того літа⁶⁵.

Варто зазначити, що В.Цімошевич, як міністр закордонних справ Польщі, разом зі своїм німецьким колегою Йошкою Фішером традиційно звертався до керівників ЄС з ініціативою виходу за рамки плану дій у своїх пропозиціях до України. Неодноразово пропонував розглянути питання про надання Україні статусу країни з ринковою економікою, розпочати переговори про зону вільної торгівлі, спростити візовий режим, підписати угоду про стратегічне партнерство⁶⁶.

МЗС В. Цімошевича завжди розглядало Україну як стратегічного партнера⁶⁷. Але, з іншого боку, голові дипломатичного відомства важко було сказати щось конкретне. Наприклад, у 2004 році на тему співпраці з Україною у тій нестабільній політичній ситуації, яка склалася напередодні українських президентських виборів: «Із нестабільною Україною просто важче співпрацювати,

⁶³ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Włodzimierz_Cimoszewicz

⁶⁴ URL: http://www.ea-ua.info/news.php?news_id=865&news_show_type=1

⁶⁵ URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/0/158/0/12747/>

⁶⁶ URL: http://ua.comments.ua/politics/13795-Polshcha_gotova_spriyati_vstupu.html

⁶⁷ URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/911939.html>

але це не означає, що ми хочемо менше співпрацювати. Щоправда, польська політика відсторонено спостерігає за тим, що станеться в Україні, хто буде партнером Польщі і чи буде з українського боку стабільною, послідовною політична лінія і щодо польської держави, і щодо всього західного світу», резюмував у той час Влодзімеж Цімошевич [355].

Серед головних складових зовнішньополітичної діяльності Республіки Польща протягом каденції Влодзімежа Цімошевича на посаді Міністра закордонних справ можна зазначити:

- забезпечення ратифікації Угоди про вступ РП до ЄС парламентами ЄС та створення для цього відповідних умов за кордоном;
- зосередження зусиль на питаннях міжнародної безпеки у тісній взаємодії з США;
- сприяння поглибленню єдності трансатлантичної і європейської спільнот;
- участь в опрацюванні східної та безпекової політики Євросоюзу;
- отримання на міжнародному рівні іміджу РП як гідного довіри партнера європейського співтовариства;
- створення умов для набуття Польщею статусу однієї з провідних держав не тільки на регіональному, але і світовому рівні, чому сприяло й опрацювання пріоритетів зовнішньої політики РП в Азії, на Близькому Сході та АТР у рамках урядової програми «Стратегія східних ринків».

До головних тенденцій у зовнішній політиці РП, над якими ретельно працював В.Цімошевич зі своєю командою як очільник МЗС, можна також віднести зміцнення стратегічного партнерства з Україною, поглиблення відносин із Росією та регіональне співробітництво («Вишеградська група», «Ризька ініціатива» і «Центральноєвропейська ініціатива»). У контексті формування нової системи глобальної безпеки приділялася велика увага співпраці з міжнародними організаціями, зокрема ООН [25, арк. 48].

Протягом першого півріччя 2003 року Варшава здійснила виразні кроки у напрямі поглиблення польсько-американських відносин. Це яскраво продемонстрували візити до США президента А. Квасневського, прем'єр-міністра

Л. Міллера та міністра закордонних справ В. Цімошевича і візит президента Д. Буша до РП. Під час зазначених заходів серед головних тем польсько-американських переговорів були: поглиблення двостороннього співробітництва у боротьбі з міжнародним тероризмом, насамперед вирішення «іракської» проблеми; обсяг офсету за закупівлю Польщею літака F-16; модернізація польських збройних сил. Аналіз результатів згаданих заходів дає підстави для висновку, що США обрали РП як базову країну для відстоювання американських інтересів в регіоні Центрально-Східної Європи. Водночас, діалог із американською стороною висвітлив притаманну зовнішній політиці РП тенденцію сприяння євроатлантичним прагненням України, яка знайшла розуміння у Вашингтоні.

Однозначність вибору Польщею США, як головного стратегічного партнера для забезпечення фундаментальних інтересів Варшави, підтвердила участь обмеженого контингенту ЗС РП у бойових діях антиіракської коаліції проти режиму С.Хусейна і підготовку РП до управління міжнародними підрозділами стабілізаційних сил в одному із секторів відповідальності на території Іраку. Тим самим була продемонстрована вірність Варшави Вашингтону з огляду на необхідність забезпечення національної безпеки РП, створення умов для вирішення завдань економічної політики країни (участь польських фірм у відбудові Іраку). А також можливість використання впливу США з метою покращення відносин Польщі з Францією та Німеччиною після завершення війни в Іраку, які значно погіршилися після підписання уряду РП т. зв. «листа єдності» [].⁶⁸

Активно розвивалися польсько-російські відносини. Сторонами було досягнуто домовленості про зменшення обсягів експорту російського газу в РП,

⁶⁸ Напруженість у відносинах між РП та ФРН і Францією виникла після підписання керівниками урядів ряду європейських країн, у т.ч. Польщі, «листа єдності» про об'єднання США і Європи та відмінністю позиції Варшави від точки зору Бону та Парижу у питанні щодо підготовки держав НАТО до посилення захисту Туреччини у разі нападу на неї з боку Іраку. Слід зазначити, що хоча під час зустрічі лідерів держав «Веймарського трикутника» (09.05. 2003 р., Вроцлав) були здійснені жести у напрямі поєднання, поки що передчасно говорити про значний збіг позицій Варшави та Парижу і Берліну з деяких питань забезпечення євроатлантичної єдності.

внаслідок чого протягом наступних 20 років Польща мала б заощадити 5 млрд. доларів США. У Варшаві вважали, що вирішення двосторонніх спірних газових питань сприятиме збільшенню обсягів експорту товарів польського виробництва до РФ та зменшенню від'ємного для РП сальдо у торговельних операціях з Росією. Водночас, аналіз розвитку зовнішньоекономічних відносин між РП і РФ свідчило про наявність труднощів для польської сторони в цьому процесі. Зокрема, у сфері торговельного обміну.

Водночас, Варшава приділяла значну увагу поглибленню відносин із країнами Центрально-Східної Європи. Під час офіційних візитів керівництва країни обговорювалися питання, пов'язані зі станом двостороннього міждержавного співробітництва, подальшими євроінтеграційними процесами після грудневого 2002 року Самміту ЄС у Копенгагені, перспективами другої «хвилі» розширення НАТО, поглибленням відносин у рамках «Вишеградської групи» та підготовкою країн-членів останньої до референдумів про вступ Польщі, Угорщини, Словаччини та Чехії до ЄС.

Значним кроком на шляху до більш тісної співпраці між країнами Центральної, Східної та Південної Європи стала міжнародна конференція «Ризька ініціатива» (PI) – Європа без кордонів», що проходила 19-20 березня 2003 року у Варшаві. В ній взяли участь офіційні делегації з 17 держав, у т. ч. України. Цей захід засвідчив однаковість країн-учасниць у підтримці PI президента А. Квасневського як такої, що відображає фундаментальні інтереси країн регіону, адекватною відповіддю на процеси розширення НАТО та ЄС і сприятиме недопущенню появи нових ліній поділу на Сході континенту. Серед головних пріоритетів практичної співпраці учасники конференції виокремили потреби створення спільної транспортної, комунікаційної та енергетичної інфраструктури в регіоні, а також однакову волю щодо поєднання зусиль у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, нелегальним оборотом наркотиків тощо. У питаннях безпекової політики було наголошено на необхідності повернути НАТО та ЄС обличчям до Східної Європи. Республіка Польща, Україна та Литва стали ядром та рушійною силою реалізації PI. У даному контексті слід зазначити,

що перше півріччя 2003 року засвідчило підвищення інтенсивності польсько-литовського діалогу з широкого спектру двосторонніх відносин, зокрема у сфері спільної політики стосовно країн-сусідів розширеного ЄС [25, арк. 49].

Варшава здійснювала послідовні заходи у рамках створення умов для виконання пріоритетних завдань зовнішньої політики РП в Азії, Австралії, на Близькому Сході та в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Це підтвердили офіційні візити вищих посадових осіб Ірану, Індонезії і Таджикистану до Польщі та польських лідерів у Республіку Сінгапур, Малайзію, Індію, Туреччину, Казахстан, Австралію та Нову Зеландію. Праналізувавши результати зазначених заходів, можна зробити висновок, що РП робила активні кроки щодо поглиблення співробітництва із зазначеними країнами по лінії ВТС, прагнула збільшення обсягів інвестицій з боку цих держав в економіку РП.

Окрім того, Варшава значну увагу приділяла виконанню положень ухваленої в лютому 2003 року програми «Стратегія східних ринків». При цьому варто зауважити, що РП прагнула закріпитися на ринках країн Середньої Азії (наприклад, Казахстану), які також належали до сфери інтересів українського товаровиробника [25, арк. 50].

У 2004 році перед польською дипломатією постало нелегке завдання знаходження компромісу з рештою країн ЄС у питаннях прийняття Конституції Євросоюзу. Відтак, криза у діалозі Варшави з Берліном та Парижем природньо послабила польські позиції в ЄС, і в результаті негативно позначилася на можливостях РП відстоювати в Брюсселі інтереси України [25, арк. 120].

Однак, представляючи у сеймі основні напрямки закордонної політики Республіки Польща на 2004 рік, Влодзімеж Цімошевич відзначив, що Варшава була й залишатиметься речником інтеграції України в рамках НАТО і Євросоюзу. Репрезентована позиція отримала підтримку більшості польських депутатів. «Польща працюватиме для якнайшвидшого представлення Україні чіткої європейської перспективи, включаючи можливість членства в ЄС», зазначав у своєму експозе міністр В.Цімошевич [12, арк. 30].

Під час обговорення був присутній Президент РП А.Квасневський, який у коментарі для «Газети виборчої» відзначив, що Польща «входить у фазу» своєї закордонної політики, яка «полягає не у визначенні для себе нових цілей, а на будівництві відповідної якості польської присутності» у світі. За його словами, йдеться про збільшення вагомості Польщі в НАТО, ЄС, вміння включити до європейських структур Україну, будівництво якнайкращих відносин із Росією, зміцнення присутності у Китаї, Південній Америці та в регіонах Азії чи Тихого Океану.

Як відзначала «Газета виборча» від 22 січня 2004 року, під час вищезазначеного обговорення депутатами зовнішньої політики країни домінували питання інтеграції Польщі до ЄС, співробітництва зі США та місії польських військовослужбовців в Іраку. Найбільше емоцій викликали питання польсько-американських відносин, зокрема, віз для подорожуючих до США громадян РП. Депутати висловлювали незадоволення тим, що будучи одним із найважливіших союзників Вашингтону в Іраку, Варшава не відстояла належного ставлення США до громадян РП.

Радіо «Полонія» у своєму повідомленні від 21 січня 2004 року відзначало, що дуже гостро щодо Росії висловився лідер партії «Право і справедливість» Я.Качинський, зазначивши, що Росія повинна остаточно усвідомити неможливість повернення до періоду її домінування у Республіці Польща.

Ну а справжньою віховою подією, увінчанням усієї епохальної державницької ходи після 1989 року, став вступ Республіки Польща до Європейського Союзу. 1 травня 2004 року на польсько-німецькому кордоні Влодзімеж Цімошевич разом із своїм німецьким колегою Йошкою Фішером перерізає символічну стрічку і відкрив двері Польщі до Європи. В прямому та в переносному розумінні слова. Цього дня Республіка Польща офіційно стала членом Європейського Союзу.

Відкриваючи урочисту церемонію підняття прапора Європейського Союзу, приурочену до вступу Польщі в ЄС в ніч з 30 квітня на 1 травня 2004 року, Президент РП А. Квасневський, зокрема, вказав на необхідність в колі всіх

25 країн-членів ЄС пам'ятати про те, що двері до Європейського Союзу повинні й надалі залишатися відкритими; що Польща запрошує до них усіх тих, хто пов'язує свої амбіції, надії та мрії з європейською інтеграцією. При цьому А.Квасневський зазначив: «Ми вітаємо ті країни, які на своєму шляху розраховують на Польщу. Вітаємо наших сусідів з України, вітаємо наших сусідів на Балканах, вітаємо всіх тих, хто пов'язує своє майбутнє з Європейським Союзом» [12, арк. 29].

Отже, Влодзімеж Цімошевич, як один із головних дипломатів Польщі, має безпосереднє відношення до успішної європейської та євроатлантичної інтеграції своєї країни. Люди з найближчого оточення В.Цімошевича зазначають, що пан Влодзімеж звик вираховувати ризики і не вміє програвати, а тому заявить про своє рішення лише тоді, коли буде впевненим у перемозі. Тож, враховуючи викладене, міжнародна спільнота, а особливо Польща точно ще не раз почує про цього досвідченого політика.

РОЗДІЛ 5.

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЗАКОРДОННИХ ПОЛЯКІВ НА БЛАГО ВІТЧИЗНИ

Публічна дипломатія є відносно новою формою міжнародних відносин і дієвим засобом формування позитивного іміджу держави за кордоном.

Після 1989 року нова демократична влада почала розраховувати на полонійні структури (діаспору) як важливий елемент зовнішньої політики Республіки Польща – створення впливового лоббі на Заході і захист прав польської меншості за східними кордонами. В свою чергу, головним об'єднуючим фактором для всіх полонійних структур стає допомога співвітчизникам на Сході [29, арк. 35].

Внутрішній конфлікт між «старою» і «молодою» (періоду «Солідарності») еміграцією, коли молоде покоління еміграції в «заможних» країнах Заходу різко почало втрачати інтерес до своєї історичної батьківщини, розцінювалося головним стримуючим фактором в організаційному об'єднанні діаспори. Відтак, на Світовому з'їзді Полонії в серпні 1992 року учасники проголосили створення Форуму молодого покоління поляків як регулярного місця зустрічей молоді польського походження. Перша така зустріч відбулася на світовий День молоді в серпні 1993 року під гаслом «Ми покоління Іоанна Павла II» [29, арк. 35].

Нижче вперше буде виокремлено три виміри полонійної публічної дипломатії, що виходять за межі польської традиційної дипломатії, а саме:

1. Релігійний аспект через призму паломницької дипломатії Івана Павла II;
2. Пропагандистський аспект через призму журналістської та громадської активності Яна Новака-Єзьоранського та Єжи Гедройця;
3. Геостратегічний аспект у фокусі життєдіяльності Збігнева Бжезинського та Ришарда Качоровського.

Роль зазначених видатних представників польського народу за кордоном в успішному прозахідному інтеграційному процесі Республіки Польща є беззаперечною і безапеляційною.

Слід зазначити, що хоча подібна тематика і має місце у ряді праць зарубіжних науковців, однак у вітчизняній історіографії відсутнє цілісне дослідження зазначеного питання.

Автором проаналізовано та використано цілу низку різних за змістом, нормою та характером матеріалів. Для широкого і не заангажованого наукового дослідження найбільш цінними першоджерелами стали аналітичні роботи польських науковців, офіційні виступи, заяви, інтерв'ю відомих світових політичних, громадських та церковних діячів, а також матеріали Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України за досліджуваний період.

5.1. Релігійний аспект через призму паломницької дипломатії Папи Римського Івана Павла II

Папа Іван Павло II напряду причетний до зламу комуністичної системи у Центральній та Східній Європі. З цим твердженням, безперечно, має погодитися будь-який серйозний історик. У тому числі і з тим, що високоморальна паломницька дипломатія цього Великого Поляка безумовно сприяла подальшій результативній європейській та євроатлантичній інтеграції його Батьківщини, була своєрідним духовним дороговказом для земляків, у переважній більшості католиків.

Після риторичного (вперше з 1523 року на Апостольський престол піднявся не італієць, а іноземець-слов'янин – польський кардинал Кароль Войтила) обрання Папою 16 жовтня 1978 року, 58-літній Іван Павло II відразу ж зарекомендував себе як глава Церкви, сповнений свіжих ідей і нових задумів та почав налагоджувати відносини Ватикану з церковною та світською владою Східної Європи, у тому числі і з польським Костелом, а також здійснювати внутрішньоцерковні зміни.

Було збільшено ефірний час мовлення Радіо Ватикану у Східній Європі⁶⁹. «ЗМІ – то центральна частина гігантського сучасного ареопагу (площа для зібрань у містах древньої Греції), де люди обмінюються ідеями, де формуються позиції й цінності», стверджував новообраний Папа⁷⁰. Він регулярно проводив інтенсивні перемовини з кардиналом Йосипом Сліпим, главою підпільної греко-католицької церкви в Україні, який жив у вигнанні в Римі. А угорські католики одними з перших відчули подих нового вітру з Вічного Міста. Понтифік призначив чотирьох інших єпископів та ізолював симпатизуючого угорському режиму архієпископа Ласло Лекая. Скрізь відбувалися реформи, які слугували внутрішньому оновленню Костелу⁷¹.

Є цілий ряд глобальних причин, що призвели до краху комунізму. Історики на перший план виносять внутрішні процеси в Радянському Союзі – це деградація влади, або, навпаки, демократизація розпоряджень М.Горбачова, таких як «перебудова» чи «гласність». Майже усі підкреслюють економічну катастрофу комуністичного блоку, а також втрату гонки озброєнь. У підсумку комуністи почали розуміти, наскільки крихкими є їх повноваження і що від доктрини Л.Брежнєва (суть її полягала в тому, що жодна соціалістична країна ніколи не буде «загублена» на користь Заходу), слід поступово відмовлятися.

Однак, незалежно від зазначених вище процесів, без сумніву можна стверджувати, що вибір поляка Папою став початком того кінця. Уродженець містечка Вадовіце, що біля Кракова, Кароль Войтила добре знав реалії комуністичної системи і був найкращим кандидатом на Святий престол, хто б у перспективі міг ініціювати зміни в Східній Європі.

Вибір земляка Папою застало зненацька керівництво Польської об'єднаної робітничої партії (комуністичної). Шок швидко поступився місцем жаху. Подібна атмосфера панувала і в Радянському Союзі.

«Совєти воліли би Олександра Солженіцина на посаду генерального секретаря ООН, аніж поляка Папою», – стверджував тоді один італійський

⁶⁹ URL: www.niemcy-online

⁷⁰ URL: <http://www.day.kiev.ua/49687>

⁷¹ URL: www.niemcy-online

журналіст. Шеф радянського КДБ Юрій Андропов відразу ж розпорядився розслідувати обставини обрання Кароля Войтили Папою, навіть був затверджений «план дій проти політики Ватикану щодо соціалістичних країн».

Німецький експерт Герд Штрікер, який займається східноєвропейською проблематикою, в інтерв'ю фундації «Kirche in Not» («Церква в біді») підкреслює, що Папа-поляк ніколи не шукав конфронтації з комуністичними лідерами, а навпаки, постійно був налаштований на конструктивний діалог. «Спокійно, приязно, але завжди невблаганно наполягав на дотриманні свободи віросповідання та прав людини», резюмує Герд Штрікер⁷².

«Він володів здібностями доброго політика: вмінням згуртувати навколо себе людей визначних, таких, що творять суспільну думку, – стверджує Марек Лясота, директор краківського відділу Інституту національної пам'яті і автор книжки «Донос на Войтилу»⁷³.

Польський професор-історик і автор праць із новітньої історії церкви отець Юзеф Марецкі вважає, що джерела антикомуністичної позиції Войтили слід шукати в дитинстві. «Він народився та виховувався у незалежній Польщі і знав, що таке свобода. А в домі колишнього австрійського вояка (батько Кароля служив поручиком у польській армії) напевно жилося міфом Франца Йосифа та міфом Австрії - досконалої, доброї, великої», резюмує отець Юзеф⁷⁴.

Отець Марецкі, описуючи спосіб боротьби з комунізмом, яким керувався Кароль Войтила, стверджує, що Папа ніколи «не висловлювався публічно про його зло. Але якщо по радіо чи телебаченню постійно повторювали, що комунізм – це єдиний правильний шлях, то він з амвона (підвищення у храмі, на якому здійснюються окремі елементи богослужіння та виголошуються проповіді) ставив питання: хто дає людині щастя? Тільки Бог. Його полеміка з тезами марксистів полягала в тому, що він творив протизагуг. Давав протизагугу комунізму й таким чином відвертав людей від системи»⁷⁵.

⁷² URL: www.niemcy-online

⁷³ URL: <http://tygodnik.onet.pl>

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

«Знав, що комунізм треба роззброювати дипломатично і не закликав хапати зброю і воювати», – додає о. Марецькі⁷⁶.

Відразу ж після обрання Папою стало очевидним, що Іван Павло II поєднує традиційний релігійний консерватизм із безпрецедентними рішеннями та вчинками. Один із творців німецького об'єднання, колишній канцлер ФРН Гельмут Коль 9 листопада 2009 року на офіційних заходах з нагоди 20-ї річниці падіння берлінського муру назвав «польського Папу» «Людиною, яка відкривала двері свободи»⁷⁷.

«Він розумів свою духовну роль і не сумнівався, що його служіння у тих перших роках було каталізатором змін. Звичайно, немає документів, які підтверджують, що завдяки Івану Павлу II впала берлінська стіна, але він точно розбудив Дух, а це неможливо підтвердити жодним документом», – стверджує журналіст, автор книжок про Кароля Войтилу Павло Жухневич⁷⁸.

Уже після трьох місяців сходження на престол Іван Павло II приймав у себе міністра закордонних справ Радянського Союзу Андрія Громика. Цей візит започаткував низку майбутніх двосторонніх контактів Ватикану та СРСР. У червні 1988 року Папа листом звернувся до Генерального секретаря СРСР Михайла Горбачова, у якому по-філософськи натякнув на актуальність подальшого провадження розпочатих реформ та шанобливого ставлення до релігійної свободи. А коли доля комунізму була усім практично зрозуміла, 1 грудня 1989 року Іван Павло II нарешті прийняв М. Горбачова у своїй папській резиденції. Ця зустріч була «знаменням часу, яке поволі дозрівало і принесло великі надії», – сказав тоді Іван Павло II⁷⁹. У свою чергу, останній очільник радянської імперії в мемуарах особисто визнав, що віхові східноєвропейські події кінця вісімдесятих минулого сторіччя без Івана Павла II «були б неможливі»⁸⁰.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ URL: www.niemcy-online

⁷⁸ URL: <http://www.euranet.eu/pol/Raporty/Upadek-komunizmu/Rola-Jana-Pawla-II-w-upadku-komunizmu>

⁷⁹ URL: http://www.zespol.wduchu.pl/jp2_pliki/upadek.doc

⁸⁰ URL: www.niemcy-online

З цим постулатом згоден й одіозний Войцех Ярузельський, який у 1989-1990 роках обіймав посаду президента як Польської Народної Республіки, так вже і незалежної Республіки Польща. «Без нашого Папи зміни в системі не відбулися б так легко. Тим паче, зважаючи на те, що на початку 80-х Польща була перед загрозою радянського вторгнення», – стверджує він⁸¹.

На підтвердження слів В. Ярузельського варто підкреслити, що Папа 16 грудня 1980 року особисто звертався листом до Генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва, де наполягав про відмову СРСР від воєнної інтервенції в Польщу.

Папа Іван Павло II завжди наголошував на тому, що комунізм «розвалився внаслідок власних помилок і зловживань, на самоті своєї внутрішньої слабкості». Але навряд чи наступила б Осінь Народів, як називають процес повалення комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі, кульмінація якого припала на осінь 1989 року, якби не перше паломництво Івана Павла II до Польщі у 1979 році і його звернення 2 червня до сотень тисяч присутніх на площі Перемоги у Варшаві словами «Нехай зійде Дух Ваш і відновить обличчя Землі цієї!»⁸².

За даними соціологічних досліджень, 78 відсотків опитуваних у Польщі переконані, що перше паломництво Папи на рідну землю та, без перебільшення, доленосне благословення Великого Земляка, у подальшому слугували серйозним моральним стимулом для поляків на шляху до європейських цінностей⁸³.

Папа, окрім столиці Варшави, побував у багатьох польських містах і містечках, збираючи на служіннях сотні тисяч вірян. У своїх проповідях регулярно посилався на великі польські постаті, постійно цитував Словацького і

⁸¹ URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/151076,jaruzelski-jan-pawel-ii-obalal-komunizm.html>

⁸² URL: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TH/THO/jak_jp2_ocalil.html

⁸³ URL: <http://ekai.pl/wydarzenia/raport/x20544/polacy-kluczowa-rola-jana-pawla-ii-w-odzyskaniu-wolnosci/>

Норвіда, відтак, ніби пробуджував той славнозвісний Дух свободи, надихаючи на початок розвитку демократичних перемін у Польщі⁸⁴.

Цей перший візит Понтифіка до Польщі, який під гаслом «*Mater Polonia Gaude*» (дослівно – «Радій Польща-Мати» – титульні слова середньовічного польського гімну латиницею), тривав лише 9 днів (з 2 по 10 червня 1979 року), і став імпульсом для створення у серпні 80-го року на Гданській судноверфі профспілкового руху «Солідарність», що збурих ланцюгову реакцію свободи, якої не зміг зупинити навіть оголошений В. Ярузельським у 1981 році воєнний стан у Польщі.

Войцех Ярузельський відразу ж через п'ять днів після введення воєнного стану отримав від Івана Павла II офіційного листа, у якому Папа наполегливо закликав комуністичну владу до «припинення дій, що призводять до пролиття польської крові», а напередодні Різдва в апостольському храмі навіть палала свічка у вікні аудієнцій в знак солідарності Понтифіка із співвітчизниками, які боролися проти комуни.

У червні 1983 року Іван Павло II вдруге з візитом прибуває до Польщі, а вже у липні влада скасовує воєнний стан, відтак, особиста причетність Папи до цієї своєрідної перемоги земляків є очевидною.

У ході конференції «Роль церкви у відновленні незалежності», яка відбулася у Варшаві 2 червня 2009 року в Президентському палаці, Митрополит Варшавський архієпископ Казимир Нич влучно підкреслив, що Іван Павло II далекого 79-го, у своїх перших проповідях на рідній землі, поняття «солідарність» завжди подавав у контексті філософської і соціологічної категорій⁸⁵. Папа своїм Словом не тільки надихнув, як зясувалося згодом, на робітничий рух «Солідарність» з її очільником Лехом Валенсою, але закликав кожного до персональної відповідальності за суспільну справу на шляху до незалежності.

⁸⁴ URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/151076,jaruzelski-jan-pawel-ii-obalal-komunizm.html>

⁸⁵ URL: <http://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/151076,jaruzelski-jan-pawel-ii-obalal-komunizm.html>

І в цьому сенсі роль Понтифіка у падінні комунізму є безперечною – ідея змогла заразити людей і дати їм відчуття свободи.

До речі, по завершенні страйку, 31 серпня 1980 року Лех Валенса підписував із владою ПНР документ порозуміння великою ручкою із зображенням Івана Павла II. То було своєрідним символом подяки Папі від протестуючих за підтримку «Солідарності».

Вже у 1989 році під час свого візиту до Конгресу США Л.Валенса навіть почне свій виступ із слів, узятих з американської Конституції: «Ми народ!». Висновок один: Слово Івана Павла II до своїх співвітчизників, що лунало під час його паломництва, справді впало на родючу землю, бо Папа у своїх богослужіннях завжди зауважував, що «свобода не просто дається, а, насамперед, задається»⁸⁶.

«Комунізм упав тому, що Іван Павло II на універсальний вівтар прав людини поставив сумління Сходу і Заходу», написав у італійській газеті «La Repubblica» колишній речник Ватикану Хоакін Наварро-Вальс. У статті під назвою «Рейган, Іван Павло II та падіння Муру» іспанський журналіст Наварро-Вальс підкреслює, що центральна частина понтифікату Івана Павла II збігається з двома каденціями американського президента Рональда Рейгана (1981-1989 рр.), а відтак, «обидва однаковою мірою причетні до випихання радянського комунізму з історії і діяли в однаковому бажанні знищити колоса на глиняних ногах». І все ж існувала одна, досить суттєва відмінність між цими великими історичними постатями. Для Р. Рейгана «совецький» комунізм був «імперією зла», «матеріальним ворогом Америки», запереченням усіх ідеалів демократії і свободи, натомість, Іван Павло II переконливо вважав комунізм системою, що зневажала права людини. У своїй філософській та релігійній діяльності він завжди надихав «пригнічені радянським тоталітаризмом слов'янські народи до національної самосвідомості», – додає колишній ватиканський речник⁸⁷.

⁸⁶ URL: <http://gosc.pl/doc/803036.Rewolucja-Jana-Pawla-II/3>

⁸⁷ URL:

http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,5903965,_To_Jan_Pawel_II_obalil_komunizm_.html

Варто сказати, що Папа та його паломницькі візити протягом двадцяти шести років понтифікату регулярно мали вплив на повалення антилюдських систем в різних частинах світу. «Виходить так, що Іван Павло II завжди з'являвся у повній папській величі в критичних точках демократизації», резюмував колись Самуель Хантінгтон, відомий американський соціолог і політолог, автор знаменитого «Зіткнення цивілізацій»⁸⁸.

Червень-липень 1980 року – Бразилія, лютий 1981-го – Філіппіни, червень 1982-го – Аргентина, березень 1983-го – Гватемала, Нікарагуа, Сальвадор та Гаїті, Корея у травні 1984 року, Чилі в квітні 1987-го, Парагвай у травні 1988-го. Це далеко не повний перелік країн «третьої хвилі», де відбулися демократичні перетворення, до яких безперечно приклався і Білий Пілігрим, як називали сучасники тодішнього керманіча Ватикану⁸⁹.

А вже в червні 1997 року Іван Павло II у черговий раз відвідав свою Батьківщину. Польська газета «Жице Варшави» від 9 червня 1997 року опублікувала інтерв'ю з тодішнім міністром закордонних справ Польщі Даріушем Росаті під заголовком «Спільні коріння та однакове бачення Європи». Зокрема, оцінюючи візит папи Івана Павла II до Польщі, Д.Росаті відзначив, що візит супроводжують події, які мають надзвичайно важливе значення, бо пропагують Республіку Польща. Насамперед, за перебуванням Папи Римського у Польщі спостерігав увесь світ, а також була зосереджена увага багатьох політиків. Під час візиту Польщу відвідало шість Президентів. Особливо суттєвим був приїзд Президента України Леоніда Кучми, незважаючи на те, що у своїй основі Україна – це православна країна. Візит Президента України вписався в дух євхаристичного конгресу та зближення церков, і, безперечно, суттєво покращилися історично непрості українсько-польські відносини [3, 49/1107, арк. 147].

Таким чином, після обрання Кароля Войтили на папський трон, багато його співвітчизників перш за все відчули силу, яка раніше була дещо прихована.

⁸⁸ URL: <http://www.leaderu.com/ftissues/ft9303/reviews/gershman.html>

⁸⁹ Ibidem.

Участь у спільних молитвах з Папою того далекого 79-го інспірувала національну ідентичність, додала полякам сили й духу в антикомуністичних народних діяннях, незважаючи на страшні гоніння з боку влади. Другим фактором, що призвів до здобуття Польщею незалежності, без сумніву, є публічна роль Івана Павла II як лобіста польських інтересів, який вміло використовував свою патріаршу владу і став провідником справ Східного блоку в західному світі, своєрідним символом польської дипломатії за кордоном.

5.2. Інтеграційна пропаганда в журналістській та громадській активності Яна Новака-Єзьоранського та Єжи Гедройця

На початку жовтня 2014 року Польща святкувала 100-річчя від дня народження Яна Новака-Єзьоранського, відомого польського письменника, політика і громадського діяча, емісара Уряду Польщі у вигнанні, авторитета для кількох поколінь поляків, багаторічного директора польської редакції Радіо «Вільна Європа», яке несло вільне слово на батьківщину, що знемагала під комуністичним ярмом.

Здіслав Антоні (справжнє ім'я Я.Єзьоранського) до історії Польщі органічно увійшов під псевдонімом Ян Новак. Народився у ніч з 2 на 3 жовтня 1914 року в Берліні, хоча в деяких дослідженнях шириться інформація, ймовірно неправдива, що народився Ян Новак-Єзьоранський у Варшаві⁹⁰.

Отримавши у 1936 році диплом економіста Познанського університету імені Адама Міцкевича, працював асистентом на кафедрі економіки в рідному навчальному закладі.

У період Другої світової війни служив солдатом Армії крайової та емісаром уряду незалежної Польщі в екзилі у Лондоні, був останнім посланцем від нього перед спалахом Варшавського повстання⁹¹.

⁹⁰ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Nowak-Jeziorański

⁹¹ URL: http://gazeta.dt.ua/ARCHIVE/yan_novak-ezoranskiy_nayvazhlivishe_schob_tsya_richnitsya_ne_znischila_nashih_stosunkiv_i_spivprats.html

Після війни Ян Новак-Єзьоранський залишився на Заході, мешкав у Лондоні, Мюнхені та Вашингтоні. Протягом 1948-1951 років працював у польській редакції британського радіо BBC⁹². Його робота у Великобританії сприяла підвищенню обізнаності західної громадськості усвідомити масштаби нацистських злочинів на території Польщі. Наприкінці 1951 року очолив польську радіостанцію Радіо «Вільна Європа» [335, с. 38-41], яку разом із однодумцями організував протягом декількох місяців у Мюнхені. Перша трансляція на Польщу прозвучала 3 травня 1952 року. Редакцією цього радіо керував безперервно до 1 січня 1976 року, допоки не віддав повноваження Зигмунту Михаловському⁹³.

Протягом 20 років Ян Новак-Єзьоранський брав активну участь у форумах польських громад за океаном. У 1976-1996 роках працював Національним директором у Конгресі Американської Полонії (об'єднання американців польського походження), був членом польського наукового товариства в екзилі (з 1985 року). Обіймав посаду консультанта Ради Нацбезпеки Сполучених Штатів Америки.

«За часів президентства Д.Картера йому запропонували посаду в Конгресі Американської Полонії, котра хотіла бачити у своїх лавах класичного поляка-емігранта. Майже 15 років Я.Новак-Єзьоранський був представником цього конгресу в справах лобіювання польських інтересів у колах американської влади. Він підтримував політику санкцій адміністрації Р.Рейгана щодо ПНР під час воєнного стану, посприяв тому, аби Лех Валенса став третім в історії неполітиком, хто виступив перед Конгресом США. Він мав унікальні контакти та дуже високу позицію в Штатах. Завдяки чому польські політики змогли залагодити на Заході багато речей в 90-і. Це була наша людина у Вашингтоні. І зараз дуже бракує когось такого», резюмує відомий публіцист видання «Kultura Liberalna» Лукаш Ясіна⁹⁴.

⁹² URL: <http://www2.polskieradio.pl/eo/dokument.aspx?iid=18625>

⁹³ URL: <http://dzieje.pl/postacie/zygmunt-michalowski-1918-2010>

⁹⁴ URL: <http://www.polradio.pl/5/123/Artykul/159062,Рік-Яна-НовакаЄзьоранського-Ким-був-«Кур'єр-з-Варшави»>

До речі, як повідомляла польська газета «Жице Варшави» в березні 1995 року, Конгрес американської полонії звинуватив адміністрацію США в тому, що вона проводить переговори з Москвою на тему умов прийняття Польщі в НАТО без відома польських влад у Варшаві. Виступаючи у Вашингтоні від мені Конгресу, Ян Новак-Єзюранський поінформував, що Сполучені Штати почали детальні переговори з урядом Б.Єльцина на тему 25 пунктів документу, що стосується конкретних умов експансії НАТО і ролі Росії в майбутніх структурах європейської безпеки. Конгрес американської полонії звинуватив уряд США в тому, що всупереч запевненням про повну прозорість процесу розширення Пакту, пункти, доведені до відома Б. Єльцина, не були подані до відома зацікавлених держав, в т.ч. Польщі. Конгрес направив уже в цій справі лист керівнику президентської Ради безпеки Ентоні Лейку з проханням поінформувати про деталі переговорів із Росією. Е.Лейк визнав допущену помилку і пообіцяв, що надалі всі переговори проводитимуться «при відслоненій куртині».

В інтерв'ю, опублікованому в польській газеті «Жечпосполіта», в той же час Ян Новак-Єзюранський докладно мотивував необхідність розширення НАТО на схід і вступу Польщі до цього оборонного пакту. На питання, чому Польща повинна почуватися без НАТО у небезпеці, Я.Єзюранський відповідав: «Оскільки Борис Єльцин, Андрій Козирєв та інші в своїх публічних заявах говорять про відновлення впливів на давні країни-сателіти. Висловлюються погрози, не виключаючи військових, на випадок, коли б НАТО вирішило прийняти Польщу. Викликає занепокоєння те, що Росія хотіла б накинати Польщі та іншим країнам цього регіону післявоєнний статус Фінляндії, який би обмежив їхній суверенітет» [1, 95/046, арк. 7-8].

Вже вищезгадана газета «Жечпосполіта» від 6 листопада 1997 року опублікувала скорочений виступ представника Коаліції Центрально-Східної Європи Я. Новака-Єзюранського перед членами комісії у закордонних справах Сенату США. Доповідач підкреслив, що не існує антагонізму між народами Росії та їх сусідами, ознайомивши сенаторів, на підтвердження своєї думки, результати опитування проведеного міжнародним центром соціологічних досліджень у

Москві. Згідно з опитуванням, 56% росіян вважають польсько-російські стосунки дружніми, а 30% - нормальними. На думку автора, російська пропаганда проти розширення НАТО не мала значного впливу на громадян Росії. Ян Новак-Єзьоранський наголошував, що російське суспільство не розглядає НАТО як ворога, натомість, побоювання у населення викликають складні умови життя.

В той же час російська правляча еліта не погодилась із втратою своєї імперії. Відзначалося, що хоча політична та економічна система стала іншою, але ментальність людей, котрі протягом всього життя реалізовували плани радянської імперії, не може змінитися. «Москва виступає не тільки проти розширення, але й проти існування самого Альянсу, оскільки обґрунтовано побоюється, що НАТО стане в майбутньому на перешкоді її амбітним планам повернення втрачених впливів над колишніми країнами соціалістичного табору», підкреслював Ян Новак-Єзьоранський. На думку автора, зміна теперішнього мислення відкриє нову сторінку в дружніх відносинах Росії з її сусідами, так як це мало місце у відносинах між Німеччиною та Польщею. Поряд з тим він порушив проблему ролі США в європейській безпеці. Зазначалося, що США не відчуватимуть себе у безпеці ні з економічної, ні з військової точки зору, якщо Європа не буде у безпеці. «Натомість, Європа не буде в безпеці, доки найменша європейська країна не відчуватиме себе безпечно», резюмував Ян Новак-Єзьоранський [3, 49/2046, арк. 17-18].

До речі, тижневик «Впрост» від 18 березня 1999 року з нагоди вступу РП до НАТО опублікував інтерв'ю з Яном Новаком-Єзьоранським, який підкреслював, що у НАТО Польща може стати речником безпеки для балтійських країн, зокрема Литви, а також України, Словаччини та інших держав, які допоки залишаються поза євроатлантичними структурами.

На відміну від його сучасника, соратника і друга, більш відомого в Україні Єжи Гедройца, авторитетного редактора журналу «Культура», що видавався у Франції, у 90-і роки Ян Новак-Єзьоранський не одразу активно включився до процесу польсько-українського примирення, а зосередився на інтересах Польщі

на Заході. Це завдяки його і знаного українцям Збігнєва Бжезинського зусиллям відбувся вступ Польщі до НАТО у 1999 році.

І все ж пізніше Ян Новак-Єзьоранський регулярно наголошував на потребі примирення та діалогу з українським національним рухом, дружніх відносин між Польщею та Україною. «Підтримка Польщею прагнень своїх сусідів спричиниться до зміцнення її образу і позиції на міжнародній арені. Річ Посполита покаже себе як держава, що вірна своїй традиції «За вашу і нашу свободу», – писав він. До кінця свого життя вважав Україну потенційним «моцарством» – супердержавою, і, як досвідчений аналітик, традиційно підкреслював, що, як не прикро, історичними сусідськими конфліктами завжди користується саме Москва, починаючи ще з козацьких часів⁹⁵.

Водночас слід зазначити, що Ян Новак-Єзьоранський у далекому 1994 році заявляв, що солідарність Польщі з Україною не може бути направленою проти Росії. «Наскільки політичний польсько-український союз, навіть неформального характеру, є потрібним, настільки антиросійський військовий союз був би без сенсу, оскільки жодна з цих країн окремо – чи навіть разом – не мають у своєму розпорядженні відповідного потенціалу, щоб успішно протиставитись російській силі» [41, 94/1026-ф, с. 3-4], резюмував він свого часу.

Ян Новак-Єзьоранський активно працював і над приєднанням Польщі до Європейського Союзу. «Кур'єр з Варшави» – один із найбільш уживаних його псевдонімів – серед іншого працював у тісному співробітництві з Інститутом стратегічних досліджень та Фондом імені Роберта Шумана, що інтенсивно поширювали ідеї європейської співпраці.

Використовуючи свій міжнародний авторитет та особисті знайомства, Ян Новак-Єзьоранський успішно знаходив відомих особистостей у прозахідних колах політики і влади, які успішно лобіювали повернення Польщі до «європейської сім'ї». Хоча він і був поміркованим євроентузіастом, однак завжди вважав, що лише відносини з ЄС можуть забезпечити Польщі розвиток демократії і громадянських свобод та зміцнити її позиції на міжнародній арені. Політик ніколи

⁹⁵URL: http://postup.brama.com/000526/91_2_4.html

не стверджував, що вступ Польщі до Європейського Союзу буде «ліками від усіх зол», але був глибоко переконаним, що формальна участь його країни в об'єднаній Європі, вільної від кордонів, і поліцейських та ідеологічних бар'єрів, без альтернативи - єдиний шанс для реального блага Польщі та її громадян, суспільну активність яких вважав основою усіх демократичних перемін.

2-6 червня 1995 року у Кракові проходила міжнародна конференція на тему «Від комунізму до демократії», в якій взяли участь чільні політики з Центрально-Східної Європи. Польщу репрезентували Анджей Олеховський, Броніслав Геремек, Яцек Куронь, Лешек Бальцерович, Єжи Турович, а також Ян Новак-Єзьоранський. Люди, які намагалися відкрити Польщі шлях до демократичного світу, абсолютно компетентні особистості, які мали право представити аналіз історичних подій після революції 1989 року. Велику пошану серед поважних гостей здобули також представники України: Дмитро Павличко, Олег Соскін та В'ячеслав Чорновіл. Ян Новак-Єзьоранський запам'ятався словами: «Люди в посткомуністичних країнах довели, що на їх думку, найбезпечніше жити в клітці». Чим поставив найбільш влучний діагноз хвороби суспільства, що на початку дев'яностих років стихійно виявляло радість, яка випливала з природного бажання свободи. Однак, люди тоді ще не усвідомлювали, що свобода – це також почуття обов'язку і відповідальність. А ще коли лідер Народного Руху України рішуче заявив: «Україна не проти інтеграції, але інтеграції з Європою, а не з Росією», Ян Новак-Єзьоранський попри свій вік енергійними оплесками заохотив представників європейських країн до прояву ентузіазму, який впливав із заяви українського політика [1, Посольство України в Республіці Польща: Рибалт Андрій «Від комунізму до демократії», газета «Наше слово», № 24 від 18 червня 1995 р].

Вперше після війни Ян Новак-Єзьоранський приїхав до Польщі в серпні 1989 року на запрошення Леха Валенси. Після цього він постійно відвідував свою батьківщину, а в липні 2002 році переїхав на постійне місце проживання й облаштувався у Варшаві. «Настає момент, коли не можна дивитися на країну з

відстані. Тому я вирішив уважно дивитися на Польщу зблизька», резюмував свого часу політик [].⁹⁶

Протягом усього періоду перебування як у Польщі, так і протягом 58 років вигнання, він активно брав участь у громадській діяльності, був шанованим експертом у політичних справах, писав книги та був автором численних публікацій у найпопулярніших та авторитетних світових засобах масової інформації. Удостоєний найвищих польських державних відзнак, зокрема, кавалер Ордену Білого Орла, Хреста воєнного ордену Віртуті Мілітарі, нагороджений Хрестом Хоробрих та Медаллю Свободи США⁹⁷. Почесний громадянин багатьох польських міст. У листопаді 2002 року тодішній президент Литви Валдас Адамкус за активну підтримку Я.Єзьоранським прагнення вступу прибалтійської країни до НАТО нагородив його званням почесного громадянина Литви.

На президентських виборах у 1995 році Ян Новак-Єзьоранський підтримав Леха Валенсу, розглядаючи його кандидатуру як гарантію продовження прозахідної зовнішньої політики Польщі.

Ян Новак-Єзьоранський відверто був проти втручання польських військ на стороні США в іракському конфлікті, але коли це сталося, на його думку, Польща повинна рішуче вимагати конкретних вигід від Вашингтона в обмін на військову допомогу в Іраку⁹⁸.

Під час президентської виборчої кампанії у 2000 році він не бачив сенсу в переобранні Александра Квасневського, проте в кінцевому рахунку підтримав кандидатуру Анджея Олеховського⁹⁹. І все ж перемогу демократичних лівих сил на парламентських виборах у 2001 році Ян Новак-Єзьоранський розглядав як важливий крок на шляху до інтеграції з Європейським Союзом, і, незважаючи на його скептицизм до посткомуністичного одіозного минулого, в інтерв'ю

⁹⁶URL: http://www.bu.kul.pl/jan-nowak-jezioranski-1914-2005-sylwetka,art_11168.html

⁹⁷ URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4195401.stm>

⁹⁸ URL: http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/3-2004_Tokarczyk.pdf

⁹⁹ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Nowak-Jeziorański

польському радіо заявив: «Я можу не любити цей уряд, але він обраний на вільних виборах і він є моїм урядом, оскільки він є польським урядом».

Помер 20 січня 2005 року у віці 92 років в одній із варшавських лікарень. Похоронні урочистості відбулися 26 січня. До Королівського замку у Варшаві провести свого великого Земляка в останню путь прийшли тисячі мешканців столиці та інших регіонів країни, багато знаменитостей із світу політики і культури, серед яких тодішні польські можновладці¹⁰⁰. Яна Новака-Єзьоранського поховано у родинному склепі Єзьоранських на цвинтарі Повонзки – найстарішому і найвідомішому кладовищі Варшави¹⁰¹.

Без сумніву, саме польська еміграція своєю незаангажованою інтелектуально-політичною думкою виплекала концепцію майбутніх стосунків Польщі. Роками інспіровувалася концепція стосунків із східними сусідами, передусім з Україною. «Без вільної України немає вільної Польщі» – гасло тієї концепції, а її головним проповідником стало середовище, яке об'єдналося навколо паризького журналу «Культура» на чолі з Єжи Гедройцем. Після повалення комуністичного ярма цей постулат настільки сильно увійшов у політичну реальність новітньої Польщі, що вже більше двадцяти років незмінно слугує польській еліті.

Єжи Гедройць (1906-2000) – публіцист, політик, засновник і незмінний редактор журналу «Культура», що видавався у Франції, і видавництва «Інститут літерацький».

Народився в Мінську, нащадок роду литовських князів. Вже до війни заснував впливовий тижневик «Бунт молодих», перейменований у 1946 році в «Політику». Під час війни воював у лавах Карпатської бригади, а потім керував відділом друку в штабі корпусу генерала Андерса. У 1946 р. у Парижі заснував щомісячник «Культура», який став центром польської політичної і суспільної думки не лише в еміграції, а й у країнах, куди потрапляв нелегально. А в Україну ідеї «Культури» надходили в основному через радіо «Свобода» та мали суттєвий

¹⁰⁰ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Nowak-Jeziorański

¹⁰¹ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Pochowani_na_Cmentarzu_Powązkowskim_w_Warszawie

вплив на формування українського демократичного руху 60-х років. До речі, цікавим фактом є те, що Президент Польщі Александр Квасневський у молоді роки також читав «Культуру», що, можливо, й переконало його в подальшому розвитку конструктивних, дружніх відносин зі східними сусідами [3, 49/1248].

Крім «Культури» під керівництвом Гедройця виходили «Історичні зошити». В «Бібліотеці Культури» опубліковано понад 600 томів, серед яких переклади творів Сахарова, Солженіцина, Геллера та інших російських авторів. Єжи Гедройць був членом редколегії «Континенту» і українського журналу «Віднова»¹⁰².

Польська газета «Жечпосполіта» від 28 червня 1997 року опублікувала статтю про міжнародну наукову конференцію «Інтелектуали, культура, політика: досвід Польщі та України», яка відбулася у Києві 5-7 червня 1997 року з нагоди 50-річчя паризького журналу «Культура». Зверталася увага, що «Культура» мала значні впливи на польську інтелігенцію, оскільки змінила її мислення в «українському питанні» та фактично створила умови для конструктивного діалогу. Саме цей журнал зробив спробу оприлюднити тезу про непорушність довоєнного східного кордону Польщі, яку підтримувала більшість польського емігрантського середовища. Зауважувалося, що видання «Віднова», до складу редакції якого входив також головний редактор «Культури» Єжи Гедройць, було першим українським виданням, яке зробило спробу розпочати дискусію на тему українсько-польських відносин. Головний редактор «Віднови» професор Я. Пеленський у своїй статті підкреслював, що важливим було прийняття концепції, яка б не переслідувала мети стати українсько-польською інтригою проти Росії, а, навпаки, включала її, особливо російську демократичну еміграцію. Варто зазначити, що і Я. Пеленський, і Є. Гедройць вважали, що генеральна концепція реінтеграції Європи лежить у трикутнику Україна-Польща-Росія, а тому необхідно проводити таку політику [3, 49/1248].

На формування зовнішньої політики Польщі ідеї Є. Гедройця мали колосальний вплив. Завдяки його плідній і довготривалій праці, еміграційні кола

¹⁰² URL: <http://www.novopol.ru/index.php?id=310>

та демократична опозиція, а згодом і уряд незалежної Польщі усвідомили необхідність підтримки української державності задля безпеки країн регіону.

Саме східна концепція Єжи Гедройця мала вплив на погляди Президента Польщі А. Квасневського. На її основі формувалася регіональна політика керманіча країни, яка успішно була реалізована. У цьому контексті слід зауважити, що вже перші роки президенства А. Квасневського принесли заспокоєння на лінії Варшава-Москва, а також сприяли зростанню ролі Польщі серед країн Центрально-Східної Європи, які не потрапили до першої групи кандидатів на членство в НАТО у 1998 році [3, 49/1647].

А коли Польща стала вільною державою, Є.Гедройць закликав до підтримки українських незалежницьких рухів та визнання української держави в момент її проголошення [Zmienić krwioobieg (Z redaktorem Jerzym Giedroyciem rozmawia Marek Wademann). *CzasKultury*. 1991. No. 3/4. S. 4].

Незважаючи на темні сторінки спільної історії, упередження і стереотипи, обом народам все ж вдалося досягти порозуміння у своїх відносинах. Ініційований Є.Гедройцем діалог щодо примирення Польщі й України допоміг уникнути конфліктів за югославським зразком у період розвалу Радянського Союзу та усіляко сприяв демократичним трансформаціям в цих країнах.

На думку Є.Гедройця, поява незалежної України – буферної держави між Росією і Польщею – мала б першочергове значення для зміцнення безпеки Речі Посполитої та інших країн регіону [Na przeciagu historii. Rozmowa z Jerzym Giedroyciem. Rozmawiał Zdzisław Zaryczny. *Dziennik związkowy*. 1991. 12]. Тому Польща повинна докласти усіх зусиль для збереження суверенітету України.

Проголошення Україною незалежності, яке Польща підтримала першою, ознаменувало собою новий стратегічний етап польсько-українського партнерства. Передусім, примирення на трьох рівнях – урядовому, культурному і громадському. Першими кроками на шляху взаємного зближення повинні стати офіційні домовленості стосовно проблеми кордонів та національних меншин. На думку Є. Гедройця Польща мала запевнити Україну у відсутності претензій на Львів. «Немає жодної можливості повернення Львова до Польщі, як і не мають

жодних шансів ті, хто хотів би приєднати Перемишль до України», – висловлювався з цього приводу редактор¹⁰³.

«Найбільшою загрозою для незалежності України є небезпека відродження російського імперіалізму», – пророчо резюмував свого часу Єжи Гедройць в інтерв'ю польському тижневику «Політика» № 4 від 4 січня 1998 року [6, арк. 21].

Важливим вектором польської зовнішньої політики Є. Гедройць вважав регіональну економічну інтеграцію. За його словами, Польща не повинна обмежитися прагненнями вступу до Європейського Союзу і НАТО, а спрямувати зусилля на створення осередку в Східній Європі, який міг би відіграти неабияку роль у піднесенні цього регіону. На думку Є. Гедройця, таким осередком міг би стати Вишеградський трикутник за умови приєднання у майбутньому до нього України [«...o pomstę do nieba». z Jerzym Giedroyciem – redaktorem paryskiej «Kultury» rozmawia Jerzy Kłosiński. *Tygodnik Solidarność*. 1992. No. 47(218). S. 10].

Є. Гедройць наполягав на необхідності створення регіональних структур безпеки, розвитку військової співпраці Польщі з балтійськими країнами та Україною. Він вважав, що країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) не повинні розраховувати на підтримку Заходом їхніх інтересів, позаяк, Захід і Сполучені Штати прагнуть зберігати «status quo» та уникати напружень і непорозумінь із Росією.

Більше того, як писав польський тижневик «Впрост» від 28 травня 1997 року, Єжи Гедройць свого часу навіть наголошував на важливості встановлення стратегічного союзу з Україною, що, на його думку, мало б для безпеки Польщі більшого значення, ніж входження до НАТО [3, 49/1039, арк. 110].

Ідея поглиблення співробітництва між країнами ЦСЄ набуває актуальності в контексті диференціації ЄС на субрегіони. У межах Євросоюзу Центрально-Східна Європа становить окремий регіон із огляду на близький рівень розвитку, історичне минуле, культуру, спільні проблеми тощо.

¹⁰³ URL:

http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/spup/2011_1/17%20Studia%20Politologica%20I%202011.pdf

Завданнями нашої держави, на думку великого мислителя, є поглиблення зв'язків із Європою, натиск на західну, сильнішу сторону в українській культурі і виховання українців-незалежників [292, с. 56].

Таким чином, Польща, вибудовуючи незалежність через призму прозахідної інтеграції, повною мірою змогла використати потенціал своєї діаспори. Ян Новак-Єзьоранський, як і Єжи Гедройць, відіграли величезну роль у становленні демократичної Польщі, щоденною кропіткою працею лобіюючи вступ її до НАТО та Європейського Союзу. Для України й донині актуальними є постулати Єжи Гедройця, а відтак, подальша конкретна підтримка і досвід Польщі на шляху євроінтеграції.

5.3. Геостратегічний фокус у життєдіяльності Збігнєва Бжезінського та Ришарда Качоровського

Дослідження зовнішньої політики Польщі неможливо без урахування ідей західних класиків геополітики, що науково займаються глобальною трансформацією у Європі, а також вивченням геополітичного вибору Польщі на рубежі XX-XXI століть. У зв'язку з цим слід відзначити, що такий авторитетний західний дослідник, американський політолог, соціолог і державний діяч польського походження, один з найбільш поважних та впливових ветеранів міжнародної політики у світі з глибоким переконанням як Збігнєв Казімеж Бжезінський, завжди розглядав Польщу і польське суспільство як органічну складову західної цивілізації та позитивно оцінював перспективи європейської інтеграції країни.

З. Бжезінський стверджував, що Польща, як країна-лідер Центральної Європи, є своєрідним щитом, відгороджуючи західні країни від Радянського Союзу. Але переорієнтація держав-членів колишнього комуністичного табору на західні інституції та проголошення їх незалежності спричинить зміщення традиційних центрів геополітичної ваги далі на схід із одночасним вивільненням місця для сильної держави, стабілізатора регіону. Відтак, саме Україна і

приречена бути спадкоємицею Речі Посполитої, враховуючи кордони Європейського Союзу після 2004 року¹⁰⁴.

«Нам залишається дякувати долі, що Україна стала для нього (З. Бжезінського – ОК) однією з найбільш цікавих політичних тем», резюмує у своїй книзі «Дипломатія і політика» Анатолій Зленко, перший міністр закордонних справ незалежної України. При цьому «витоки цього почуття далеко не романтичні, а цілком прагматичні – він (З. Бжезінський, ОК) переконаний, що посилення України посилить і позиції Сполучених Штатів у Східній Європі», підкреслює провідний український дипломат [172, с. 267].

Збігнєв Бжезінський народився 18 березня 1928 року у Варшаві. Подейкують, що він народився у Харкові, тодішній столиці України, за місцем служби батька-дипломата. Проте сім'я Бжезінських не хотіла, щоб у документах сина фігурував СРСР як місце народження, тому згодом малюка зареєстрували у столиці Польщі¹⁰⁵.

З 1938 року жив у Канаді, в 50-х роках став громадянином США, де здійснив академічну кар'єру – спочатку закінчив університет Макгіла, потім Гарвардський університет. Викладав у Гарвардському і Колумбійському університетах.

В 60-х роках був радником в адміністраціях Джона Кеннеді і Ліндона Джонсона. З 1977 по 1981-й працював на посаді радника президента США Джиммі Картера з питань національної безпеки.

У 1995 році президент Лех Валенса відзначив Збігнєва Бжезінського найвищою державною нагородою – Орденом Білого Орла. Професор отримав Орла «як визнання видатних заслуг для незалежності та демократичних перемін у Польщі», писала в 1995 році газета «Жице Варшави» [1, 95/1732].

26 лютого 1998 року міська Рада Львова надала Збігнєву Бжезінському звання почесного громадянина міста. Як зазначала польська газета «Жечпосполіта» від 27 лютого 1998 року, в Україні З. Бжезінський вшановується

¹⁰⁴ URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1343/1/Chorna.pdf>

¹⁰⁵ URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Бжезинский,_Збигнев_Казимеж

як покровитель української незалежності. Газета нагадала, що в 1997 році під час вручення 3. Бжезінському ордена Заслуги, Президент України Леонід Кучма відзначив, що колишній радник Президента США Джиммі Картера після 1989 року відіграв вирішальну роль у зміні американської політики стосовно України, переконавши американський уряд у необхідності більш сильніше підтримувати її незалежність [5, 49/352].

Збігнєв Бжезінський є автором багатьох книжок з теорії геополітики [145]. Однією з найвідоміших є «Велика шахівниця», яка була написана в 1997 році. В ній автор відверто виклав свої погляди на тактику і стратегію, які мають забезпечити Сполученим Штатам геополітичну першість у світі [145, с. 223].

Незважаючи на те, що книга призначалась американським політикам, політологам і студентам, найбільшого розголосу і навіть скандалу книга здобула в Росії.

Рішення про запрошення до членства в НАТО Польщі, Чехії та Угорщини стало фактично початком нового етапу у боротьбі за сфери впливу не тільки на європейському континенті, але і в глобальному світовому масштабі. Власне, це рішення спровокували російські політичні еліти до необхідності якнайшвидше переорієнтувати свою закордонну політику з урахуванням нових реалій. Виглядало так, що Росія фактично погодилася зі своїм програшем у справі розширення НАТО, а тим самим розширенням впливів США, свого постійного та найгрізнішого конкурента на міжнародній арені, на регіон Центрально-Східної Європи.

Вироблення нової геополітичної стратегії як в Росії, так і в США, означає, що ці дві держави конкуруватимуть між собою скоріше всього не на просторі колишнього радянського блоку, і навіть не в Європі, а в більш глобальному вимірі, який 3. Бжезінський у «Великій шахівниці» назвав Євразією – континентом від Португалії до Японії, який у XXI столітті стане на його думку ареною зіткнення інтересів США та Росії. Власне від того, хто матиме контроль над цим «суперконтинентом», залежатиме вплив на розвиток подій у двох із трьох найбільш розвинених світових регіонів – Західній Європі та Східній Азії. А ще це

домінування майже автоматично означатиме вплив на розвиток держав Близького Сходу та Африки. Тож у час, коли Євразія стає «головною шахівницею у сучасній геополітиці», немає сенсу виробляти окрему політику щодо Європи і щодо Азії, а необхідно виробити єдине стратегічне бачення своєї позиції на цьому «суперконтиненті» [7, 49/27]. Власне, над цим завданням щоденно працюють російські та американські аналітики, виходячи з позиції, що в Євразії може домінувати лише одна «супердержава». Абсолютним підтвердженням цьому можуть слугувати сьогоднішні одіозні події в Україні та Сирії.

Слід зазначити, що З. Бжезінський ніколи не був налаштованим антиросійськи. «Я завжди був антисоветчиком, антиленіністом та антисталіністом», зазначав він, водночас підкреслюючи, що розсудливі росіяни дедалі більше поділяють його погляди. «Вони не ненавидять Росію, але є свідомими того факту, що Росія пережила жахливу трагедію у добу сталінізму», резюмує мислитель¹⁰⁶.

На думку З. Бжезінського, Росія можлива як імперія лише разом із Україною, без України Росія буде ставати все більш азійською і продовжить втрачати своє значення як світова наддержава.

Щодо можливого членства України в НАТО, то як писала польська газета «Трибуна» від 2 січня 1995 року, Збігнєв Бжезінський, ще як тодішній американський дорадник українського парламенту, закликав уряд Сполучених Штатів поширити на Україну вигоди, які випливають із Закону про участь у НАТО, відомого як «Поправка Брауна». Політик вважав, що поширюючи НАТО на схід, Вашингтон повинен рахуватися з Росією, але водночас дати зрозуміти Україні, що вона також може бути прийнята до Альянсу [4, 95/03].

В інтерв'ю польській газеті «Жечпосполіта» від 14 лютого 1997 року Збігнєв Бжезінський відзначав, що розуміє супротив Росії проти розширення НАТО, тому що за останні роки Москва прогнала «холодну війну» та втратила свої сфери впливів, а тепер не хоче з цим змиритися. На його думку, заходи Росії, які вона здійснювала проти процесу розширення, не загрожували Польщі, бо

¹⁰⁶ URL: <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/54438/>

західні країни чітко сформулювали своє рішення у цьому питанні. Водночас додав, що підтвердженням цього була діяльність Генерального секретаря США Мадлен Олбрайт, котра досить активно почала втілювати в життя плани НАТО. В той же час З. Бжезінський наголошував, що якщо у справі прийняття Польщі до НАТО не має сумнівів, то у питанні вступу до ЄС досить багато застережень. Справа в тому, що для західних країн розширення Альянсу є політичним та, особливо, геополітичним актом. Поряд з тим членство в ЄС розглядалося ними, як результат певних суспільних та економічних процесів. Якщо ж Польщі не вдалося б виконати цих критеріїв, то в найближчому майбутньому Польща не приєдналася б до грона «15» [4, 97/347].

Щодо місця Республіки Польща в новій системі європейської безпеки. Політик регулярно відзначав, що найважливішим питанням для Польщі у цьому контексті є Україна та зміцнення її незалежності. На його думку, ця проблема мала таке ж значення, як входження Польщі до НАТО, бо ліквідує геополітичну загрозу. Саме тому в інтересах Польщі лежала співпраця з Україною, «інтелігентна та цілісна», наголошував З. Бжезінський. «Якщо вступ Польщі до НАТО нівелює загрозу із Заходу, то незалежність України ліквідує небезпеку зі Сходу та завершить 250-річний період, в якому Польща відчувала загрозу з обох сторін», резюмував він в інтерв'ю польській газеті «Жечпосполіта» від 20 червня 1997 року [6, 49/1191].

«Польща повинна здійснювати контакти з Україною більш тісними, але в такий спосіб, щоб це не мало хоч якогось антиросійського контексту чи – тим більше – антиросійського союзу. Спроби створення таких альянсів призвели б до погіршення польсько-російських та українсько-російських стосунків і, в результаті, до зародження складної для передбачення напруги. Така антагонізація взаємних відносин також не в інтересах Європи» [41, 94/1026, с. 3], пророче, як на сьогоднішні одіозні події, заявляв З. Бжезінський далекого 1994 року.

До речі, коментуючи в «Газеті виборчій» ситуацію в РП після президентських виборів 1995 року, в яких Лех Валенса програв Александру

Квасневському, Збігнев Бжезінський зазначав, що, на його думку, поразка Л. Валенси не означає ані кінця певної епохи, ані легенди, підкреслюючи, що епоху творить довготривалий пошук Польщею безпечного місця в Європі, а легенду – людина, яка протягом багатьох років більше ніж хто уособлює в собі боротьбу Польщі за незалежність. На думку американського політика, те, якими будуть долі цієї епохи та цієї людини-легенди, вирішуватимуть поведінки того, хто переміг, та того, хто програв на тих виборах. Молодий президент Александр Квасневський, який був обраний дуже малою перевагою голосів, знайде своє місце в історії, на думку З.Бжезінського, якщо об'єднає польське суспільство та доведе справу до кінця із входженням РП як до НАТО, так і до ЄС. Водночас, для Леха Валенси надійшов час терпимості та відповідального самоконтролю [1, 95/1600].

Професор міжнародних відносин в Університеті Джона Гопкінса, водночас радник Вашингтонського Центру стратегічних та міжнародних досліджень Збігнев Бжезінський до кінця свого життя залишався безперечним авторитетом в обговореннях на глобальному рівні. Його досьгодні вважають одним із найвидатніших геостратегів сучасності та політичних мислителів США.

Звістка про смерть Збігнева Казімежа Бжезінського, що облетіла світ 27 травня 2017 року, стала справжнім шоком для світової спільноти, адже здавалося, що легендарний гросмейстер міжнародної політики житиме вічно, настільки епохальний і тривалий слід він залишив у світовій політиці.

Ще одним із великих синів польського народу, хто усе своє життя формував позитивний імідж своєї Вітчизни за кордоном, був Ришард Качоровський – видатний польський політик та громадський діяч, шостий президент Польщі у вигнанні.

Ришард Качоровський з юнацьких літ був переконаний, що Польща історично та ментально завжди належала до великої європейської сім'ї. Усе активне життя до останнього подиху формував позитивний візерунок про свій край за кордоном, таким чином ніби зсередини сприяючи успішній прозахідній інтеграції його рідної Батьківщини.

Ришард Качоровський з липня 1989 року по грудень 1990 року обіймав посаду останнього президента Польщі у вигнанні. 22 грудня 1990 року подав у відставку в знак визнання Леха Валенси новообраним президентом в перших, починаючи з кінця Другої світової війни, вільних демократичних виборах. У Королівському замку у Варшаві Р. Качоровський урочисто передав йому президентські повноваження Другої Республіки, а також права на найвищі державні відзнаки – орден Білого Орла та орден Відродження Польщі¹⁰⁷.

Ришард Качоровський походив із шляхетного роду. Народився 26 листопада 1919 року в Білостоці.

З раннього віку і аж до війни, та й, зрештою, усе життя, Р. Качоровський брав активну участь у скаутському житті.

Після окупації Білостоку радянськими військами Р. Качоровський був одним із засновників так званих Сірих Шеренг. Служив командувачем округу Білосток. 17 липня 1940 року заарештований органами НКВС і ув'язнений у Білостоці (згодом у Мінську). 1 лютого 1941 року дводенним засіданням Верховного суду Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки засуджений до смертної кари. Через сто днів перебування в камері смертників 10 травня 1941 року Радянський Союз замінив Р. Качоровському вирок суду на десятирічне ув'язнення в таборах на Колимі. Вийшов на свободу після підписання угоди Сікорського-Майського – двостороннього договору про відновлення дипломатичних відносин між СРСР і урядом Польської Республіки у вигнанні. Документ був підписаний 30 липня 1941 року прем'єр-міністром польського уряду у вигнанні генералом Владиславом Сікорським і послом СРСР у Великобританії Іваном Майським у будівлі МЗС Великобританії в присутності британських високопосадовців: міністра закордонних справ Ентоні Ідена і прем'єр-міністра Уїнстона Черчілля. Керуючись Протоколом до зазначеної угоди, Радянський Союз надав амністію усім польським громадянам, ув'язненим на радянській території¹⁰⁸.

¹⁰⁷ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Kaczorowski

¹⁰⁸ URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Угода_Сікорського-Майського

У березні 1942 року Р. Качоровський вступив до Польської армії в СРСР, сформованої генералом Владиславом Андерсом. Пройшов бойовий шлях у лавах другого польського корпусу, який особливо відзначився в найбільшій битві на території Італії під Монте-Кассіно у складі британських збройних сил.

Після війни він залишився у Великобританії, де закінчив Школу зовнішньої торгівлі. Протягом 35 років працював бухгалтером.

Ришард Качоровський усе своє активне життя в еміграції служив найкращим принципам скаутингу: всебічному патріотичному самовихованню молоді на засадах християнської моралі. У 1955-1967 роках він був головою польських скаутів-харцерів, а з 1967 по 1988 рік обіймав посаду президента Польської Скаутинг- Асоціації в еміграції.

В 1986 році Р. Качоровського обрано міністром внутрішніх справ еміграційного уряду Польщі.

Деякий час працював у Національній раді Польщі (еміграційний парламент).

У лютому 1986 року в еміграційному уряді Казімежа Саббата Р. Качоровський обійняв посаду міністра без портфеля¹⁰⁹. У травні того ж року його обрано міністром внутрішніх справ в еміграційній команді прем'єр-міністра Едварда Щепаніка¹¹⁰.

25 січня 1988 року пятий президент Польщі у вигнанні Казімеж Саббат, керуючись статтею 24 польської Конституції від 23 квітня 1935 року, визначив Р. Качоровського «наступником Президента Республіки до відновлення незалежності Польщі»¹¹¹.

19 липня 1989 року, після раптової смерті Казімежа Саббата, обійняв посаду Президента Польщі у вигнанні. Президент Р. Качоровський доручив Едварду Щепаніку подальше виконання функцій прем'єр-міністра еміграційного польського уряду, який здійснював цю місію з 1986 року¹¹². З нагоди вступу на

¹⁰⁹ URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Kaczorowski

¹¹⁰ URL: http://eprints.hist.pl/378/1/1986-03-19_nr1.pdf

¹¹¹ URL: http://eprints.hist.pl/386/1/1988-01-25_nr1.pdf

¹¹² URL: http://eprints.hist.pl/396/1/1989-08-15_nr5.pdf

посаду Президента Республіки Польща 19 липня 1989 року Р. Качоровський став кавалером ордена Білого Орла, найвищої державної відзнаки [287, с. 55].

Ришарду Качоровському згідно рішення 1996 року щодо матеріального утримання колишніх президентів Республіки Польща, нараховувалася пенсія, оплата офісу в Лондоні та особиста охорона на території Польщі. Хоча політик і мешкав у столиці Великобританії, активно пропагуючи свою Батьківщину західному світові, водночас, дуже часто відвідував Польщу, де виступав як авторитетний протеже багатьох віхових подій.

Р. Качоровський займав надзвичайно активну громадську позицію в Польщі і за кордоном. Обіймав посаду почесного секретаря Національного фонду допомоги, був головою Ради архівної спадщини у Варшаві, членом Головної штаб-квартири польської скаутської асоціації у Лондоні, членом Програмної Ради наукового товариства імені Станіслава з Скарбімежа, головуючим Фонду охорони військових пам'ятників у Лондоні, почесним членом товариства Польської американської молоді в Чикаго, почесним президентом Вищої школи менеджменту у Легниці, а також володів титулом великого покровителя університету Полонія в Ченстохові. Слід відзначити, що це далеко не повний перелік усіх регалій великого Поляка.

Ришард Качоровський удостоювався звання почесного жителя ледь не кожного польського міста, а й навіть цілих адміністративних округів. Нагороджувався численними медалями та орденами як в Польщі, так і за кордоном.

Р. Качоровський володів титулом почесного доктора Вроцлавського університету (з 1991 р.), Білостоцького медичного університету (з 1992 р.), Університету в Білостоці (з 1998 р.), Університету в Ополе (з 1998 р.) та Університету імені Кардинала Стефана Вишинського (з 2008 р.)¹¹³.

Ришард Качоровський загинув 10 квітня 2010 року під Смоленськом в авіакатастрофі польського літака Ту-154М, в якому офіційна делегація на чолі

¹¹³URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Kaczorowski

з президентом Республіки Польща Лехом Качинським летіла на поминальні урочистості 70-ї річниці катинського злочину.

Тіло колишнього президента було ідентифіковано уже безпосередньо на місці трагедії, але, як з'ясувалося пізніше, діагноз виявився хибним. Хоча, як писала тодішня польська преса, тіло Р. Качоровського належало до «найбільш збережених», відтак, мовляв, не було жодного сумніву щодо правильності ідентифікації особи¹¹⁴. 15 квітня 2010 року закриту труну, ніби-то з його тілом, було доставлено до Польщі для публічного прощання у президентській резиденції Бельведер¹¹⁵. Через чотири дні в почестях пройшло поховання загиблих під Смоленськом в Пантеоні Великих поляків храму Божественного Провидіння у Варшаві. Церемонії передувала похоронна меса у соборі святого Яна Старого міста польської столиці, під головуванням митрополита Варшавського архієпископа Казімежа Нича¹¹⁶.

У жовтні 2012 року прокуратура видала розпорядження про ексгумацію могили Ришарда Качоровського, керуючись тим, що дослідники після аналізу медичних записів дійшли висновку, – у випадку з Р. Качоровським, можливо, була помилка й заміна тіл. Ексгумація підтвердила неправильність ідентифікації тіл. 3 листопада 2012 року в храмі Божественного Провидіння у Варшаві відслужили жалобну месу, і відбувся повторний похорон останнього Президента Польщі в еміграції¹¹⁷.

Смоленська трагедія вважається однією з найболючіших сторінок історії польського народу.

Таким чином, у серцях поляків пам'ять про останнього президента Польщі у вигнанні Ришарда Качоровського вічно жива. Він посмертно удостоєний низки

¹¹⁴ URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/msz-cialo-kaczorowskiego-dobrze-zachowanie-bylo-watpliwosci-politycy-pytaja-o-bledy-resortu,284882.html>

¹¹⁵ URL: <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/zegnamy-cie-druhu-prezydencie,211805.html>

¹¹⁶ URL: <http://fakty.interia.pl/raport-lech-kaczynski-nie-zyje/aktualnosci/news-rmf-bedzie-ekshumacja-kaczorowskiego-moglo-dojsc-do-zamiany-,nId,924451>

¹¹⁷ URL: <http://www.rp.pl/artukul/10,948592-Uroczystosci-pogrzebowe-prezydenta-Kaczorowskiego.html>

почесних звань, його ім'я закарбоване на численних меморіальних дошках, у назвах вулиць, площ та скверів - практично по всій Польщі. І навіть у Відні та Мінську. А Збігнєв Бжезінський до кінця життя, зі своїми глибокими і тверезими поглядами на пряму був причетний до глобальної трансформації і реалізації високих цілей та амбітних здобутків сучасної польської дипломатії.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження нижче викладено основні положення, що виносяться на захист:

1. Проаналізовано стан і ступінь дослідження проблеми в історіографії, визначено рівень і повноту джерельної бази.

Здійснивши аналіз історичного доробку попередників, підтверджено, що всупереч актуальності даної теми для України, вітчизняна література з цієї проблеми є нечисленною.

Ідеї та концепти учених склали теоретичне підґрунтя авторського підходу до вивчення засад зовнішньої політики Польщі, у першу чергу, аналізу парадигми східної політики Польщі, вказуючи як на її історичну традицію, так і новації, зумовлені геополітичними процесами кінця XX – початку XXI ст.

Безперечно, внесок кожного із авторів є різним, проте лише за умови їх комплексного використання, опрацювання та аналізу, автору даного дисертаційного дослідження вдалося досягти реалізації поставлених завдань.

По суті, в українській історіографії відсутні роботи, в яких була б поставлена мета реконструювати процес розробки та реалізації зовнішньополітичного курсу Варшави періоду кінця XX – початку XXI століть.

Історіографія проблеми представлена поодинокими історіографічними розвідками, окремими історіографічними розділами дисертаційних досліджень та монографій, історіографічними оглядами в наукових статтях українських та зарубіжних науковців. Попри окремі відмінності у структурованості історіографічного процесу, концептуальні підходи дослідників до вивчення теми є доволі схожими. Комплексне осмислення наукового доробку дозволило з'ясувати ступінь порушення проблеми, характер представлення в ньому ключових її аспектів.

З урахуванням динаміки і обширності проблематики досліджень у межах означеного історіографічного періоду виокремлено два історіографічні етапи. Упродовж *першого* з них, що тривав протягом 90-х рр. XX ст., мали місце лише

поодинокі спроби аналізу окремих аспектів налагодження міждержавної взаємодії у світлі трансформації геополітичного простору Європи. За умов дефіциту конкретно-історичних досліджень і так званого "методологічного шоку", історіографічні студії мали здебільшого характер бібліографічно-анотаційних оглядів.

Наприкінці 1990-х рр. в історіографічному осмисленні проблеми розпочався *другий* етап, побудований на аналізі новітніх праць, підготовлених на сучасних теоретико-методологічних засадах. Автори вийшли на якісно вищий рівень критичного осягнення історіографічного процесу, пов'язаного з дослідженням відносин двох держав, урізноманітнилися підходи та методи наукового пізнання, більш об'єктивними стали оцінки. Суттєво збільшилась кількість науковців, які долучилися до історіографічного вивчення проблеми, чому сприяло розширення масштабів і географії досліджень, оформлення нових наукових центрів, зокрема створення академічного Інституту всесвітньої історії, низки кафедр всесвітньої історії. Відчутно зросла історіографічна складова в тематиці наукових конференцій та круглих столів. Ознакою етапу стало розширення спектру досліджуваних сюжетів. Окрім того, що звернення до історіографії проблеми стало ознакою більшості конкретно-історичних досліджень, побачила світ низка власних історіографічних праць.

Водночас з'ясовано, що у працях дослідників країн Заходу зазначена тематика представлена достатньо обширно. Інтерес науковців цих країн до даної проблеми був опосередкований, передусім, існуванням потреби у виробленні теоретичної бази для формування зовнішньополітичної стратегії їхніх держав та тактики її реалізації.

Аналізуючи науковий доробок дослідників Російської Федерації із зазначеного питання, з'ясовано, що він базується на дослідженнях за часів СРСР, збережених наукових контактах із країнами Варшавського блоку (Інститут Європи, Інститут слов'янознавства і балканістики Російської академії наук, Московський Центр Карнегі) та наявності геополітичних інтересів у Центрально-Східній Європі.

Аналіз здобутків сучасної польської історіографії з даної тематики засвідчив існування значної кількості наукових праць, у яких по-різному висвітлюються питання трансформації внутрішньої політики, проблем євроатлантичної та європейської інтеграції Польщі після набуття справжньої державної незалежності.

Разом з тим, моніторинг наявної польської наукової літератури засвідчив відсутність комплексного дослідження новітньої зовнішньої політики Польщі, а саме ретельний науковий доробок в контексті здійснення нею сучасних міждержавних відносин із провідними учасниками європейської та світової політики, серед яких реалізація стратегії вступу до структур НАТО і Європейського Союзу.

Таким чином, стан наукової розробки проблеми засвідчує наявність інтересу науковців до неї. Водночас проведений автором аналіз історіографії досліджуваного питання засвідчив недостатній рівень і повноту джерельної бази з даної тематики в українській літературі та відсутність узагальнюючої праці у зарубіжній, чим і зумовлена підготовка презентованої дисертаційної роботи, її змістове та концептуальне наповнення.

Враховуючи викладене, саме у пошуках архіфактів, автором ретельно проаналізовані матеріали Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України від часу започаткування діяльності Посольства України в Республіці Польща (з листопада 1991 по 2004 рік). Останній час хронологічних рамок дослідження – рік набуття Польщею членства в Європейському Союзі. Опрацьовано записи бесід, щоденники Послів, співробітників Посольства України в Республіці Польща, довідкові матеріали про країну, а також щоденні огляди іноземної преси та інші інформаційні матеріали, надані Посольством України в РП за досліджуваний період.

Загалом, *вперше* до наукового обігу залучено 40 неопублікованих вищезазначених справ (томів) Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України, а також матеріали Особистого архіву Геннадія Удовенка (1931-2013) по Республіці Польща, що зберігаються в науковій

бібліотеці Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України.

2. З'ясовано, що Республіка Польща на зламі епох пройшла непростий шлях демократизації, внутрішнього реформування від основ державного устрою до найнижчих ланок суспільно-економічного життя. Загалом, за незначний проміжок часу цій країні вдалося розбудувати міцну правову державу, розвинуте громадянське суспільство, суттєво покращити економічне становище та зайняти гідне місце в сім'ї європейських народів.

На основі досліджених джерельних матеріалів та проаналізованої літератури за темою дисертаційної роботи з'ясовано, що основними завданнями діяльності польської дипломатії на початковому етапі незалежності були:

- пошук нової міжнародної оборонної системи, яка повинна б гарантувати національну безпеку Польщі;
- дипломатична підтримка поточних внутрішніх політичних реформ країни, передусім, перехід економіки на ринкові механізми, відтак, її безумовний розвиток;
- підтримка і зміцнення міжнародного авторитету Республіки Польща і поляків.

Визначено, що на формування новітньої польської зовнішньої політики вплинули як внутрішні державні умови, так і міжнародні фактори, що склалися по закінченню холодної війни. Серед найбільш важливих внутрішніх умов у Польщі автором визначено – демократичні політичні перетворення і нова концепція державної зовнішньої політики, а серед міжнародних подій – возз'єднання Німеччини, розвал Східного блоку і СРСР, прискорення європейської інтеграції та трансформація НАТО.

3. Систематизовано кадрову політику Міністерства закордонних справ Республіки Польща та досліджено зміни в організаційній структурі її дипломатичної служби з 1989 року.

Револьюційні перетворення 1989 року призвели до припинення членства Польщі в Раді Економічної Взаємодопомоги та Організації Варшавського

Договору, відтак, відбулися суттєві зміни в організаційній структурі її дипломатичної служби. Перед польською дипломатією було сформовано низку важливих, пріоритетних завдань, кардинально інших, ніж були у соціалістичному таборі, та визначено першочерговість їх розв'язання.

З'ясовано, що у листопаді 1990 року польському МЗС було надано новий статус. Зміни, які відбулися у структурі центрального апарату, мали ґрунтовний характер і були пов'язані зі змінами всередині країни та новими міжнародними реаліями.

Доведено, що курс на інтеграцію Польщі до європейських економічних структур, зміцнення безпеки країни шляхом інтеграції в НАТО, зміцнення двосторонніх стосунків із державами Західної Європи, розвиток добросусідських стосунків з країнами-сусідами Польщі та розбудова активної позиції Польщі в регіоні були підставою ключових змін функціонування усіх ланок відомства.

Встановлено, що зміна назв департаментів вже по суті свідчили про волю і необхідність надання їм більш сучасної і ефективної структури з урахуванням нової ситуації на європейському континенті після 1989 р.

4. Розкрито систему підготовки дипломатичних кадрів МЗС Республіки Польща.

Обґрунтовано, що визначну роль у формуванні наукового і кадрового потенціалу відіграє Польський Інститут Міжнародних Справ, який був утворений на підставі закону від 20 грудня 1996 р. про Польський Інститут Міжнародних Справ і є державною юридичною особою. Його формування розпочалося в 1999 р., а перші працівники прийняті на роботу в 2000 р.

До сфери дій Інституту належить:

1) ведення інтердисциплінарних і порівняльних наукових досліджень у сфері багатобічних і двосторонніх відносин Республіки Польща з суб'єктами міжнародного права, в тому числі НАТО і сусідніми державами, з Європейським Союзом, а також закордонна політика Польщі і питання глобалізації;

2) складання аналізів, експертиз і прогнозів у сфері міжнародних справ, з власної ініціативи або з ініціативи Президента Республіки Польща, Голови Ради міністрів, відповідного міністра у справах економіки, міністра Національного

Захисту, міністра закордонних справ, а також – в міру можливості – інших міністрів, Секретаря Комітету Європейської Інтеграції, сеймових і сенатських комісій, посольських і сенаторських клубів;

3) поширення знань в галузі міжнародних відносин, а також закордонної політики Польщі, у тому числі проблематики європейської інтеграції – особливо за допомогою Інтернет та інших засобів масової інформації, а також семінарів, співбесід, лекцій і власних публікацій.

Разом із тим, у контексті дослідження механізмів практичної підготовки сучасних фахівців зовнішньої політики Республіки Польща з'ясовано, що завданнями Дипломатичної Академії, функціонуючої в структурі Польського Інституту Міжнародних Справ від листопада 2005 р., є здійснення спеціалізованого навчання в рамках дипломатично-консульської аплікації, яке готує фахівців до роботи в закордонній службі. Ключовою метою занять в Академії є передача слухачам теоретичних і практичних знань з метою глибокого розуміння та вільної орієнтації у складному міжнародному середовищі, а також до активної участі у вирішенні внутрішніх проблем, які також все частіше пов'язані з міжнародним оточенням країни. Доведено, що велике значення надається удосконаленню організаційної структури польських дипломатичних і консульських представництв.

Заняття, які ведуться в рамках Академії, уможливають здобуття знань і необхідних навичок ефективного переходу через процедури рекрутації в польських установах (Міністерство закордонних справ Республіки Польща, Загальнодержавна Школа Публічної Адміністрації), а також європейських установах (Європейський Союз, Рада Європи) і міжнародних установах (Організація Об'єднаних Націй). Лекції, співбесіди і семінари уможливають дискусії і краще розуміння в професійній роботі та щоденному житті основних викликів глобалізаційних процесів. Відзначено, що Дипломатична Академія Польського Інституту Міжнародних Справ також проводить трирічні Державні курси іноземних мов.

Водночас, у даному науковому дослідженні висвітлено діяльність польської Академії Молодих Дипломатів. Академія Молодих Дипломатів - це річна освітня програма, яка готує студентів останніх років навчання, а також молодих випускників до рекрутування не лише до польської закордонної служби, а й до європейських установ і міжнародних організацій. Дана структура безпосередньо готує фахівців, які працюють або працюватимуть в структурі МЗС, представників державних, громадських і бізнесових структур, які тим чи іншим чином представлятимуть свою країну за кордоном.

4. Реконструйовано діяльність міністрів закордонних справ Республіки Польща, які очолювали польське зовнішньополітичне відомство у визначеному дослідженням періоді.

Встановлено, що починаючи з 1989 року, інтеграція Польщі у західні політичні, економічні, соціальні структури та структури безпеки була основною метою усіх без винятку польських урядів.

У дисертації використано спеціальну термінологію, вибір якої зумовлений специфікою предмета дослідження, а саме:

- період з 1989 року по 1999 рік визначено *епохою романтичної ініціативи*.

Доведено, що до середини 1993 року зовнішня політика Польщі проводилася згідно з концепцією міністра закордонних справ Кшиштофа Скубішевського. Вона означала повну орієнтацію на Захід. Кінцева мета – інтеграція з ЄС та членство в НАТО. Це мало забезпечити успіх політичних та економічних реформ, поставити Польщу в ряд розвинених країн Заходу і гарантувати національну безпеку під американською «ядерною парасолею». Східна політика (за яку, а точніше за відсутність якої, Кшиштофа Скубішевського гостро критикували) теж визначалася умовами інтеграції з Європою і зводилася до утримування конструктивних відносин із сусідами, до невтягування в будь-які конфлікти.

- період з 1995 року по 2000 рік зазначено як період *безпекового пріоритету*.

Обґрунтовано, що саме у цей відрізок часу країни-члени НАТО запросили Республіку Польща до переговорів щодо дійсного членства у Північноатлантичному Альянсі. На Вашингтонському саміті НАТО у квітні 1999 року Польща однією з перших постсоціалістичних країн (разом із Чеською Республікою та Угорщиною) була офіційно прийнята до Альянсу. Водночас у цей період країни ЄС акцептували пропозицію Європейської Комісії, яка відкрила полякам шлях до переговорів стосовно реальної перспективи членства в Європейському Союзі.

- період з 2000 року по 2004 рік є останніми хронологічними рамками дослідження і епохальним успіхом зовнішньої політики Республіки Польща від 1989 року - довершеною *європейською інституалізацією*.

Доведено, що Польща є беззаперечним прикладом для України, як необхідно вибудовувати свою зовнішньополітичну стратегію і чітко прагнути конкретного результату.

Коли Польща підписала договір про Асоціацію з Європейським Союзом, було відомо, що повноцінне членство в ЄС - питання принаймні десяти років. В результаті так і сталося. 5 квітня 1994 року Республіка Польща подала заявку на членство в ЄС. 30 квітня 1996 року польський уряд знову підтвердив, що набуття країною членства в ЄС залишається стратегічною метою зовнішньої політики країни. І, як результат, 1 травня 2004 року Польща офіційно стала членом Європейського Союзу.

Встановлено, що сама перспектива була надзвичайно важливим фактором, що ініціювала в Польщі цілу низку необхідних економічних реформ, трансформацію громадянського суспільства, переорієнтацію роботи управлінського апарату до європейських стандартів тощо. Безперечно, проведення тих реформ було необхідним навіть без перспективи членства, а просто з метою утворення багаторинкової, демократичної країни, але така мета, як членство в НАТО та ЄС, прискорила і значно полегшила їх проведення.

Таким чином, вступ Польщі до євроатлантичних та європейських структур є досягненням стратегічної мети влади від 1989 року, а також увінчанням бажань

більшості польського суспільства, яке з членством в НАТО та ЄС пов'язувало надії на покращення суспільної та економічної ситуації в країні.

6. Досліджено діяльність найвидатніших представників польського народу закордоном, які сприяли успішному прозахідному інтеграційному процесу Республіки Польща.

Виокремлено три аспекти публічної дипломатії Полонії (діаспори), що виходять за межі польської традиційної дипломатії: *релігійний, пропагандистський та геостратегічний*.

Встановлено, що будуючи незалежну посткомуністичну державу, уряд Тадеуша Мазовецького на початку 90-х зміг використати потенціал польської діаспори.

Поляки мають одну річ, якої бракує українцям – вміння досягти надпартійного компромісу заради майбутнього країни. Речником компромісу в контексті успішної прозахідної інтеграції його рідної Батьківщини був Папа Римський Іван Павло II. Ян Новак-Єзьоранський представляв Леха Валенсу під час передвиборчих дебатів у 1995 році. Але пізніше зміг переступити через свою особисту неприязнь до Александра Квасневського і разом з ним лобіював вступ Польщі до НАТО. Так зробив і Єжи Гедройць – не відчуваючи симпатії до президента А.Квасневського, спільно з ним брав участь у процесах польсько-українського примирення. А метр західної геополітики Збігнєв Бжезінський та останній президент Польщі у вигнанні Ришард Качоровський усе своє активне життя формували позитивний візерунок про свій край за кордоном, традиційно наголошуючи на історичній та ментальній приналежності Польщі до великої європейської сім'ї.

Чому поляки захотіли слухати своїх із «закордону», а українці ні – питання риторичне і потребує додаткового глибокого історіографічного аналізу. Безапеляційним залишається той факт, що жоден із авторитетних представників української діаспори ніколи не відігравав помітної ролі в незалежній Україні.

Таким чином, зважаючи на те, що Україна сьогодні все ще проходить важливі етапи становлення власної моделі розвитку суспільства та держави,

досвід нашого стратегічного партнера і західного сусіда – Республіки Польща – повинен слугувати для України орієнтиром на шляху інтеграції до Європейського Союзу та Північноатлантичного Альянсу. Взявши за основу європейський вибір, Україні потрібно максимально використати доробок країн розвинутої демократії та одночасно зберегти свою національну ідентичність.

Ураховуючи викладене, можна висунути припущення щодо тенденцій та перспектив світової геополітики та висловити рекомендації щодо оптимізації зовнішньо- і внутрішньополітичного курсу України, а саме:

1. Необхідно враховувати, що нині та у найближчій перспективі для нас важливо розвивати на основі демократичних цінностей почуття власної гідності, яке опирається на надзвичайно багату історичну спадщину та невичерпний потенціал нашого народу.

Для України це означає необхідність збереження та розширення взаємин із усіма найавторитетнішими світовими акторами і в першу чергу логічна інтеграція до Європейського Союзу.

2. Зважаючи на підвищення кількості локальних конфліктів в Україні, а також через нестачу ресурсів в посиленні уваги до власних Збройних сил і збільшення обсягів їхнього фінансування безапеляційно рухатися шляхом інтеграції до Північноатлантичного Альянсу.

Для України це означає, по-перше, власна національна безпека, а по-друге, укорінення високих стандартів суспільних цінностей.

3. Однозначно, найважливіше місце у засобах реалізації зовнішньополітичних завдань великих держав належить інформаційній складовій.

Для України це означає необхідність більшої уваги до власної інформаційної безпеки та необхідність провадження державної політики у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Архівні матеріали

а) неопубліковані

1. Галузевий державний архів МЗС України (ГДА МЗС України). Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 1995 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 173 арк.
2. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 1996 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 188 арк.
3. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 1997 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 152 арк.
4. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, Т. №1, 02.01.-17.02.1998 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 154 арк.
5. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, Т. № 2, 18.02.-21.04.1998 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 165 арк.
6. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, Т. № 3, 22.04.-30.06.1998 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 141 арк.
7. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, Т. № 4, 01.07.-05.10.1998 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 141 арк.
8. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 09.06.-28.12.2000 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди преси та інші інформаційні матеріали. 138 арк.
9. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 2001 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 167 арк.
10. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 2002 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 159 арк.
11. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040/1, 2003 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди польської преси. 176 арк.

12. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 040, 22.04.-01.06.2004 р., Т. № 2 Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 180 арк.

13. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 1995 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 64 арк.

14. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 1996 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 78 арк.

15. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 04.03.-21.11.1997 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 56 арк.

16. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 13.04.-31.12.1998 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 64 арк.

17. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 1999 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 56 арк.

18. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 2000 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 66 арк.

19. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 2001 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 63 арк.

20. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 08.01-19.10.1999 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідки по Республіці Польща. 69 арк.

21. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 12.01.-17.10.2000 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідки по Республіці Польща. 60 арк.

22. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, Т. № 1, 01.03.-17.05.2000 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідки по країнах (загальні). 56 арк.

23. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 2001 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідковий матеріал про Республіку Польща. 74 арк.

24. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 01.03.-17.05.2002 р., Т. № 1 Посольство України в Республіці Польща: Довідки по країнах 160 арк.

25. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 17.01.-31.12. 2003 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідки по країнах. 120 арк.

26. ГДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 8. Спр. 700, 30.07.-22.10.2004 р. Посольство України в Республіці Польща: Довідки по країнах. 70 арк.

27. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 38 (942), 19.11.1991-31.12.1992 рр. Посольство України в Республіці Польща: Започаткування діяльності Посольства України в Республіці Польща. 125 арк.

28. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 035 (5), 29.11.1991-28.12.1992 рр. Посольство України в Республіці Польща: Записи бесід, щоденники Посла України в Республіці Польща. 56 арк.

29. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 036 (6), 18.09.1991-03.12.1992 рр. Посольство України в Республіці Польща: Записи бесід, щоденники співробітників Посольства України в Республіці Польща. 102 арк.

30. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 023, 20.12.1992-26.12.1993 рр. Посольство України в Республіці Польща: Звіти і плани роботи Посольства України в Республіці Польща. 130 арк.

31. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 7 (040), 01.02.-29.12.1992 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 40 арк.

32. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 31 (700), 27.02.-29.06.1992 рр. Посольство України в Республіці Польща: Довідки по країнах. 124 арк.

33. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 49 (040), Т. № 1, 06.01.-27.04.1993 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 152 арк.

34. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 50 (040), Т. № 2, 03.05.-06.08.1993 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 194 арк.

35. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 51 (040), Т. № 3, 18.08.-30.09.1993 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 186 арк.

36. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 52 (040), Т. № 4, 04.10.-30.10.1993 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 145 арк.

37. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 53 (040), Т. № 5, 01.11.-07.12.1993 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 145 арк.

38. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 54 (040), Т. № 6 (останній), 08.12.-29.12.1993 р. Посольство України в Республіці Польща: Огляди іноземної преси та інші інформаційні повідомлення. 136 арк.

39. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 69 (040/1), Т. № 1, 09.08.-31.08.1994 р. Посольство України в Республіці Польща: Прес-релізи закордонних дипломатичних установ України, складені за матеріалами з України. 97 арк.

40. ГДА МЗС України. Ф. 8. Оп. 161. Спр. 70 (040/1), Т. № 2, 02.09.-30.10.1994 р. Посольство України в Республіці Польща: Прес-релізи закордонних дипломатичних установ України, складені за матеріалами з України. 177 арк.

41. Наукова бібліотека Дипломатичної академії України при МЗС України. Ф. 01: Особистий архів Міністра закордонних справ України Геннадія Удовенка (1994-1998 рр.). Папка №195: Україна-Республіка Польща (1991-2007 рр.). 220 с.

б) опубліковані:

42. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (18 травня 1992 р., Варшава). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_172

43. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво від 27 жовтня 1993 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_171

44. Agenda – 2000: for a stronger and wider Union. URL: www.ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf

45. Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, 1961 r. URL: https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/prawo_miedzynarodowe/umowy_miedzynarodowe/konwencja_wiedenska_o_stosunkach_dyplomatycznych

46. Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych, 1963 r. URL: <http://www.msz.gov.pl/Konwencja,Wiedenska,o,stosunkach,konsularnych,1133.html>

47. Amsterdam European Council 15 and 16 June 1997. Presidency conclusions. Press release information. – Brussels: European Commission. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-97-2_en.htm?locale=en

48. 3 kadencja, 2 posiedzenie, 1 dzień (10.11.1997) ; Przedstawiony przez prezesa Rady Ministrów program działania Rady Ministrów wraz z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania // Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Prace Sejmu III kadencji. URL: <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/main/729F7293>

49. 4 kadencja, 40 posiedzenie, 2 dzień (22.01.2003); Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 roku // Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Prace Sejmu IV kadencji. URL: <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata4.nsf/main/5EA792D1>

Нормативно-правові акти, документальні, інформаційні та статистичні збірники, документи неурядових організацій, довідники

50. Роль органів місцевої влади в процесі європейської інтеграції. Польський досвід. Матеріали Донецького молодіжного дебатного центру за сприяння PAUCI. Донецьк, 2004. 97 с.

51. Роль неурядових організацій в процесі європейської інтеграції. Досвід польських проєвропейських організацій. Матеріали польської Асоціації Підтримки Неурядових Ініціатив. Ельблонг, 2003. 116 с.

52. 5 lat na rzecz integracji: Materiały Stowarzyszenia Kolo Euroregionu Karpackiego. Jasło, 1999. 86 s.

53. Biała Księga: przygotowanie krajówstowarzyszonych Europy Środkowej i Wschodniej do integracji z Rynkiem Wewnętrznym Unii Europejskiej. Warszawa, 1995. 436 s.

54. Blżej Unii: podsumowanie 10 lat Polski w Unii Europejskiej.
URL: <http://www.eds-fundacja.pl/10lat/historia.php>

55. Calendar of the Visegrád Group co-operation.
URL: <http://www.visegradgroup.eu/calendar>

56. Czy warto przystąpić do Unii Europejskiej – plusy i minusy integracji.
Centrum Badania Opinii Społecznej. 1999. Nr. 109. 19 s.
URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_109_99.PDF

57. Dane statystyczne: stan 30.05.2008. URL: www.warschau.diplo.de

58. Declaration on Co-operation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration (15 February 1991). URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration110412>.

59. Deklaracja Luksemburska przyjęta na spotkaniu Rady Ministrów Unii Zachodnioeuropejskiej (fragmenty) (23 listopada 1999 r., Luksemburg). *Zbiór dokumentów*. 1999. Nr. 4. URL: www.zbiordokumentow.pl/1999,nr.4

60. Deklaracja prezydentów Rzeczy pospolitej Polskiej Litwy Aleksandra Kwaśniewskiego i Algirdasa Brazauskasa na zakończenie konferencji «Współistnienie narodów i dobrosąsiedzkie stosunki gwarancją bezpieczeństwa i stabilności w Europie» (6 września 1997 r., Wilno). *Zbiór Dokumentów*. 1997. Nr. 3. S. 24-26.

61. Europe Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Poland, of the other part. URL: <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Poland.pdf>

62. Europejska strategia Rządu RP. *Wspólnoty Europejskie*. 2001. Nr. 12(124). S. 24-26.

63. Expose Sejmowe Premiera PRL Tadeusza Mazowieckiego (fragmenty dotyczące pomocy zagranicznej i stosunków międzynarodowych), (12 września 1989 r., Warszawa). *Zbiór Dokumentów*. 1990. Nr. 3.

64. Handbook of transfrontier co-operation for local and regional authorities in Europe. LACE Phare CBC. Strasbourg, 1997. Pp. 11-12.

65. Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zbliżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 2000-2001: dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 27 czerwca 2001 r. Warszawa, 2001. 553 s.

66. Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zbliżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 1999-2000: dokument przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej 26 czerwca 2000 r. Warszawa, 2001. 388 s.

67. Informacja do Okresowego Raportu Komisji Europejskiej z postępów na drodze zbliżania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej 2001-2002 [wraz z Addendum]: dokument przyjęty przez zespół przygotowawczy KIE 24 maja 2002 r. Iuaktualniony według stanu na 13 czerwca 2002 r. Warszawa, 2002. 722 s.

68. Informacja Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie rewizji kwartalnych rachunków narodowych za lata 1999-2006. URL: www.stat.gov.pl

69. Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o przebiegu negocjacji o członkostwo RP w Unii Europejskiej. Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacji Członkostwo RP w UE. Informacja dla Sejmu RP o najważniejszych działaniach dostosowawczych w Polsce do członkostwa w Unii Europejskiej 1998-1999. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. Stan na 1 lipca 1999 r. Warszawa, 1999. 117 s.

70. Integracja Polski z Unią Europejską: dokumenty i kalendarium 1988-2002. Warszawa, 2002. 126 s.

71. Kalendarium wydarzeń Polska – NATO. *Sprawy Międzynarodowe*. 1999. Nr. 1. S. 147-170.

72. Korzysci i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Raport z badań: Centrum Europejskie, Natolin. Warszawa, 2003. 252 s.

73. Korzysci i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Synteza raportu: Centrum Europejskie, Natolin. Warszawa, 2003. 70 s.

74. Law of 8 August 1996 on the Committee for European Integration. *Journal of Laws*. 1996. 30 August. URL: [http://www1.uke.gov.pl/HLP/files.nsf/0/79B6DAB015CB37A9C1256E7B00489328/\\$file/LawCEI.pdf](http://www1.uke.gov.pl/HLP/files.nsf/0/79B6DAB015CB37A9C1256E7B00489328/$file/LawCEI.pdf)

75. London Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance. *NATO Press Communiqué*. 1990. 6 July. S-1 (90)36.

76. Madrycka deklaracja w sprawie bezpieczeństwa i współpracy euroatlantyckiej (8 lipca 1997 r., Madryt). *Zbiór dokumentów*. 1997. Nr. 3. URL: www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.3/

77. Meeting of the Prime Ministers of the V4 Countries with the French Prime Minister Lionel Jospin in Budapest (HU)04/05/2000. URL: www.visegradgroup.eu

78. Narodowa strategia integracji. Warszawa, 1997. 56 s.

79. Narodowy program przygotowania do członkostwa w Unii Europejskiej (przyjęty przez Radę Ministrów w dn. 26 kwietnia 2000 r.). URL: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_00/r-177.pdf

80. Negocjacje członkowskie. Polska na drodze do Unii Europejskiej. Materiały Sekretariatu Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo RP w Unii Europejskiej. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów RP, 1999. 100 s.

81. Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych wschodnich sąsiadów; Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej (Warszawa, styczeń 2003). *Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów*. Warszawa, 2003. S. 93-107.

82. Opinie o integracji w przeddzień rozszerzenia Unii Europejskiej. *Centrum Badania Opinii Społecznej*. Nr. 75. Warszawa, 2004. 11 s. URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_075_04.PDF

83. Opinie o planach zbrojnej interwencji w Iraku. *Centrum Badania Opinii Społecznej*. Nr. 18. Warszawa, 2003. 6 s. URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_018_03.PDF

84. Opinie o sytuacji w Kosowie po zaprzestaniu bombardowań. *Centrum Badania Opinii Społecznej*. Nr. 105. Warszawa, 1999. 9 s. URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_105_99.PDF

85. Oświadczenie Rządu RP na otwarcie negocjacji Polski o członkostwo w Unii Europejskiej. Debata w Sejmie. *Monitor Integracji Europejskiej*. 1998. Nr. 18. S. 85-92.

86. Partnership with the Countries of Central and Eastern Europe. Statement issued by the North Atlantic Council Meeting in Ministerial Session in Copenhagen. *NATO Press Communiqué*. 1991. 6 June. M-I (91)42.

87. Partnerstwo dla członkostwa. *Monitor Integracji Europejskiej*. 2000. Nr. 17. S. 49-64.

88. Po rewolucji pomarańczowej. Relacje UE-Ukraina do wiosny 2006 roku. Warszawa, 2005. 45 s.

89. Polacy i Węgrzy wobec przystąpienia do NATO. *Centrum Badania Opinii Społecznej*. Nr. 35. Warszawa, 1999. 5 s. URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_035_99.PDF

90. Poland: 1999 Accession Partnership. 14 p. URL: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/ap_02_00/ap_pl_99_en.pdf

91. Polityka rolna i strukturalna UE. Rozwiązania dla Polski. Warszawa, 2004. 59 s.

92. Polska w Unii Europejskiej. Nasze warunki członkostwa (Dokument Kancelarii Prezesa Rady Ministrów przygotowany w oparciu o Raport «Rezultaty negocjacji o członkostwo Polski w Unii Europejskiej i wstępna ocena ich skutków gospodarczo-społecznych» ze stycznia 2003 r. Rządowego Centrum Studiów Strategicznych oraz «Raport na temat rezultatów negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej» z 17 grudnia 2002 r.). Warszawa, 2003. 64 s. URL: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/X/XU/polska_w_unii.pdf

93. Polska-Europa-Ukraina. Polska w Unii Europejskiej szans czy zagrożenie dla współpracy polsko-ukraińskiej? Krosno, 2000. 144 s.

94. Program Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III A Polska – Słowacja. URL: www.slaskie.pl/interreg/i_32_pl_cz_pb_03_05.pdf

95. Program Integracji z Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego i Modernizacji Sił Zbrojnych RP na lata 1998-2012. *Polska Zbrojna*. 1998. №24. S. 19-34.

96. Przebieg negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. Najważniejsze działania dostosowawcze: informacja Rządu RP dla Sejmu

RP / KPRM. Pełnomocnik Rządudo Spraw Negocjacji o Członkostwo Rzeczypospolitej Polskiejw Unii Europejskiej. Stanna 1 stycznia 2000 r. Warszawa, 2000. 165 s.

97. Przygotowanie Polski do członkostwa w Unii Europejskiej. *Centrum Badania Opinii Społecznej*. Nr. 182. Warszawa, 2003. 12 s. URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_182_03.PDF

98. Raport w sprawie korzyści i kosztów integracji Rzeczypospolitej Polskiej z Unią Europejską: raport stanowi realizację uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 lutego 2000 r. w sprawie przygotowań do członkostwa Rzeczypospolitej Polskiejw Unii Europejskiej. *Rada Ministrów*. Warszawa, 2000. 156 s.

99. Raportz realizacji w 2001 roku Narodowego programu przygotowania do członkostwa w Unii Europejskiej (przyjęty przez Komitet Integracji Europejskiej w dn. 22 lutego 2002 r.). URL: http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_00/r-177.pdf

100. Regular Report from the commission on Poland's progress towards accession. Brussels, 1998. 56 p. URL: http://eu.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/poland_en.pdf

101. Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1991, 1992, 2001, 2002. Polski Instytut Spraw Miedzynarodowych. Warszawa, 2002.

102. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 marca 1998 r. w sprawie ustanowienia Pełnomocnika Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. URL: http://g.ekspert.infor.pl/p/_dane/akty_pdf/DZU/1998/39/225.pdf#zoom=90

103. Społeczny wymiar Unii Europejskiej. Podstawowe informacje: Materiały Fundacji Gospodarczej NSZZ «Solidarnosc». Gdansk, 1998. 94 s.

104. Stanowiska Polski w ramach negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej / Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pełnomocnik Rządudo Spraw Negocjacji o Członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. Warszawa, 2000. 381 s.

105. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (8 września 2003 r., Warszawa). URL: <http://www.msz.gov.pl/resource/7d18e04d-8f23-4128-84b9-4f426346a112>

106. Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej (4 stycznia 2000 r., Warszawa). *Zbior dokumentow.* 2000. Nr. 1.
URL: <http://www.zbiordokumentow.pl/2000,nr.1/>

107. Szczyt Unii Europejskiej w Nicei – reforma instytucjonalna. Informacja i analiza wyników. *Monitor Integracji Europejskiej*. 2001. Nr. 36. S. 49-57.

108. Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1995. Nr. 15. Poz. 71.
URL: <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19950150071>

109. Traktat Ustanawiający Konstytucję Dla Europy. URL: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_pl.pdf

110. Trzy Lata członkostwa Polski w Unii Europejskiej: Bilans kosztów społeczno gospodarczych związanych z członkostwem w Unii Europejskiej – Polska na tle regionu (1 maja 2004 r. – 1 maja 2007 r.). Warszawa, 2007.

111. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 marca 1996 r. w sprawie przygotowania Polski do członkostwa w Unii Europejskiej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1996. Nr. 21. Poz. 239.
URL: <http://prawo.lego.pl/prawo/uchwala-sejmu-rzeczypospolitej-polskiej-z-dnia-14-marca-1996-r-w-sprawie-przygotowania-polski-do-czlonkostwa-w-unii-europejskiej/>

112. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 lutego 2000 r. w sprawie przygotowań do członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. *Monitor Polski*. 2000. Nr. 6. Poz. 104.

113. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 marca 1998 r. w sprawie członkostwa Polski w Unii Europejskiej. *Monitor Polski*. 1998. Nr. 9. Poz. 174-175.

114. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie ratyfikacji przez Polskę Traktatu Północnoatlantyckiego. Warszawa, 17 lutego 1999 r. *Zbior dokumentow.* 1999. Nr. 1-2. URL: <http://www.zbiordokumentow.pl/1999,nr.1-2/>

115. Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej dotycząca współpracy w dziedzinie obronności, sporządzona w Wilnie dnia 5 lutego 2001 r. *Monitor Polski*. 2002. Nr. 6. Poz. 117. URL: [http:// isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20020060117](http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20020060117)

116. Umowa o wolnym handlu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską, sporządzona w Warszawie dnia 27 czerwca 1996 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1996. Nr. 158. Poz. 807. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19961580807&min=1>

117. Unia Europejska jako wyzwanie dla Polski XXI wieku. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pełnomocnik Rządu do Spraw Negocjacji o Członkostwo RP w Unii Europejskiej. Warszawa, 2000. 127 s.

118. Unia Europejska. Informator ogólny: Centrum Informacji Europejskiej. Warszawa, 1999. 40 s.

119. Unia Europejska. Informator o ochronie środowiska: Centrum Informacji Europejskiej. Warszawa, 1999. 28 s.

120. Unia Europejska. Informator o unii walutowej: Centrum Informacji Europejskiej. Warszawa, 1999. 32 s.

121. Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1992. Nr. 84. URL: <http://dziennikustaw.gov.pl/du/1992/s/84/426>

122. Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o współpracy Rady Ministrów z Sejmem i Senatem w sprawach związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej. URL: http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/ustawa_wspolpraca_rzad_parlament_ujed.pdf

123. Ustawa z dnia 25 maja 2001 r. o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2001-2006. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2001. Nr. 76. Poz. 804. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010760804>

124. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o służbie zagranicznej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2001. Nr. 128. Poz. 1403. URL: https://www.msz.gov.pl/pl/ministerstwo/sluzba_zagraniczna/ustawa_o_sluzbie_zagranicznej/

125. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997. Nr. 141. Poz. 943. URL: https://dsc.kprm.gov.pl/sites/default/files/ustawa_z_dnia_4_wrzesnia_1997_r._o_dzialach_administracji_rzadowej.pdf

126. Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Komitecie Integracji Europejskiej. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1996. Nr. 106. Poz. 494. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/ustawy/1433_u.htm

127. W przeddzień przystąpienia do NATO. *Centrum Badania Opinii Społecznej*. Nr. 28. Warszawa, 1999. 14 s. URL: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_028_99.PDF

128. Wspólna deklaracja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Prezydenta Republiki Litewskiej (Warszawa, 19 czerwca 1997 r.). *Zbiór Dokumentów*. 1997. Nr. 2. S. 42-46.

129. Zarządzenie Nr. 30 Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 r. w sprawie Komitetu Europejskiego Rady Ministrów. URL: <https://mojepanstwo.pl/dane/prawo/66621,zarzadzenie-sprawie-komitetu-europejskiego-rady-ministrow>

Виступи, спогади, доповіді, заяви, інтерв'ю офіційних осіб

130. Гедройц Є. Ініціатива повинна належати Польщі (розмова з В. Прядко). *Універсум*. 1995. № 7-8. С. 36-37.

131. Геремек Б. Основні напрямки зовнішньої політики Польщі. *Політична думка*. 1998. № 1. С. 62-75.

132. Expose ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka w Sejmie (5 maja 1998 r.). *Stosunki międzynarodowe*. URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1114-exposministra-sprawzagranicznych-bronislawa-geremka-w-sejmie-20-maja-1998-r>

133. Expose ministra spraw zagranicznych Bronisława Geremka w Sejmie (8 kwietnia 1999 r.). *Stosunki międzynarodowe*. URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1113-exposministra-spraw-zagranicznych-bronislawa-geremka-w-sejmie-8-kwietnia-1999-r>

134. Expose premiera Rzeczypospolitej Polskiej Włodzimierza Cimoszewicza w Sejmie (14 lutego 1996 r.). *Stosunki międzynarodowe*. URL: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/1110-expose-premiera-wlodzimierza-cimoszewicza-fragment-dotyczacy-polityki-zagranicznej-14-lutego-1996-r>

135. Expose Prezesa Rady Ministrów Jerzego Buzka (10 listopada 1997 r., Warszawa). URL: http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/4751_4754.htm

136. Expose Prezesa Rady Ministrów Leszka Millera (25 października 2001 r., Warszawa). URL: http://www.poprzedniastrona.premier.gov.pl/archiwum/4751_1477.htm

137. Expose ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego (8 maja 1997 r., Warszawa). *Zbiór dokumentów*. 1997. Nr. 2. URL: <http://www.zbiordokumentow.pl/1997,nr.2/>

138. Kierunki polskiej polityki zagranicznej. Informacja rządu przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych B. Geremka podczas posiedzenia Sejmu RP, 9 maja 2000 r. *Przegląd rządowy*. 2000. Nr. 5(107). S. 56-66.

139. Najważniejsze zadania polskiej polityki zagranicznej w 1997 r. Przemowienie ministra spraw zagranicznych Dariusza Rosatiego wygłoszone w Sejmie, 8 maja 1997 r. *Przegląd rządowy*. 1997. Nr. 5 (71). S. 82-89.

140. Rosati D. Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski: Przedstawiona na 79. posiedzeniu Sejmu RP II Kadencji (9 maja 1996 r., Warszawa). URL: <https://www.msz.gov.pl/resource/dba1c497-807d-477b-835c-7e7de94ab0b4:JCR>

141. Skubiszewski K. Do niepodległości krok po kroku (rozmowa z M. Bos-Karczewska). *Gazeta Wyborcza*. 2009. 10 września.

Література:

Монографії, мемуари, наукові статті, публіцистичні праці, матеріали конференцій, навчальні посібники, підручники, довідники

142. «Війни і мир», або «Українці поляки: брати/вороги, сусіди...». Київ: Українська прес-група, 2004. 560 с.

143. Бальцерович Л. Соціалізм, капіталізм, трансформація: очерки на рубежі епох. Москва, 1999. 352 с.

144. Белецький Я. Польща: дискусії навколо «старої» та «нової» Європи, спори й реалії. Київ, 2002. 150 с.

145. Бжезінський З. Велика шахівниця. Львів, Івано-Франківськ, 2000. 236 с.

146. Богомолів О., Глинкіна С. Первые уроки экономической трансформации в странах Центральной и Восточной Европы 90-х годов. *Новая и новейшая история*. 1997. №3. С. 6-20.

147. Бокало Н., Трохимчук С. Проблеми і перспективи демократизації в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі Вишеградської четвірки). Львів, 2000. 132 с.

148. Боршарт К.-Д. Абетка законодавства Європейського співтовариства. Київ, 2001. 109 с.

149. Вакулич В. Відносини «США ЄС» і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі. Кіровоград, 2000. 52 с.

150. Валевська Д. Польща придбрала несподіванно багато. *Новая Польша*. 2005. №2. С. 26-29.

151. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодні. Київ, 2004. 436 с.

152. Васильєв Д., Чекаленко Л. Українсько-польські відносини наприкінці ХХ ст. *Нова політика*. 1998. №4. С. 13-17.

153. Васильєва Л.Д. Українська діаспора у Польщі. *Український історичний журнал*. 1992. №10/11. С. 54-62.

154. Васильєва Л. Примусова міграція як засіб вирішення політичних і економічних проблем. *Polska i Ukraina po II wojnie światowej*: Mater. z konferencji naukowej odbytej w dniach 10-12 czerwca 1996 r. Rzeszow, 1998. S. 52-55.

155. Власюк О. Міжнародні і геополітичні аспекти необхідності європейської та євроатлантичної інтеграції. *Євроатлантикінформ*. 2005. №6. С. 58-60.

156. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. Київ, 2004. 871 с.

157. Гевко В. Українсько-польські відносини в контексті європейської інтеграції: історіографічний огляд і аналіз джерельної бази. *Україна Європа Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2008. Вип. 1. С. 235-249.

158. Гевко В. Українсько-польські відносини в українській історіографії (1991-2011 рр.). *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2012. Вип. 10. С. 354-363.

159. Генік М. Історіографія польсько-українських відносин другої половини ХХ ст. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2012. Ч. 20-21. С. 454-468.

160. Генік М. Історіографія польсько-українських відносин періоду незалежності. *Українознавчі студії*. 2012-2013. №13-14. С. 171-183.

161. Герасимчук Т. Україна-Польща: стратегічне партнерство. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія*. 2002. Вип. 5. С. 168-174.

162. Глухарев Л. Политические компоненты развития Евросоюза. *Современная Европа*. 2003. №2. С. 23-34.

163. Голибард Є.І. По-сусідськи. Польський вектор: Документальна розповідь. Київ, 2004. 432 с.

164. Грицак П. Процес інтеграції Польщі до НАТО та її роль в Альянсі. *Сучасність*. 2002. №12. С. 84-94.

165. Гуменюк Б.І. Дипломатична служба: правове регулювання. Київ, 2007. 224 с.
166. Денисенко А., Туркевич В. Людина Планети: штрихи до портрету Геннадія Удовенка: Біографічне есе. Київ, 2011. 372 с.
167. Джонсон П. Современность. Мир с двадцатых по девяностые годы. В 2-х частях Москва, 1995. Часть 2. 479 с.
168. Дипломатия иностранных государств: Учебное пособие. Москва, 2004. 348 с.
169. Европа: вчера, сегодня, завтра. Москва, 2002. 823 с.
170. Забарко Б. Європейський Союз і Східна Європа. *Політика і час*. 1996. №8. С. 47-55.
171. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на Заході те, що заробить на Сході. *Політика і час*. 2005. №2. С. 38-46.
172. Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних і політичних змін. Харків, 2003. 559 с.
173. Зовнішня політика і безпека України. Людина Суспільство Держава Міжнародні структури: монографія. Київ, 2004. 352 с.
174. Зовнішня політика України 2007: Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. Київ, 2008. 256 с.
175. Зовнішня політика України 2010: Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. Київ, 2011. 352 с.
176. Зовнішня політика України 2015. Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. Київ, 2016. 308 с.
177. Зонова Т.В. Компаративный анализ становления российской и европейской профессиональной дипломатической службы. *Российская дипломатия: история и современность: Материалы научно-практической конференции, посвященной 450-летию создания посольского приказа (29 октября 1999 г.)*. Москва, 2001. С. 93-109.
178. Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития: Учебное пособие. Москва, 2003. 336 с.

179. Иванов И. Расширение Евросоюза и интересы России. *Современная Европа*. 2001. №3. С. 76-86.
180. Історія країн Центральної та Південно-Східної Європи (1943-1993): навчальний посібник. Київ, 1994. 103 с.
181. Ітвелл Дж., Елман М. Трансформація та інтеграція. Формування майбутнього Центрально-Східної Європи. Лондон, 1998. 270 с.
182. Камінський Є. На терезах європейської стабільності. *Політика і час*. 1996. №2. С. 22-28.
183. Кашлев Ю.Б. Многоликая дипломатия: исповедь посла. Москва, 2007. 472 с.
184. Ключак О.З. Анджей Олеховський: авторитет від дипломатії і бізнесу. Польський і міжнародно-політичний вимір. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20. С. 218-222.
185. Ключак О.З. Внутрішні умови формування новітньої польської зовнішньої політики після 1989 року. «Одеські читання: актуальні проблеми історії, археології та етнології»: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (16-17 березня 2012 р., м. Одеса). Одеса, 2012. С. 492-495.
186. Ключак О.З. Глобальна трансформація НАТО в 1989-1991 роках як основа початку формування євроатлантичної політики Республіки. *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (3-4 квітня 2012 р., м. Луганськ). Луганськ, 2012. С. 238-241.
187. Ключак О.З. Збігнєв Бжезінський: політик, який завжди називає речі своїми іменами. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (15 листопада 2013 р., м. Чернівці). Чернівці, 2013. С. 16-19.
188. Ключак О.З. Нова концепція зовнішньої політики Республіки Польща 1989 року та її значення для процесів державотворення. «Придніпровські соціально-гуманітарні читання»: Матеріали Криворізької сесії I Всеукраїнської

науково-практичної конференції (24 листопада 2012 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2012. С. 27-29.

189. Клочак О.З. Ян Новак-Єзьоранський: прозахідний голос польської інтеграції (історико-інституційний контекст). *Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія і сучасність*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів до 40-річчя історичного факультету (30 квітня 2015 р., м. Миколаїв). Миколаїв, 2015. С. 332-335.

190. Клочак О.З. Адам Ротфельд: дипломат-миротворець. *«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»*: Матеріали Дніпропетровської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 лютого 2013 р., м. Дніпропетровськ). Частина 1. Дніпропетровськ, 2013. С. 11-13.

191. Клочак О.З. Глобальна трансформація та її вплив на зміни основних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща після 1989 року. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 33. С. 232-236.

192. Клочак О.З. Доктрина Ежи Гедройца: концепція, об'єднавши народи. *«Глобалістика 2013»*: Матеріали III Міжнародного наукового конгресу (23-25 жовтня 2013 г., Москва). Москва, 2013. С. 247-249.

193. Клочак О.З. Зовнішньополітична стратегія Республіки Польща за каденції міністра закордонних справ Броніслава Геремека (1997-2000 рр.). *Збірник наукових праць «Гуржіївські історичні читання»*. 2012. Вип. 5. С. 312-314.

194. Клочак О.З. Освітні пріоритети підготовки фахівців дипломатичної служби Республіки Польща (2002-2012 рр.). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2011. Вип. 19. С. 285-290.

195. Клочак О.З. Особливості міжнародної стратегії Республіки Польща за каденцій міністра закордонних справ Влодзімежа Цімошевича (2001-2005 рр.). *«Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність»*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (4 квітня 2013 р., м. Миколаїв). Миколаїв, 2013. С. 124-126.

196. Ключак О.З. Пам'яті Кшиштофа Скубішевського: дипломат, який керувався ініціативою, а не директивою. *«Актуальні проблеми зовнішньої політики України»*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (7 грудня 2012 р., м. Чернівці). Чернівці, 2012. С. 89-91.

197. Ключак О.З. Польська дипломатія Кшиштофа Скубішевського (1989-1993 рр.): традиції, новаторство, здобутки. *Вісник Дипломатичної академії України*. 2010. Вип. 16. С. 318-325.

198. Ключак О.З. Прискорення євроінтеграційних процесів та їх вплив на формування новітньої польської зовнішньої політики (1990-1993 рр.). *Збірник наукових праць «Гуржіївські історичні читання»*. 2013. Вип. 6. С. 380-381.

199. Ключак О.З. Публічна дипломатія Папи Івана Павла II та його роль у зламі комуністичної системи у Центральній та Східній Європі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. Вип. 22. С. 206-208.

200. Ключак О.З. Ришард Качоровський: прозахідний речник польського компромісу (історико-дипломатичний контекст). *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (14-15 травня 2015 р., м. Дніпродзержинськ). Дніпродзержинськ, 2015. С. 34.

201. Ключак О.З. Розпад східного блоку і СРСР як один з ключових факторів впливу на формування новітньої зовнішньої політики Республіки Польща. *Дні науки історичного факультету-2012*: Матеріали V Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Вип. 5, част. 4 (12-13 квітня 2012 р., м. Київ). Київ, 2012. С. 25-26.

202. Ключак О.З. Роль Дипломатичної Академії та Академії Молодих Дипломатів у підготовці фахівців дипломатичної служби Республіки Польща. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*: статті та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 жовтня 2011 р., м. Луцьк). Луцьк, 2011. С. 23-26.

203. Ключак О.З. Структурна трансформація дипломатичної служби Республіки Польща в нових геостратегічних умовах (1989-2004 рр.). *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 квітня 2011 р., м. Луганськ). Луганськ, 2011. С. 395-404.

204. Ключак О.З. Сучасна дипломатична служба Республіки Польща: модель та інновації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 37. С. 245-252.

205. Ключак О.З. Трансформація польської зовнішньої політики через призму істотно нових відносин з об'єднаною Німеччиною. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 жовтня 2012 р., м. Луцьк). Луцьк, 2011. С. 113-116.

206. Ключак О.З. Ян Новак-Єзьоранський та Ришард Качоровський: прозахідні речники польського компромісу. *Вісник Дипломатичної академії України*. 2014. Вип. 21. С. 235-240.

207. Ковальова О. Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу. *Розширення ЄС: Аналітичний щоквартальник*. 2003. Вип. 1. С. 20-38.

208. Копійка В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. Київ, 2005. 448 с.

209. Кулінич М. Освітня підготовка сучасного дипломата. *Україна дипломатична*. 2005. Вип. 5. С. 33-40.

210. Культура толерантности: опыт дипломатии для решения современных управленческих проблем. Москва, 2004. 304 с.

211. Лапин Г.Э. Консульская служба: Учеб. Пособие. Москва, 2002. 219 с.

212. Майорова О. Роль и место современной Польши в Европе (дискуссии в польском обществе). *Славяноведение*. 1999. №3. С. 30-44.

213. Майорова О. Эволюция партийной системы в постсоциалистической Польше. *Славяноведение*. 2004. №3. С. 47-59.

214. Микієвич М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами. Львів, 2001. 200 с.
215. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000). Київ, 2001. 621 с.
216. Моцок В. Сучасні українсько-польські міждержавні відносини: політичний аспект: дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2001. 210 с.
217. Новаковський Є.М. Закордонна політика Польщі: цілі і очікування. *Український журнал*. 2009. №11. С. 26-28.
218. Перетворення в Республіці Польща: новий шлях розвитку? *Східна Європа у сучасному світі: економічні, соціальні і політичні проблеми*: Матеріали наукової республіканської конференції (30-31 жовтня 1990 р., м. Київ). Київ, 1990. С. 14-17.
219. Плотникова О.В. Консульские отношения и консульское право. Москва, 1999. 200 с.
220. Поздняков В., Ганжа С. Новые страны на пороге Европейского Союза. *Международная жизнь*. 1999. № 3. С. 37-44.
221. Польские кризисы: брошюра. Киев, 1991. 78 с.
222. Польские кризисы: взгляд на проблему. *Зарубежный мир*. 1991. № 20. С. 99-106.
223. Польський референдум і новий устрій Європейського дому. Уроки для України. Київ, 2004. 179 с.
224. Польща – твій діловий партнер. Варшава, 2005. 181 с.
225. Польща в Євросоюзі: досвід першого року членства. Луцьк, 2005. 208 с.
226. Попов В.И. Современная дипломатия: Теория и практика. Москва, 2003. 572 с.
227. Портніков В. Міністр на Липках. *Профіль*. 2010. № 7.
228. Репецький В. Дипломатичне і консульське право. Львів, 2002. 344 с.
229. Сардачук П.Д., Сагайдак О.П. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи. Київ, 2008. 296 с.

230. Селянинов О.П. Дипломатические отношения государств: принципы, формы и методы. Москва, 2004. 311 с.
231. Селянинов О.П. Тетради по дипломатической службе государств (История и современность). Москва, 1998. 148 с.
232. Сергеев Д. Польша: четыре года в НАТО. *Актуальные проблемы Европы. НАТО: проблемы и перспективы трансформации: Сб. научн. тр.* Москва, 2004. С. 163-186.
233. Современные международные отношения и мировая. Москва, 2004. 991 с.
234. Соловьев Э.Я. Основы дипломатического права. Москва, 2005. 143 с.
235. Стрільчук Л.В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Луцьк, 2013. 608 с.
236. Татам А. Право Європейського Союзу. Київ, 1998. 424 с.
237. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу. Київ, 2001. 142 с.
238. Украинцы в Польше: проблемы адаптации. *Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы.* 1991. № 21. С. 93-98.
239. Україна – Польща. *Україна Польща: історія і сучасність.* Ч. 2. Київ, 2003. С. 51-59.
240. Україна в Європі. Освітній пакет Центрального осередку удосконалення вчителів. Варшава, 2006. 200 с.
241. Україна: проблеми регіональної безпеки у Центрально-Східній Європі. *Україна Європа: Матеріали наукової конференції* (12-13 вересня 1994 р., м. Київ). Київ, 1994. С. 6-8.
242. Українська дипломатична енциклопедія. Т. 1. Київ, 2004. 655 с.
243. Українська дипломатична енциклопедія. Т. 2. Київ, 2004. 797 с.
244. Уткин А. Глобализация: процесс и осмысление. Москва, 2002. 254 с.
245. Уткин А. Россия и Запад: история цивилизаций. Москва, 2000. 574 с.
246. Филиппов Б. Выход из системы: польский вариант. *История. Приложение к Газете «Первое сентября».* 1996. № 30. С. 1-8.

247. Ціватий В.Г. Дипломатія і підготовка дипломата ХХІ століття: традиції, інновації, моделі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10. С. 19-36.
248. Ціватий В.Г. Значення та роль гуманітарних наук у підготовці дипломата ХХІ століття. *Україна дипломатична*. 2005. Вип. VI. С. 636-652.
249. Ціватий В.Г. Публічна та культурна дипломатія Республіки Польща ХХІ століття: інституційний аспект. *Зовнішні справи*. 2014. Вип. 10. С. 50-55.
250. Чекаленко Л. Польский вариант европейского выбора Украины. *Европа. Журнал Польского Института международных дел*. 2003. Т. 3, №1. С. 185-195.
251. Чекаленко Л. Практика і теорія національного порозуміння. *Україна Польща: історія і сучасність*. 2003. Вип. 13, ч. 1. С. 385-395.
252. Чекаленко Л. Теоретичне підґрунтя розв'язання національного питання. *Піلسудський і Україна: Матеріали міжнародної наукової конференції* (13-14 липня 2002 р., м. Харків). Тернопіль, 2002. С. 23-30.
253. Чекаленко Л. Україна і українці в зовнішній політиці Польщі. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Зб. наук. пр. Київ, 1998. С. 21-25.
254. Чекаленко Л. Україна Польща: нові тенденції взаємовідносин. *Стратегічна панорама*. 2003. № 3-4. С. 69-73.
255. Чекаленко Л. Україна-Польща: нові тенденції взаємин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2003. Вип. 9. С. 138-147.
256. Чекаленко Л. Україна і Польща: особливості партнерських взаємин. *Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього*. Київ, 2009. С. 181-193.
257. Чекаленко Л. Без незалежної України не було б незалежної Польщі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2009. Вип. 15. С. 139-146.
258. Чекаленко Л. Демократія Центрально-Східної Європи. *Персонал*. 2006. №12. С. 19-23.
259. Чекаленко Л. Полонізація українських земель: про походження стереотипів. *Українська діаспора*. 1994. № 5. С. 66-74.

260. Чекаленко Л. Польський шлях становлення громадянського суспільства. *Зовнішні справи*. 2013. № 1. С. 38-40.

261. Чекаленко Л. Східноєвропейські країни на сучасному етапі розвитку. *Політика і час*. 1993. № 9. С. 11-15.

262. Чекаленко Л. У рамках зростаючої взаємозалежності. *Політика і час*. 1994. № 5. С. 54-57.

263. Чекаленко Л. Україна і Республіка Польща: від історичних стереотипів до стратегічного партнерства. *Зовнішні справи*. 2010. № 3-4. С. 26-31.

264. Чекаленко Л., Васильєв Д. Українсько-польські відносини в контексті сучасних інтеграційних процесів в Центрально-Східній Європі. *Україна в європейських міжнародних відносинах*. Київ: 1998. С. 18-21.

265. Чорна Н. Інтеграція Польщі у Європейський Союз як результат реалізації її зовнішньополітичного курсу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2005. Вип. 9. С. 321-325.

266. Чорна Н. Інтеграція у НАТО як визначальна ціль зовнішньої політики Польщі у 90-х рр. XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2006. Вип. 1. С. 207-211.

267. Чорна Н. Історичні передумови інтеграції Польщі у євроатлантичні та Європейські структури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2006. Вип. 3. С. 182-190.

268. Чорна Н. Нормативно-правове забезпечення інтеграції Польщі у європейські та євроатлантичні структури. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2007. Вип. 11. С. 307-314.

269. Чорна Н. Україна і Польща: історіографія відносин (кін. XX поч. XXI ст.). Вінниця, 2014. 416 с.

270. Шманько Г., Кіш Є. Вишеградський «чотирикутник». *Політика і час*. 1994. №1. С. 48-50.
271. Ash, T.G. Germany's Choice. *Foreign Affairs*. 1994. Vol. 73, No. 4, July/August. Pp. 65-81.
272. Bauch, J. Integracja europejska jako czynnik niemiecko-polskich stosunków. *Polityka integracyjna. Niemcy – Polska. Integrationspolitik. Deutschland – Polen*. Pod red. M. Piotrowskiego. Lublin, 1997. S. 61-85.
273. Betts, R.K. Systems for Peace or Causes of War?: Collective Security, Arms Control, and the New Europe. *International Security*. 1992. Vol. 17, No. 1. Pp. 5-43.
274. Bieleń, S. Polska a nowy ład polityczny w Europie. *Sprawy Międzynarodowe*. 1991. No. 2. S. 23-34.
275. Bieleń, S. Polska w stosunkach międzynarodowych. Warszawa, 2007. 16 s.
276. Bingen, D. Polityka Republiki Bońskiej wobec Polski. Od Adenauera do Kohla. 1949-1991. Kraków, 1997. 339 s.
277. Boyer, M.A. International Cooperation and Public Goods: Opportunities for the Western Alliance. Baltimore, 1993. 176 p.
278. Brenner, M. The Multilateral Moment; Multilateralism and Western Strategy. New York, 1995. 245 p.
279. Bromke, A. Polska i Niemcy w Nowej Europie. *Sprawy Międzynarodowe*. 1991. No. 11. S. 35-50.
280. Chalmers, M. Beyond the Alliance System. *World Policy Journal*. 1990. Vol. 7, No. 2. Pp. 215-250.
281. Ciok, S. Polska w funduszach strukturalnych Unii Europejskiej. *Rozszerzenie Unii Europejskiej: Korzyści i koszty dla nowych krajów członkowskich*. J. Kundera, red. Wrocław, 2005. S. 253-265.
282. Cottey, A. East-Central Europe after the Cold War: Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security. Basingstoke, 1995. 208 p.
283. Cottey, A. Subregional Cooperation in the New Europe: Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea. Basingstoke, 1999. 285 p.

284. Czubiński, Z. Polish New Consular Law, Selected Legal problems. *Polish Yearbook of International Law*. 1984. Nr. 1. Pp. 117-134.
285. Débat: La France et l'Otan. *Relations internationales et strategiques*. 1992. No. 7. Pp. 39-155.
286. Dembiński, L. The Modern Law of Diplomacy. External Missions of States and International Organisations. Dordrecht-Boston, 1988. 300 p.
287. Draus, F. Integracja Europejska a Polityka. Szkice krytyczne i praspektywne. Instytut Europejskich Studiów społecznych w Rzeszowie. Rzeszow, 1999. 129 s.
288. Filipow, K. Order Orła Białego. Białystok, 1995. 55 s.
289. Fischer, J. Stany Zjednoczone i Unia Europejska wobec bezpieczeństwa Europy po upadku Związku Radzieckiego. Warszawa, 2001. 40 s.
290. Flynn, G.; Scheffer, D.J. Limited Collective Security. *Foreign Policy*. 1990. No. 80. Pp. 77-101.
291. Gelberg, L. Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów. T. 1-3. Warszawa, 1954-1960.
292. Gill, W.; Gill, N. Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989-1993. Toruń, 2002. 123 s.
293. Giza, H.M. Ostatnie lato w Maisons-Laffite. Wrocław, 2007. 56 s.
294. Glaser, Ch.L. Why NATO is Still Best? Future Security Arrangements for Europe. *International Security*. 1993. Vol. 18, No. 1. Pp. 5-50.
295. Grabowska, G. Funkcjonariusze międzynarodowi, Katowice, 1988. 164 s.
296. Grabowska, G. Prawo dyplomatyczne w stosunkach państw z organizacjami międzynarodowymi. Katowice, 1980. 202 s.
297. Grodzki, R. Polska Polityka Zagraniczna w XX i XXI wieku. Główne kierunki-Fakty-Ludzie-Wydarzenia. Warszawa, 2009. 332 s.
298. Hajnicz, A.A. Ze sobą czy przeciw sobie. Polska-Niemcy 1989-1992. Warszawa, 1996. 228 s.
299. Handl, V. Germany and Central Europe: Mitteleuropa Restored? *Perspectives. Review of Central European Affairs*. 1993. No. 1. Pp. 45-51.

300. Harries, O. The Collapse of the West. *Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72, No. 4. Pp. 41-53.
301. Hellemann, G.; Wolf, R. Neorealism, Neoliberal Institutionalism and the Future of NATO. *Security Studies*. 1993. Vol. 3, No. 1. Pp. 3-43.
302. Hickman, W.F. NATO: Is it Worth the Trouble? *Naval War College Review*. 1993. Vol. 46, No. 3. Pp. 36-46.
303. Jacobsen, H.-A.; Tomala M. Warszawa-Bonn 1945-1991. Stosunki polsko-niemieckie. Analiza i dokumenty. Warszawa, 1992. 655 s.
304. Joniec, T. Polska służba konsularna 1918-1995. Warszawa, 1996. 266 s.
305. Kegley, Ch.W.; Wittkopf, E.R. The Global Agenda: Issues and Perspectives. New York, 1991. 448 p.
306. Kerski, B. Sukcesy i deficyty. Rozważania na temat rozwoju stosunków polsko-niemieckich. *Trudny dialog: Polsko-niemiecka wspólnota interesów w zjednoczonej Europie*. Red.: K. Malinowski, M. Mildemberger. Poznań, 2001. S. 45-58.
307. Kisiel, B. Drogi w łączenia Polski i Ukrainy do procesu ogólnoeuropejskiego: problemy i perspektywy. *Polska i Ukraina w nowej Europie*. Warszawa, 1993. S. 5-18.
308. Kloczak, O. Globalna transformacja i reorientacja polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku. *The scientific method*. 2018. Vol. 2, No. 18. S. 5-13.
309. Koszel, B. Mitteleuropa rediviva? Europa Środkowo- i Południowo-Wschodnia w polityce zjednoczonych Niemiec. Poznań, 1999. 350 s.
310. Kozel, B. Rola Niemiec i Francji w poszerzeniu UE o Polskę. *Trudny dialog: Polsko-niemiecka wspólnota interesów w zjednoczonej Europie*. Red.: K. Malinowski, M. Mildemberger. Poznań, 2001. S. 77-94.
311. Koziej, S. Polska strategia i polityka obronna w kontekście członkostwa w NATO. *Sprawy Międzynarodowe*. 1999. No. 1. S. 125-136.
312. Kramariewskij, A.; Pirozkow, S. Stosunki polsko-ukraińskie: spojrzenie z Ukrainy. Warszawa, 1995. 51 s.

313. Kranz, J. Polska i Niemcy w Europie. *Sprawy Międzynarodowe*. 1998. No. 1. S. 5-28.
314. Kukułka, J. Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie. Warszawa, 1994. 191 s.
315. Kupchan, Ch.A. Reviving the West: For an Atlantic Union. *Foreign Affairs*. 1996. Vol. 75, No. 3. Pp. 92-104.
316. Kupchan, Ch.A.; Kupchan C.A. Concerts, Collective Security, and the Future of Europe. *International Security*. 1991. Vol. 16, No. 1. Pp. 114-161.
317. Kupiecki, R. Miejsce i zadania Polski w NATO. *Sprawy Międzynarodowe*. 1999. No. 1. S. 109-125.
318. Kuzniar, R. Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej. Warszawa, 2008. 273 s.
319. Libera, K. Zasady międzynarodowego prawa konsularnego. Warszawa, 1960. 545 s.
320. Łoś-Nowak, T. Polityka zagraniczna RP w fazie tranzykcji ustrojowej. *Polska polityka zagraniczna*. Pod red. A. Żukowskiego. Olsztyn 1999.
321. Łosowski, P. Dyplomacja polska 1918-1939. Warszawa, 2001. 480 s.
322. Lubbe, A. Dziwny pomost: między Rosją a Niemcami. *Polityka*. 1994. No. 2. S. 17.
323. Madajczyk, P. Mniejszość niemiecka w Polsce i jej rola w procesie integracji Polski z Europą. *Rola Niemiec w procesie integracji Polski z Europą*. J. Holzer, J. Fischer (red.). Warszawa, 2001. S. 255-268.
324. Madera, A.J. Polska polityka zagraniczna. Europa Środkowo-Wschodnia 1989-2003. Rzeszów, 2003. 188 s.
325. Magdziak-Miszewska, A. Subregionalny kontekst rozszerzenia NATO. *Sprawy Międzynarodowe*. 1999. No. 1. S. 137-146.
326. Makowski, J. O konsulach i konsulatach. Warszawa, 1918.
327. Malinowski, K. Polityka zjednoczonych Niemiec wobec Polski. *Rola nowych Niemiec na arenie międzynarodowej*. Red. Z. Mazur. Poznań, 1996. S. 283-284.

328. Mearsheimer, J.J. Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*. 1990. Vol. 15, No. 1. Pp. 5-56.
329. Micewski, A. Wymiary polityki polskiej. *Polityka*. 1991. No. 29. S. 11.
330. Mojsiewicz, C. Polska polityka zagraniczna. *Stosunki Międzynarodowe*. W. Malendowski, C. Mojsiewicz, A. Gałdanek, W. Malendowski, C. Mojsiewicz (red.). Wrocław, 1998. S. 211-227.
331. Moraczewski, M. Międzynarodowe kierunki polskiej polityki obronnej. *Sprawy Międzynarodowe*. 1991. No. 1. S. 7-18.
332. Muszyński, J. Polska w obliczu zjednoczenia Niemiec. Założenia i perspektywy współpracy obu państw. *Przegląd Zachodni*. 1991. Nr. 1. S. 102-120.
333. Nahlik S. E. Narodziny nowożytnej dyplomacji. Wrocław, 1971. 286 s.
334. Negocjacje członkowskie: Polska na drodze do Unii Europejskiej. A. Biegaj (red.). Warszawa, 2000. 126 s.
335. Nowak, E. Zjednoczenie Niemiec a stosunki polsko-niemieckie. *Sprawy Międzynarodowe*. 1991. No. 1. S. 19-34.
336. Nowak-Jeziorański, J. Wojna w eterze. Kraków, 2005. 712 s.
337. Noworyta, E. Polityka i dyplomacja – wspomnienie ambasadora. Łódź, 2008. 326 s.
338. Perle, R.N. Reshaping Western Security: The United States Faces a United Europe. Washington, 1991. 186 p.
339. Pipes, R. Rosyjska racja stanu: Rosja – Polska – NATO. *Polityka*. 1995. No. 17. S. 11.
340. Polityka narodowościowa a proces ogólnoeuropejski. *Polska – Ukraina w nowej Europie: materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej* (16-17 listopada 1992 r., Warszawa). Warszawa, 1993. S. 21-32.
341. Polityka zagraniczna RP 1989-2002. R. Kuźniar, K. Szczepanik (red.). Warszawa, 2002. 491 s.
342. Polska polityka integracyjna po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Pod redakcją J. Fiszer. Warszawa, 2006. 336 s.

343. Problemy polityki zagranicznej u progu roku 1991. Wystąpienie ministra spraw zagranicznych RP Krzysztofa Skubiszewskiego w Sejmie, Warszawa, 14 lutego 1991 r. *Zbiór Dokumentów*. 1992. No. 1. 28-29 s.

344. Reus-Smith, Ch. Realists and Resistance Utopias: Community, security and Political Action in the New Europe. *Millennium*. 1992. Vol. 21, No. 1. S. 23-28.

345. Rusi, A. After the Cold War: Europe's New Political Architecture. New York, 1991. 198 p.

346. Rychłowski, B. Polityka Polski wobec ZSRR i Niemiec. *Sprawy Międzynarodowe*. 1991. No. 6. S. 7-22.

347. Skubiszewski K. Polska polityka zagraniczna. *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej*. 1991. S. 21-22.

348. Skubiszewski, K. Polityka zagraniczna i odzyskanie niepodległości. Przemowienia, oświadczenia, wywiady 1989-1993. Warszawa, 1997. 434 s.

349. Skubiszewski, K. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1991. Expose przedstawione na 65 posiedzeniu Sejmu RP, Warszawa, 27 czerwca 1991. *Zbiór Dokumentów*. 1992. No. 1. 46 s.

350. Souchon, L. Die Renaissance Europas – Europäische Sicherheitspolitik – Ein internationales Modell. Berlin, 1993. 292 s.

351. Spiezio, K.E. Beyond Containment: Reconstructing European Security. London, 1995. 157 p.

352. Stadtmüller, E. Granica lęku i nadziei. Polacy wobec Niemiec w latach dziewięćdziesiątych. Wrocław, 1998. 195 s.

353. Stadtmüller, E. Pożegnanie z nieufnością: Rozszerzenie NATO i UE a stosunki polsko-rosyjskie w kontekście bezpieczeństwa europejskiego. Wrocław, 2003. 242 s.

354. Stańczyk, J. Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie. Warszaw, 1999. 360 s.

355. Stemplowski, R. Kształtowanie polskiej polityki zagranicznej. Warszawa, 2004. 166 s.

356. Stemplowski, R. Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej. Wydanie drugie rozszerzone. Warszawa, 2007. Tom I – 438 s., Tom II – 628 s.
357. Stolarczyk, M. Podział i zjednoczenie Niemiec jako elementy łańdów europejskich po drugiej wojnie światowej. Katowice, 1995.
358. Stolarczyk, M.; Zięba, R. Zjednoczenie Niemiec a bezpieczeństwo Polski. *Wewnętrzno-polityczne międzynarodowe aspekty jedności Niemiec, cz. II*. K.A. Wojtaszczyk (red.). Warszawa, 1991. S. 72-74.
359. Sutor, J. Prawo dyplomatyczne i konsularne. Warszawa, 2003. 584 s.
360. Szczepanik, K. Dyplomacja Polski 1918-2005: struktury organizacyjne. Warszawa, 2005. 367 s.
361. Toffe, J. Collective Security and the Future of Europe: Failed Dreams and Dead Ends. *Survival*. 1992. Vol. 34, No. 1. Pp. 36-50.
362. Tomala, M. Patrząc na Niemcy: Od wrogości do porozumienia 1945-1991. Warszawa, 1997. 525 s.
363. Tomala, M. Polska wobec problemu zjednoczenia Niemiec. *Zeszyty Niemcoznawcze*. 1990. No. 5(4). S. 49-60.
364. Trembicka, K. Zmiana systemu władzy w Europie Środkowo-Wschodniej (1989-1990): uwarunkowania i prawidłowości. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 2005. Vol. 12. S. 41-61.
365. Turczyński, P. Polska między UE a USA. Konflikt lojalności w aspekcie bezpieczeństwa. *Bezpieczeństwo narodowe a grupy dyspozycyjne*. Pod red. J. Maciejewskiego, O. Nawaczyk. Wrocław, 2005. S. 53-64.
366. Ullman, R.H. Securing Europe. London, 1991. 183 p.
367. Walt, S.M. Alliances in Theory and Practice: What Lies Ahead? *The Global Agenda: Issues and Perspectives*. Kegley Ch.W., Wittkopf E.R. (edr.). New York, 1991. Pp. 189-197.
368. Wenerska, M. Kwestie polityki zagranicznej w okresie stowarzyszenia Polski z Unią Europejską. *Sprawy Międzynarodowe*. 1999. No. 2. S. 105-122.

369. Wnuk-Lipiński, E. Zmiana systemowa. *Pierwsza dekada niepodległości: Próba socjologicznej syntezy*. E. Wnuk-Lipiński, M. Ziółkowski (red.). Warszawa, 2001. S. 37-66.
370. Wojna, R. Trójkąt równoramienny: Polska – Francja – Niemcy. *Polityka*. 1990. No. 21. S. 9.
371. Wojtaszczyk, K.A. Zjednoczone Niemcy. Warszawa, 1996. 162 s.
372. Woroniecki, J. Akademia Dyplomatyczna MSZ – Geneza, status, program i wizja. *Polski Przegląd Dyplomatyczny*. 2002. T. 2, No. 6(10). S. 190-207.
373. Xiang, L. Is Germany in the Western or in Central Europe? *Orbis*. 1992. Vol. 36, No. 3. Pp . 411-422.
374. Yakemtchuk, R. Les republiques baltes et la crise du federalism sovietique. *Studia Diplomatica*. 1990. № 4-6. S. 235-236.
375. Zając, J.; Zięba, R. Polska w stosunkach międzynarodowych 1945-1989. Toruń, 2005. 262 s.
376. Zięba, R. «Nowy regionalizm» w Europie a Polska. *Sprawy Międzynarodowe*. 1992. No. 1-2. S. 25-44.
377. Zieba, R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie. Warszawa, 2010. 251 s.
378. Zięba, R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie. Warszawa, 2004. 429 s.
379. Zięba, R. Polska w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. *Udział Polski w organizacjach międzynarodowych*. S. Parzymies, I. Rysińska (red.). Warszawa, 2012. 190-193 s.
380. Zięba, R. Rola zjednoczonych Niemiec w Europie Środkowej. *Zjednoczone Niemcy*. Red. K.A. Wojtaszczyk. Warszawa, 1996. S. 130-131.
381. Zięba, R. Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych. Warszawa, 2003. 306 s.
382. Zięba, R. Współpraca Francji i Niemiec w kształtowaniu polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej. *Krakowskie Studia Międzynarodowe*. 2006. No. 4(3). S. 169-184.

383. Żukowski, A. Polska polityka zagraniczna w procesie przemian po 1989 roku. Olsztyn, 1999. 274 s.

Дисертаційні дослідження та автореферати

384. Афанасьєв І.Ю. Польсько-українські відносини 1991-2000 рр.: політична та економічна взаємодія: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2004. 20 с.

385. Бабак О.І. Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х – початок 1990-і роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2002. 19 с.

386. Бориняк О.К. Польсько-білоруські відносини (1991-2004 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2011. 24 с.

387. Бочаров С.В. Польща на шляху до Європейського Союзу: внутрішньополітичний та міжнародний виміри (1989-2004 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук. Донецьк, 2012. 38 с.

388. Буглай Н.М. Польща в реалізації євроінтеграційного курсу України: міжрегіональне співробітництво (1999-2008 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2009. 20 с.

389. Буглай Н.М. Формування зовнішньополітичної стратегії та реалізація пріоритетних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща (1995-2005 рр.): автореф. дис. ... доктора. іст. наук. Київ, 2018. 44 с.

390. Медведчук Н.А. Українсько-польське співробітництво в гуманітарній сфері: кінець 80-х - 90-ті роки ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2004. 20 с.

391. Панаріна О.В. Польсько-німецькі відносини в контексті європейських інтеграційних процесів: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2011. 20 с.

392. Сергеев Д.В. Польша в системе европейской безопасности (1989-2003 рр.): автореф. дис. ... канд. ист. наук. Москва, 2007. 20 с.

393. Чорна Н.М. Історіографія українсько-польських взаємин 1990-х-2014 рр.: автореф. дис ... доктора. іст. наук. Київ, 2015. 36 с.

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основний зміст дослідження викладено у 10 публікаціях, 9 з яких у наукових фахових виданнях, визначених переліком ДАК України, та 1 стаття в закордонному журналі (Республіка Польща), що входить до міжнародних науково-метричних баз. 24 публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій, у тому числі, що проходили за кордоном (Російська Федерація), додатково відображають результати дисертаційного дослідження.

1. Основні наукові результати дисертації викладено у публікаціях:

1. Ключак О.З. Польська дипломатія Кшиштофа Скубішевського (1989-1993 рр.): традиції, новаторство, здобутки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. Вип. 16. С. 318-325.

2. Ключак О.З. Публічна дипломатія Папи Івана Павла II та його роль у зламі комуністичної системи у Центральній та Східній Європі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. Вип. 22. С. 206-208.

3. Ключак О.З. Освітні пріоритети підготовки фахівців дипломатичної служби Республіки Польща (2002-2012 рр.). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2011. Вип. 19. С. 285-290.

4. Ключак О.З. Глобальна трансформація та її вплив на зміни основних напрямів зовнішньої політики Республіки Польща після 1989 року. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 33. С. 232-236.

5. Ключак О.З. Зовнішньополітична стратегія Республіки Польща за каденції міністра закордонних справ Броніслава Геремека (1997-2000 рр.). *Збірник наукових праць «Гуржіївські історичні читання»*. 2012. Вип. 5. С. 312-314.

6. Клочак О.З. Прискорення євроінтеграційних процесів та їх вплив на формування новітньої польської зовнішньої політики (1990-1993 рр.). *Збірник наукових праць «Гуржіївські історичні читання»*. 2013. Вип. 6. С. 380-381.

7. Клочак О.З. Сучасна дипломатична служба Республіки Польща: модель та інновації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 37. С. 245-252.

8. Клочак О.З. Анджей Олеховський: авторитет від дипломатії і бізнесу: польський і міжнародно-політичний вимір. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2013. Вип. 20. С. 218-222.

9. Клочак О.З. Ян Новак-Єзьоранський та Ришард Качоровський: прозахідні речники польського компромісу. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2014. Вип. 21. С. 235-240.

10. Kloczak, O. Globalna transformacja i reorientacja polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku. *The scientific method*. 2018. Vol. 2, No. 18. S. 5-13.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Клочак О.З. Структурна трансформація дипломатичної служби Республіки Польща в нових геостратегічних умовах (1989-2004 рр.). *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 квітня 2011 р., м. Луганськ). Луганськ, 2011. С. 395-404.

2. Клочак О.З. Роль Дипломатичної Академії та Академії Молодих Дипломатів у підготовці фахівців дипломатичної служби Республіки Польща. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*: статті та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13-14 жовтня 2011 р., м. Луцьк). Луцьк, 2011. С. 23-26.

3. Клочак О.З. Трансформація польської зовнішньої політики через призму істотно нових відносин з об'єднаною Німеччиною. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*: матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції (11-12 жовтня 2012 р., м. Луцьк). Луцьк, 2011. С. 113-116.

4. Ключак О.З. Глобальна трансформація НАТО в 1989-1991 роках як основа початку формування євроатлантичної політики Республіки. *Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин*: статті та матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (3-4 квітня 2012 р., м. Луганськ). Луганськ, 2012. С. 238-241.

5. Ключак О.З. Внутрішні умови формування новітньої польської зовнішньої політики після 1989 року. *«Одеські читання: актуальні проблеми історії, археології та етнології»*: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (16-17 березня 2012 р., м. Одеса). Одеса, 2012. С. 492-495.

6. Ключак О.З. Нова концепція зовнішньої політики Республіки Польща 1989 року та її значення для процесів державотворення. *«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»*: Матеріали Криворізької сесії I Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 листопада 2012 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2012. С. 27-29.

7. Ключак О.З. Пам'яті Кшиштофа Скубішевського: дипломат, який керувався ініціативою, а не директивою. *«Актуальні проблеми зовнішньої політики України»*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (7 грудня 2012 р., м. Чернівці). Чернівці, 2012. С. 89-91.

8. Ключак О.З. Розпад східного блоку і СРСР як один з ключових факторів впливу на формування новітньої зовнішньої політики Республіки Польща. *Дні науки історичного факультету-2012*: Матеріали V Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Вип. 5, част. 4 (12-13 квітня 2012 р., м. Київ). Київ, 2012. С. 25-26.

9. Ключак О.З. Особливості міжнародної стратегії Республіки Польща за каденцій міністра закордонних справ Влодзімежа Цімошевича (2001-2005 рр.). *«Інтеграційні процеси в міжнародних відносинах: історія і сучасність»*:

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (4 квітня 2013 р., м. Миколаїв). Миколаїв, 2013.

10. Клочак О.З. Адам Ротфельд: дипломат-миротворець. *«Придніпровські соціально-гуманітарні читання»*: Матеріали Дніпропетровської сесії II Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 лютого 2013 р., м. Дніпропетровськ). Частина 1. Дніпропетровськ, 2013. С. 11-13.

11. Клочак О.З. Доктрина Ежи Гедройца: концепція, об'єднувальна народи. *«Глобалістика 2013»*: Матеріали III Міжнародного наукового конгресу (23-25 жовтня 2013 г., Москва). Москва, 2013. С. 247-249.

12. Клочак О.З. Збігнєв Бжезінський: політик, який завжди називає речі своїми іменами. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (15 листопада 2013 р., м. Чернівці). Чернівці, 2013. С. 16-19.

13. Клочак О.З. Ян Новак-Єзьоранський: прозахідний голос польської інтеграції (історико-інституційний контекст). *Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія і сучасність*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів до 40-річчя історичного факультету (30 квітня 2015 р., м. Миколаїв). Миколаїв, 2015. С. 332-335.

14. Клочак О.З. Ришард Качоровський: прозахідний речник польського компромісу (історико-дипломатичний контекст). *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (14-15 травня 2015 р., м. Дніпродзержинськ). Дніпродзержинськ, 2015. С. 34.

Основні положення дослідження додатково оприлюднені на:

1. Міжнародній конференції «20 років українсько-польських відносин: випробування часом та спільна перспектива на майбутнє» (Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, м. Київ, 22 жовтня 2010 р.). Участь.

2. II Міжнародній науковій конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» (Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, 8-9 грудня 2010 р.). Участь, виступ на тему «Історичні традиції польської дипломатії кінця XX століття».

3. Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна зовнішня політика України в контексті суспільної модернізації: засади, пріоритети та шляхи практичного здійснення» (Дипломатична академія України при МЗС України, м. Київ, 28 квітня 2011 р.). Участь.

4. Міжнародній конференції «Євроінтеграційний поступ України під час головування Польщі в ЄС: очікування та перспективи на майбутнє» (Дипломатична академія України при МЗС України, м. Київ, 21 листопада 2011 р.). Участь.

5. Міжнародній науково-практичній конференції «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики». (Дипломатична академія України при МЗС України, м. Київ, 15 травня 2012 р.). Участь, виступ на тему «Прискорення європейської інтеграції як один з основних міжнародних факторів формування новітньої польської зовнішньої політики».

6. I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Бердянський державний педагогічний університет, Запорізька обл., м. Бердянськ, 22 вересня 2012 р.). Заочно, у збірнику матеріалів конференції надруковано тези виступу «Початок політики примирення і партнерства в польсько-німецьких відносинах (1989-1991 рр.)».

7. Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми новітньої історії зарубіжних країн» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, 18-19 жовтня 2012 р.). Участь, виступ на тему «Польська позиція на процес об'єднання Німеччини 1989 року».

8. Другій всеукраїнській науковій конференції «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпропетровськ, 20 жовтня 2012 р.). Заочно, у збірнику матеріалів

конференції надруковано тези виступу «Об'єднання Німеччини 1989 року в контексті польської позиції».

9. Десятій міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 25 жовтня 2012 р.). Участь, виступ на тему «Прискорення євроінтеграції та його вплив на формування новітньої польської зовнішньої політики».

10. Міжнародній науковій конференції «Молодые исследователи – регионам» (Вологодський державний університет, Російська Федерація, м. Вологда, листопад 2015 р.). Заочно, у збірнику матеріалів конференції надруковано тези виступу «Глобальная переориентация внешней политики Республики Польша после 1989 года».

11. Міжнародній науково-практичній конференції «Україна–Польща: 25 років дипломатичних відносин» (Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, м. Київ, 12 грудня 2016 р.). Участь.

12. Міжнародній науково-практичній дистанційній конференції «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика» (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, 26 жовтня 2017 р.). Заочно.

13. Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 24 листопада 2017 р.). Заочно.